

СРПСКА ПОЛИТИЧКА МИСАО
SERBIAN POLITICAL THOUGHT

ISSN 0354-5989

УДК 32

Број 1/2025.

СРПСКА ПОЛИТИЧКА МИСАО
SERBIAN POLITICAL THOUGHT

Издавач: Институт за политичке студије, Добрињска 11, Београд
Телефон: 011 3349-204
E-mail: ips@ips.ac.rs; spm@ips.ac.rs
<https://www.ips.ac.rs>
www.ips.ac.rs/rs/magazines/srpska-politicka-misao
ISSN 0354-5989 UDK 32 Број 1/2025. XXXII vol. 89

Главни и одговорни уредник

др Миша Стојадиновић, научни саветник, Институт за политичке студије

Заменик главног и одговорног уредника

др Нада Радужи, научни саветник, Институт за политичке студије

Извршни уредници

ма Олга Стевановић, истраживач сарадник, Институт за политичке студије,
ма Андреа Матијевић, истраживач сарадник, Институт за политичке студије

Редакција часописа

др Милан Јовановић, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду,
др Дејан Ђурђевић, редовни професор, Правни факултет, Универзитет у Београду,
др Живојин Ђурић
др Јасна Милошевић Ђорђевић, редовни професор, Факултет за медије и комуникације,
др Ђуро Бодрожић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије,
др Миша Стојадиновић, научни саветник, Институт за политичке студије,
др Кирил Шевченко, професор, Руски државни универзитет друштвених наука, Минск,
др Вишња Стојадиновић, научни сарадник, Институт за политичке студије,
др Андреј Баранов, професор, Кубански државни универзитет, Краснодар,
dr Mamoru Sadakata, Professor, Graduate School of Law, Nagoya University, Japan,
dr Ewa Bujwid-Kurek, Professor, Institute for Political Science and International Relations
of the Jagiellonian University, Krakow, Poland,
др Михаил Залиханов, професор, члан Руске академије наука

Секретари часописа

др Марија Докић, научни сарадник, Институт за политичке студије,
ма Јелена Вујановић, истраживач сарадник, Институт за политичке студије

Савет часописа

др Зоран Аврамовић, редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет у Београду,
др Сретен Сокић, редовни професор у пензији, Факултет политичких наука,
Универзитет у Београду, др Милован Митровић, редовни професор у пензији, Правни факултет,
Универзитет у Београду, др Миломир Степић, научни саветник, Институт за политичке студије,
др Драган Симеуновић, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду,
др Милан Брдар, редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду,
др Зоран Стојиљковић, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду,
др Драгана Митровић, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду,
др Љубиша Деспотовић, редовни професор,
Факултет за европске правно-политичке студије у Новом Саду

Чланови савета из иностранства

dr Simon James Critchley, Professor, New School for Social Research, dr Anastasia Mitrofanova, Professor,
Diplomatic Academy of the Russian Federation, Moscow, др Иван (Алексејевич) Чарота, професор, члан
Белоруске академије наука; члан Руске академије наука; члан Српске академије наука и уметности

Лектура и коректура

Ања Маљевић

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ДВОМЕСЕЧНО

Радови СПМ/SPТ налазе се у доступни су у електронским базама научних часописа
SCIndeks, C.E.E.O.L. (Central and Eastern European Online Library) и
ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences).

Прелом и штампа

Донат граф, Београд

Тираж: 50 примерака

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати, било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача. Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не изражавају мишљење нити уредништва, нити установа у којима су аутори запослени

СРПСКА ПОЛИТИЧКА МИСАО

САДРЖАЈ

Тема броја:

ПАРЛАМЕНТАРНА ДЕМОКРАТИЈА И ПОЛИТИЧКА ПАРТИЦИПАЦИЈА МЛАДИХ У СРБИЈИ

Бобан Стојановић

ПРЕДСТАВЉЕНОСТ МЛАДИХ У ЛОКАЛНИМ
СКУПШТИНАМА У СРБИЈИ.....1-15

Слободан Вукадиновић

ТЕНДЕНЦИЈЕ У САВРЕМЕНОМ ПАРЛАМЕНТАРНОМ
РАЗВОЈУ И ИНОВАТИВНИ ПРИМЕРИ ДОБРЕ ПРАКСЕ
НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....17-37

ЈУГОСЛОВЕНСКА ИСТОРИЈА И ЊЕНА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА

Александра Савић

THE NEW YORK TIMES О БОМБАРДОВАЊУ
СР ЈУГОСЛАВИЈЕ 1999. ГОДИНЕ.....39-61

Василије Драгосављевић

ЈУГОСЛОВЕНСКИ НАЦИОНАЛНИ ФРОНТ:
ПОКУШАЈ(И) УЈЕДИЊЕЊА ЈУГОИНТЕГРАЛИСТИЧКЕ
ЕКСТРЕМНЕ ДЕСНИЦЕ 1935–1939.....63-82

АКТУЕЛНО

Милинко С. Врачар и Игор И. Баришић

ОДБРАМБЕНА ФУНКЦИЈЕ ДРЖАВЕ
– ТРАДИЦИОНАЛНО И САВРЕМЕНО РАЗУМЕВАЊЕ.....85-108

Бојана Стајкић, Јасна Хрнчић, Милена Благојевић
ПРИЛОГ РАСПРАВИ О ПОЛИТИЦИ САНКЦИОНИСАЊА
ФИЗИЧКОГ КАЖЊАВАЊА ДЕЦЕ У СРБИЈИ:
НЕКОНЗИСТЕНТНОСТ СТАВА.....111-136

Маја Трифуновић
ПОРОДИЦА У РАСЕЈАЊУ И ЊЕНА УЛОГА У КУЛТУРНОЈ
АДАПТАЦИЈИ И ОЧУВАЊУ МАТЕРЊЕГ ЈЕЗИКА.....139-155

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

Душан Достанић
ТИТОВШТИНА У ЈУГОСЛАВИЈИ.....157-161

SERBIAN POLITICAL THOUGHT

CONTENTS

This Issue's Theme:

PARLIAMENTARY DEMOCRACY AND POLITICAL PARTICIPATION OF YOUTH IN SERBIA

Boban Stojanović

REPRESENTATION OF YOUTH IN LOCAL ASSEMBLIES
IN SERBIA.....1-15

Slobodan Vukadinović

TRENDS IN CONTEMPORARY PARLIAMENTARY
DEVELOPMENT AND INNOVATIVE EXAMPLES
OF BEST PRACTICES OF THE NATIONAL ASSEMBLY
OF THE REPUBLIC OF SERBIA.....17-37

YUGOSLAV HISTORY AND ITS INTERPRETATION

Aleksandra Savić

THE NEW YORK TIMES ON THE NATO BOMBING
OF FR YUGOSLAVIA IN 1999.....39-61

Vasilije Dragosavljević

THE YUGOSLAV NATIONAL FRONT:
ATTEMPT(S) TO UNIFY THE YUGOINTEGRALISTS
EXTREME RIGHT 1935–1939.....63-82

CURRENT ISSUES

Milinko S. Vračar and Igor I. Barišić

THE DEFENSE FUNCTION OF THE STATE
– TRADITIONAL AND MODERN UNDERSTANDING.....85-108

Bojana Stajkić, Jasna Hrnčić, Milena Blagojević
A CONTRIBUTION TO THE DEBATE ON THE POLICY OF
SANCTIONING CORPORAL PUNISHMENT OF CHILDREN
IN SERBIA: ATTITUDE INCONSISTENCY.....111-136

Maja Trifunović
FAMILY IN DISPLACEMENT AND ITS ROLE IN
CULTURAL ADAPTATION AND NATIVE LANGUAGE
PRESERVATION.....139-155

REVIEWS

Dušan Dostanić
“TITOVŠTINA” IN YUGOSLAVIA.....157-161

ТЕМА БРОЈА

**ПАРЛАМЕНТАРНА ДЕМОКРАТИЈА
И ПОЛИТИЧКА ПАРТИЦИПАЦИЈА
МЛАДИХ У СРБИЈИ**

*Бобан Ж. Стојановић**
Независни истраживач, Београд

ПРЕДСТАВЉЕНОСТ МЛАДИХ У ЛОКАЛНИМ СКУПШТИНАМА У СРБИЈИ

Сажетак

Овај рад се бави представљеношћу младих у локалним скупштинама и факторима који могу имати утицаја на то. Први део рада бави се положајем младих у правном систему Србије, партиципацијом младих, локалном самоуправом и локалним изборима, као и инструментима локалне омладинске политике. Затим представљамо методолошки приступ и начине прикупљања и кодирања података у статистичком програму (SPSS) и израде зависних и независних варијабли. Први сет варијабли су демографске особине општина и градова, други сет варијабли тиче се стипендија за ученике и студенте, а трећи сет варијабли се односи на локалну омладинску политику која има за циљ унапређење учешћа младих у процесима доношења одлука. Укупан број младих одборника у Србији је 386 од укупно 6483 одборника, што представља 5,95%. Корелационом анализом одбацили смо све хипотезе осим да на број младих одборника у јединицама локалне самоуправе утицај има тип локалне самоуправе, број бирача и одборника у општини или граду, као и величина општине или града и то са слабом и умереном корелационом везом. Одбацили смо све хипотезе које се тичу утицаја ученичких и студентски стипендија и инструмената локалне омладинске политике на број и проценат младих одборника у јединицама локалне самоуправе, односно утврдили смо да подршка ученицима и студентима, као ни инструменти локалне омладинске политике

* Имејл адреса: boban.fpn@gmail.com; ORCID: 0000-0002-7466-7292.

не утичу на повећање броја младих одборника у скупштинама јединица локалне самоуправе у Србији.

Кључне речи: млади, одборници, представљеност, партиципација младих, локална омладинска политика

УВОД

Млади су посебна друштвена, економска, социолошка и политичка категорија у сваком друштву и у свакој држави. Не постоји опште прихваћена категорија младих у свету, већ се она разликује како у нашем региону, тако и у Европи и у свету, али добрим делом опсег година оне друштвене категорије која спада у младе је између 12 и 35 година. У Републици Србији млади су сви они од 15 до 30 година (Закон о младима 2011). Уставом Републике Србије је дефинисано да активно и пасивно бирачко право има свака пунолетна особа, а истим правним актом је дефинисано „да се пунолетство стиче са навршених 18 година” (Устав Републике Србије 2006). Према томе, део младих нема активно и пасивно бирачко право (од 15 до 18 година), али највећи део младих (млади од 18 до 30 година) у Србији има бирачка права. Младих у Србији према последњем Попису (Републички завод за статистику [RZS] 2022) има приближно око 1,5 милион и чине скоро 16% од укупне популације, а према процени њих 200 хиљада има до 18 година, што би у складу са последњим бирачким списком из децембра 2023. године када је у Србији било 6,5 милиона бирача значило да имамо око 13% бирача који спадају у законску категорију младих (Stojanović, Ivković i Kaličanin 2024), што представља једну веома озбиљну политичку циљну групу. С обзиром на заступљеност у популацији, очекивали бисмо да су млади макар у сличном проценту заступљени у представничким институцијама у Србији (Народној скупштини Републике Србије и скупштинама јединица локалне самоуправе у Србији). Ово је кључно истраживачко питање у овом раду, колико су млади политички представљени у својим локалним заједницама и шта од фактора утиче на њихову представљеност.

ПРЕДСТАВЉЕНОСТ И ПАРТИЦИПАЦИЈА МЛАДИХ И ЛОКАЛНА ОМЛАДИНСКА ПОЛИТИКА

Учешће младих на локалном нивоу је концепт који се може посматрати на два нивоа, један ближе окренут политичком учешћу, а други учешћу и помагању и унапређењу живота у заједници. Први модел учешћа и партиципације младих представља учешће у процесима доношења одлука и заговарања на локалном нивоу (заговарање одређених јавних политика), а други модел је више окренут активностима унутар заједнице кроз различите програме везане за колективне акције и унапређење вештина младих које можемо окарактерисати као рад у заједници (Berthin 2014). Додатно, као мера највећег утицаја на доношење одлука у вези са младима јесте учешће младих управо у представничким и извршним телима локалних самоуправа (Augsberger, Collins and Gecker 2017), међутим млади су свуда у свету недовољно заступљени (испод представљени) у представничким/законодавним телима (Bidadanure 2021; Kurz and Ettensperger 2023; Stockemer and Sundstrom 2022). Слично је и у Републици Србији, иако немамо тачне податке о учешћу младих у локалним скупштинама у ранијим сазивима јединица локалних самоуправа, као поређење можемо узети број младих народних посланика у претходних 20 година који варира од 1,2% у сазиву Народне скупштине из 2016. године, до 8,8% у сазиву из 2008. године и 11,2% у сазиву из 2020. године (Stojanović, Ivković i Kaličanin 2024).

Члан 8. Закона о младима дефинише Начело активног учешћа младих и наводи: „да сви, а посебно субјекти омладинске политике обезбеђују подстицајно окружење и дају активну подршку у реализацији омладинских активности младих, предузимању иницијативе и њиховом смисленом укључивању у процесе доношења и спровођења одлука које доприносе личном и друштвеном развоју, а на основу пуне обавештености младих”, а члан 10. Закона који дефинише Националну стратегије за младе (као највиши плански документ јавних политика за младе) наводи да је „стратегија документ који на предлог министарства доноси Влада, којим се уређује нарочито – активно учешће младих у друштвеном животу” (Zakon o mladima 2011). Управо прошле године усвојена Национална стратегија за младе у Републици Србији за период од 2023. до 2030. године предвиђа Посебан циљ 3. стратегије под називом: „Млади су активни учесници друштва на свим нивоима”. Додатно, прецизније се овај циљ

остварује кроз меру 3.1 која каже: „Креирање услова за укључивање младих у процесе доношења одлука и политика које утичу на њих, као и њиховог развоја, примене, праћења спровођења и вредновања” (Strategija za mlade 2023). Према томе, закон и стратегија која уређују област омладинске политике требало би да утичу на активизам младих и промоцију њиховог учешћа у процесима доношења одлука, а сви инструменти и субјекти омладинске политике би требало да подстичу учешће младих у друштвеном животу.

С обзиром да овде говоримо о активном учешћу на локалном нивоу, закон и стратегија за младе предвиђају различите инструменте локалне омладинске политике као што су: канцеларије за младе, савети за младе, омладински клубови (омладински простори), стратегије и акциони планови за младе као документи локалне омладинске политике, финансирање локалне омладинске политике кроз локалне буџете и финансирање удружења младих и за младе и њихових савеза кроз локалне буџете (Zakon o mladima 2011; Stojanović 2021; Milenković i Petrović 2023).

ЛОКАЛНА САМОУПРАВА И ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Локална самоуправа у Србији је уставна категорија и грађанима се „гарантује право на локалну самоуправу путем слободно изабраних представника” (Ustav Republike Srbije 2006). Локална самоуправа је право грађана да непосредно и преко слободно изабраних представника управљају јавним пословима (Zakon o lokalnoj самоуправи 2007). Локална самоуправа у Србији се реализује кроз општине, градове и град Београд, а градови могу оснивати градске општине које нису јединице локалне самоуправе јер се оснивају статутима градова (Stojanović 2022b).

Локалну самоуправу у Србију одликује: а) једностепени модел организације локалне самоуправе – иако постоје општине, градови и град Београд они су сви истог нивоа локалне самоуправе и она представља једностепени ниво територијалне организације локалне власти (Stojanović 2014; Stojanović i Jović 2014); б) низак ниво финансијске аутономије и самосталности (Stojanović 2014); в) јако ниска „дефинитивност избора” као елемент локалне демократије у коме искључиво од локалних избора зависи формирање локалне власти, изражена пресликаност републичке коалиције на локални

ниво и висок ниво прешироких локалних коалиција зарад одржавања коалиционих договора са националног нивоа (Stojanović 2022b); г) одсуство представљености грађана у локалним скупштинама односно непостојање везе између локалних одборника и грађана (Stojanović 2014; Stojanović 2022b), д) вођење партијских и националних кампања на изборима (Stojanović and Jović 2015; Stojanović and Jović 2017; Lončar and Stojanović 2016) и њ) изразито велика зависност локалних одбора од централа политичких партија као последица ниске унутар-партијске демократије (Stojanović 2022b). Локални избори би требало да буду празник и школа демократије уместо тога што су избори ниже важности (Jovanović 2008) или тзв. полигон избори (Matić 2013) за националне изборе. Одборници у Републици Србији у општинама, градовима и граду Београду, као и у градским општинама где оне постоје бирају се пропорционалним изборним системом, у једној изборној јединици са изборним прагом од 3% и изборним листама које су затворене и за грађане и за партије – партијске изборне листе (Stojanović 2022). Додатно, важно је нагласити да подаци о мониторингу изборних кампања како шире гледано, тако и младих у њима говоре да изборне кампање у Србији не дају превише пажње младима, нити су млади кандидати кључни актери у кампањама (Lončar 2012; Spasojević i Stojanović 2014; Stojanović 2020; Stojanović 2022a; KOMS 2024).

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

У овој анализи и испитивању утицаја различитих фактора на број изабраних младих одборника и њихов проценат у односу на укупан број одборника у јединицама локалне самоуправе користићемо 3 сета независних варијабли. Први сет варијабли се тиче демографских, типско изборних особина и степена развоја јединица локалне самоуправе. Испитиваћемо да ли на број и проценат младих одборника у ЈЛС утиче тип локалне самоуправе – да ли је у питању општина или град, број становника ЈЛС дефинисан у 4 категорије (до 10 хиљада становника, од 10 до 50 хиљада становника, од 50 до 100 хиљада становника и преко 100 000 становника), степен развијености ЈЛС подељених у пет категорија развијености: „прва група – степен развијености изнад републичког просека”, друга група – развијеност у распону „од 80 до 100% републичког просека”, трећа група распон од 60 до 80% просека, четврта група – развијеност испод 60%

просека и додатно – пета група девастираних општина са мање од 50% развијености у односу на републички просек (Vlada Republike Srbije 2015). Даље, варијабле у овом сету су и број одборника који се бирају (до 30, од 30 до 50 и више од 50 одборника), број бирача у ЈЛС (до 10 хиљада, од 10 до 30 хиљада, од 30 до 70 хиљада, од 70 до 150 хиљада и више од 150 хиљада бирача) и термин избора (редовни или ванредни). Извори података за овај сет варијабли јесу званични подаци Републике Србије – закони, владине уредбе, Попис становништва, извештаји Републичког завода за статистику и вебсајт Републичке изборне комисије (Zakon o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije 2007; Vlada Republike Srbije 2015; RZS 2020; RZS 2022; Republička izborna komisija [RIK] 2023; RIK 2024).

Други сет варијабли тиче се бриге ЈЛС према младима у категорији образовања, односно у складу са надлежности локалних самоуправа у области образовања (Zakon o lokalnoj samoupravi 2007), испитујемо да ли постоји веза између ученичких и студентских стипендија које се дају или не дају од стране ЈЛС са бројем младих одборника у ЈЛС. Ове варијабле су дефинисане само у односу на то да ли или не постоје ученичке и студентске стипендије за младе у ЈЛС. Извор података за све ЈЛС је ауторова лична база података прикупљена путем инструмента захтева за информације од јавног значаја упућених свим ЈЛС у Републици Србији (Petrović i Stojanović 2021).

Трећи сет варијабли се тиче локалне омладинске политике у Србији која је такође дефинисана законом као једна од надлежности локалних самоуправа (Zakon o lokalnoj samoupravi 2007). Закон о младима предвиђа (факултативно) више инструмената локалне омладинске политике како би се о младима водила брига на најнижем нивоу остваривања управе и све инструменте смо узели у разматрање у подели да ли инструменти постоје или не, а они су: постојање канцеларије за младе у ЈЛС као извршног органа управе који спроводи омладинску политику; средства у буџету ЈЛС за спровођење омладинске политике; део средстава из буџета опредељен за удружења младих и за младе као субјекте спровођења локалне омладинске политике; савет за младе као саветодавно тело скупштина ЈЛС; учешће младих у савету за младе ЈЛС; стратегија за младе/акциони план за младе као плански документ којим се усмерава и креира локална омладинска политика и омладински клуб као установа за младе у којој постоји простор за младе. Додатно,

као варијабле уводимо и оне које би могле да имају утицаја на нашу зависну варијаблу као што је податак да ли су у претходном мандату постојали млади (до 30 година) функционери (политички изабрани функционери) и да ли је у претходном мандату постојао институционално опредељени функционер за младе (члан већа ЈЛС задужен за младе или помоћник градоначелника/председника општине за младе). Додатно, као независну варијаблу креирамо и индекс локалне омладинске политике као меру дефинисану заступљености инструмената локалне омладинске политике у свакој од ЈЛС. Извор ових података је такође ауторова база података која је прикупљена уз помоћ истраживачког инструмента – захтева за информације од јавног значаја који је упућен свим ЈЛС у Републици Србији.

Подаци о зависним варијаблама (број младих одборника у ЈЛС и проценту младих одборника у скупштинама ЈЛС) су такође подаци из базе података аутора (Stojanović i Ivković 2024), а извор података су подаци са вебсајта Републичке изборне комисије за локалне изборе 2023. и 2024. године као што су решења о додели мандата одборницима; Извештаји о резултатима избора, Одлуке о збирним изборним листама и појединачне изборне листе партија, коалиција партија или група грађана (РИК 2023; РИК 2024). База младих одборника је израђена укрштањем ова четири сета јавно доступних података. База броја одборника је кодирана према самом броју одборника (од 1 до 9), док је проценат младих одборника дефинисан у пет категорија (без одборника, до 5% младих одборника, од 5 до 10, од 10 до 15 и преко 15% младих одборника). Укупан број опсервација (N) у овом истраживању је 145 (145 јединица локалних самоуправа у Србији – општине, градови и град Београд без градских општина).

Хипотетички оквир – у овом раду дефинишемо неколико хипотеза које су у вези са зависном варијаблом односно бројем и процентом младих одборника у скупштинама општина и градова и испитујемо утицај три сета независних варијабли. Прве се тичу демографско, типско изборних особина и развоја јединица локалне самоуправе, друге су у вези са издвајањима локалних самоуправа за ученичке и студентске стипендије, а треће варијабле су у вези са развојем и инструментима локалне омладинске политике. На основу претходно дефинисаних варијабли дефинишемо следеће хипотезе:

Хипотеза 1. Број и проценат младих одборника расте са вишим нивоом (иако истостепени) локалне самоуправе (урбанија места) и већим бројем становника, бирача и броја одборника који се бирају, као и са вишим степеном развоја локалне самоуправе.

Хипотеза 2. Број и проценат младих одборника расте уколико ЈЛС издвајају новац за стипендије ученика и студената.

Хипотеза 3. Број и проценат младих одборника расте уколико расте индекс локалне омладинске политике као сумарни приказ постојања појединачних инструмената локалне омладинске политике.

Хипотеза 4. Број и проценат младих одборника расте уколико постоје појединачни инструменти локалне омладинске политике.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Дескриптивни налази: Укупан број младих одборника у Републици Србији је 386 од укупно 6483 одборника, што представља 5,95% младих одборника што је више него дупло мањи проценат заступљености младих у локалним скупштинама у односу на њихову заступљеност у бирачком телу. Просечан број младих одборника по ЈЛС је 2,22 (стандардна девијација – 1,766). Овде представљамо и налазе о стипендијама и инструментима локалне омладинске политике. Чак 93 ЈЛС имају стипендије за студенте, а 52 ЈЛС немају, а 42 ЈЛС имају стипендије за ученике, а 103 ЈЛС немају. Са друге стране, 102 ЈЛС имају канцеларију за младе, а 43 ЈЛС немају. Средства у буџету за локалну омладинску политику издваја 97 ЈЛС, а 48 не издваја. Од тога, 30 ЈЛС издваја и средства за удружења младих и за младе као субјекте локалне омладинске политике. Савет за младе постоји у 84 ЈЛС, а не постоји у 61 ЈЛС. У 55 од 84 ЈЛС млади су саставни део Савета за младе. Омладински клуб има тек 30 ЈЛС. Младих функционера у претходном мандату је било у 34 ЈЛС, а у 111 није било док је у 65 постојао функционер ЈЛС за младе, а у 80 ЈЛС није. Тек једна ЈЛС има индекс локалне омладинске политике 9 (на скали од 0 до 9) и то је Град Лесковац и тек три имају индекс у вредности од 8, а то су: град Нови Сад, град Крушевац и општина Бечеј. Укупан индекс локалне омладинске политике износи 3,66 (стандардна девијација – 2,177).

Табела 1. Корелација варијабли на број и проценат младих одборника

Варијабле	Број младих одборника	% младих одборника
Тип јединице локалне самоуправе	.346***	- .024
Величина јединице локалне самоуправе	.287***	- .086
Термин избора	- .028	- .094
Степен развијености јединице локалне самоуправе	- .147	.030
Број одборника који се бира	.314***	- .043
Број бирача	.345***	- .041
Стипендије за ученике	- .162	- .151
Стипендије за студенте	.096	.029
Канцеларија за младе	.081	.003
Буџет за локалну омладинску политику	.113	- .012
Буџет за удружења	0.38	- .137
Савет за младе	- .004	- .003
Млади у савету за младе	- .136	.114
Омладински клуб	.162	.063
Стратегија за младе	- .093	- .091
Млади функционери у претходном мандату	- .004	- .002
Функционер за младе у претходном мандату	.071	.014
Индекс локалне омладинске политике	.081	- .016

$N=145$, Статистичка значајност *** = $p < 0,001$; ** = $p < 0,01$; * = $p < 0,05$.

Вредности корелације: од -1 до 1; вредности од 0 до 0.3 = слаба корелациона веза; од 0.3 до 0.5 умерена корелациона веза; од 0.5 до 0.7 значајна корелациона веза; од 0.7 до 0.9 јака корелациона веза и од 0.9 до 1 врло јака корелациона веза.

Извор: Обрада аутора

ДИСКУСИЈА И ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Оно што нам налази корелационе анализе показују, за проценат младих одборника не постоји ниједна статистичка значајна веза, а вредности су већински негативне (12 негативних у односу на 6 позитивних). Са друге стране, на варијаблу броја младих одборника, имамо варијабле које су статистички значајне, са slabом и умереном корелационом везом и долазе искључиво из првог сета варијабли

који се бави демографским, типско изборним особинама и степеном развоја јединица локалне самоуправе. Суштински, одмах можемо да одбацимо постављене хипотезе 2, 3 и 4, које су везане за сет два (стипендије за ученике и студенте) и сет три независних варијабли (локална омладинска политика).

На број младих одборника у ЈЛС највећи утицај има тип јединице локалне самоуправе (општина или град), број бирача у ЈЛС, број одборника који се бира и величина јединице локалне самоуправе. Односно, градови ће имати више младих одборника у односу на општине, ЈЛС са растом броја бирача има и већи број младих одборника, што је већа скупштина ЈЛС то је већи и број младих одборника и што ЈЛС има више становника, има и више младих и увид у укрштања података нам то и показује.

Са друге стране, видимо да број и проценат младих одборника не зависи и не постоји веза у односу на постојање ученичких и студентских стипендија, као и да не зависи ни од индекса локалне омладинске политике у ЈЛС, нити постоји зависност у односу на било који појединачан инструмент локалне омладинске политике. Ово су врло занимљиви налази јер показују да инструменти локалне омладинске политике не остварују један од својих примарних задатака, а то је подстицање активног учешћа младих у процесима доношења одлука (посебно не у представничким и законодавним телима). Додатно, објашњење можемо тражити и у томе да није испитивана функционалност и стварни рад постојећих инструмената локалне омладинске политике, већ је истраживање засновано само на томе да ли постоје одређена документа, органи управе, саветодавна тела и слично.

У дискусији ових налаза, вероватно морамо да поставимо питање који су то потенцијални други фактори који утичу на ниску заступљеност младих у локалним скупштинама и њихову испод представљеност. Свакако, основни закључак овог истраживања је да инструменти локалне омладинске политике не остварују довољно добре резултате у погледу учешћа младих у процесима доношења одлука на оном најважнијем нивоу – учешће у представничким и законодавним телима. Социо-демографске карактеристике ЈЛС код којих смо пронашли статистичке значајности у погледу утицаја на проценат и број младих одборника јесу очекивани (иако са слабом и умереном корелационом везом), али дефинитивно нисмо очекивали да ниједан од сетова независних варијабли које су

повезани са омладинском политиком или стипендијама не утиче на представљеност младих у локалним скупштинама.

Као теме за дискусију за потенцијално образложење оваквих резултата можемо навести неколико ствари које могу бити предмет нових истраживања у вези са овом темом. Као прво, институционални оквир избора на локалном нивоу (партијске затворене листе) и као последица тога низак ниво унутар-партијске демократије где постоји велика зависност локалних одбора од централа политичких партија. Све ово вероватно демотивише младе да се активније укључе у политичке партије што говоре и налази истраживања о младима да је мање од 5% младих укључено (у чланство) у политичке партије (Stojanović, Ivković i Kaličanin 2024). Као друго, у складу са унутар-партијском демократијом и високо развијен ниво клијентелизма (Pavlović 2022) у Србији коме су млади врло вероватно мање склони него старији грађани и ово може бити правац даљих истраживања политичке партиципације и заступљености младих. Као треће, узроке у малом броју младих одборника у ЈЛС и испод представљености младих можемо тражити и у незаинтересованости младих за рад јединица локалне самоуправе, односно локалне политике, генерално ниску заинтересованост за политичка дешавања, осећај да не могу да утичу на процесе доношења одлука и изузетно ниско поверење у готово све институције (Stojanović, Ivković i Kaličanin 2024). Четврто, не треба заборавити да су локални избори бојкотовани 2020. године од готово целе опозиције у Србији, као и део јунских локалних избора који су одржани у 2024. години – што нам ипак говори о нередовности и непредвидивости локалног политичког живота и екстерних фактора који утичу на то. Као пето, потенцијалне разлоге треба тражити и у типу политичког режима у Србији, односно неразвијеној демократији и различитим елементима политичке борбе и политичких активности (Vladislavljević 2019; Bursać and Vučićević 2021).

РЕФЕРЕНЦЕ

- Augsberger, Astraea, Mary Elizabeth Collins, and Whitney Gecker. 2017. "Best Practices for Youth Engagement in Municipal Government." *National Civic Review* 1 (2017): 9–16.
- Berthin, Gerardo. 2014. "Youth Political Participation in Local Governments: Initial Evidence from Latin America." *Social and Economic Studies* 3/4 (2014): 107–142.

- Bidadanure, Juliana Uhuru. 2021. "Youth-ing Politics: A Defense of Youth Quotas in Parliaments." In *Justice Across Ages: Treating Young and Old as Equals*, ed. J.U. Bidadanure, 209–232. Oxford: Oxford online edn.
- Bursać, Dejan, and Dušan Vučićević. 2021. "Election Boycott in a Hybrid Regime: The Case of 2020 Parliamentary Elections in Serbia." *New Perspectives* 29 (2): 187–196. DOI: 10.1177/2336825X211009106.
- Jovanović, Milan. 2008. „Reforme izbornog prava lokalne samouprave u Srbiji.” *Politička revija* 2 (2008): 351–378.
- KOMS. 2024. *Mladi u kampanji 2023. Finalni monitoring izveštaj – Ko i koliko se obraćao mladima*. Beograd: Krovna organizacija mladih Srbije.
- Kurz, Kira Renee, and Felix Eттensperger. 2023. "Introducing a New Dataset: Age Representation in Parliaments on the Party-Level." *Statistics, Politics and Policy* 14 (3): 357–374. DOI: 10.1515/spp-2023-0014.
- Lončar, Jelena. 2012. „Politike identiteta i kvalitet života u izornoj kampanji političkih stranaka 2012.” U *Javne politike u izornoj ponudi: izbori i formiranje vlasti u Srbiji 2012. godine*, ur. Zoran Stojiljković i Gordana Pilipović, 73–92. Beograd: Konrad Adenauer fondacija.
- Lončar, Jelena, and Boban Stojanović. 2016. "The Influence of the Electoral System on Candidates' Election Campaign Strategies and the Work of Members of Parliament." In *Z. Voters, Parties, Elections - How to Democratize Political Parties in Montenegro and Serbia?*, eds. Zoran Stojiljković and Dušan Spasojević, 69–86. Belgrade, Podgorica: Faculty of Political Sciences, University of Belgrade and Center for Monitoring and Research – CeMi.
- Matić, Petar. 2013. „Rezultati i posledice lokalnih izbora u Srbiji 2012. godine.” U *Izbori u Srbiji 2012. godine: (ne)očekivana promena*, ur. Milan Jovanović i Dušan Vučićević, Beograd: Institut za političke studije.
- Milenković, Dejan, i Agatina Petrović. 2023. „Institucionalni okvir organizovanja mladih u jedinicama lokalne samouprave u Republici Srbiji – problemi i potencijalna rešenja.” *Srpska politička misao* 81 (3): 51–75. DOI: 10.5937/spm81-45344.
- Strategija za mlade u Republici Srbiji za period od 2023. do 2030. godine [Strategija za mlade], „Sl. glasnik RS”, 9/2023-43.

- Pavlović, Dušan. 2022. "How to Approach State Capture in Post-communist Europe. A New Research Agenda." *Journal of Contemporary European Studies* 31 (3): 960–978. DOI: 10.1080/14782804.2022.2106951.
- Petrović, Agatina i Boban Stojanović. 2021. *Stipendije za učenike i student sa hendikepom u jedinicama lokalne samouprave u Republici Srbiji*. Beograd: Udruženje studenata sa hendikepom.
- Republička izborna komisija [RIK]. 2023. „Odluke izbornih komisija - Lokalni izbori 2023.” *RIK*. Poslednji pristup 2. avgust 2024. <https://www.rik.parlament.gov.rs/dokumenta/sr/41985>.
- Republička izborna komisija [RIK]. 2024. „Odluke izbornih komisija - Lokalni izbori 2024.” *RIK*. Poslednji pristup 2. avgust 2024. <https://www.rik.parlament.gov.rs/dokumenta/sr/41985>.
- Republički zavod za statistiku [RZS]. 2020. *Statistički godišnjak*. Beograd: Republički zavod za statistiku. Poslednji pristup 2. avgust 2024. <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20202053.pdf>.
- Republički zavod za statistiku [RZS]. 2022. *Srbija Popis 2022*. Beograd: Republički zavod za statistiku. Poslednji pristup 2. avgust 2024. <https://popis2022.stat.gov.rs/sr-Latn/>.
- Spasojević, Dušan, i Boban Stojanović. 2014. „Ekonomske i socijalne politike u izornoj kampanji 2014.” U *Izborne ponude i rezultati: Evropski izbori i izbori u Srbiji 2014. godine*, Ur. Zoran Stojiljković, Dušan Spasojević i Gordana Pilipović, 45–62, Beograd: Konrad Adenauer fondacija i Centar za demokratiju Fakulteta političkih nauka.
- Stockemer, Daniel, and Aksel Sundstrom. 2022. *Youth without Representation: The Absence of Young Adults in Parliaments, Cabinets, and Candidacies*. Michigan: University of Michigan Press.
- Stojanović, Boban. 2014. „Lokalna demokratija u Srbiji – stanje i perspektive.” *Srpska politička misao* 45 (3): 75–92. DOI: 10.22182/spm.4532014.4.
- Stojanović, Boban. 2020. *Mladi u kampanji 2022 – Monitoring izveštaj*. Beograd: Krovna organizacija mladih Srbije.
- Stojanović, Boban. 2021. *Lokalna omladinska politika: Saveti za mlade u jedinicama lokalnih samouprava*. Krovna organizacija mladih Srbije.
- Stojanović, Boban. 2022a. *Mladi u kampanji – Monitoring izveštaj*. Beograd: Krovna organizacija mladih Srbije.
- Stojanović, Boban. 2022b. *Uticaj političkih partija na formiranje lokalnih izvršnih vlasti u Srbiji od 2008. do 2016. godine*. Doktorska disertacija: Univerzitet u Beogradu: Fakultet političkih nauka.

- Stojanović, Boban, i Nikola Jović. 2014. „Decentralizacija odlučivanja u gradu Beogradu – stavovi građana o učinkovitosti.” *Politička revija* 42 (4): 97–116. DOI: 10.22182/pr.4242014.6.
- Stojanović, Boban, and Nikola Jović. 2015. “Personal or Party Election Campaigns in Serbia – Empirical Findings.” *Comparative Balkan Politics* 1 (2015): 5–25.
- Stojanović, Boban, and Nikola Jović. 2017. “Personal or Party Electoral Campaigns in Serbia, Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Kosovo* - Empirical Findings.” *Serbian Political Thought* 15 (1): 37–51. DOI: 10.22182/spt.1512017.3.
- Stojanović, Boban, i Aleksandar Ivković. 2024. *Mladi u lokalnim skupštinama – Republika Srbija 2024*. Beograd: Krovna organizacija mladih Srbije.
- Stojanović, Boban, Aleksandar Ivković, i Boris Kaličanin. 2024. *Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji – 2024. godina*. Beograd: Krovna organizacija mladih Srbije.
- Ustav Republike Srbije, „Sl. glasnik RS”, br. 98/2006 i 115/2021.
- Vlada Republike Srbije, Uredba o utvrđivanju Metodologije za izračunavanje stepena razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave, „Sl. glasnik RS”, 62/2015.
- Vladislavljević, Nebojša. 2019. *Uspon i pad demokratije posle Petog oktobra*. Beograd: Arhipelag.
- Zakon o mladima, „Sl. glasnik RS”, br. 50/2011 i 116/2022 - dr. zakon.
- Zakon o lokalnoj samoupravi, „Sl. glasnik RS”, br. 129/2007, 18/2016, 47/2018 i 111/2021 - dr. zakon.
- Zakon o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije, „Sl. glasnik RS”, br. 129/2007, 83/2014 - dr. zakon, 101/2016 - dr. zakon, 47/2018 i 111/2021 - dr. zakon.

Boban Ž. Stojanović**Independent researcher, Belgrade*

REPRESENTATION OF YOUTH IN LOCAL ASSEMBLIES IN SERBIA

Resume

This paper examines the representation of young people in local assemblies and the variables that may influence it. The first part of the paper deals with the legal status of youth in the Serbian legal system, youth participation, local government, and local elections, as well as the instruments of local youth policy. We then present the methodological approach and the methods used for data collection, coding in SPSS, and the creation of dependent and independent variables. The first set of variables relates to the demographic characteristics of municipalities and cities, the second set pertains to scholarships for pupils and students, and the third set concerns youth local policies aimed at improving youth participation in decision-making processes. The total number of young councilors in Serbia is 386 out of 6,483 councilors, representing 5.95%. Through correlation analysis, we rejected all hypotheses except that the type of local government, the number of voters and councilors, and the size of the municipality or city have the greatest influence on the number of young councilors, although with a weak or moderate correlation. We rejected all hypotheses regarding the influence of student and pupil scholarships and local youth policy instruments on the number and percentage of young councilors in local government units. We have determined that support for pupils and students, as well as the instruments of local youth policy, do not influence the increase in the number of young councilors in the assemblies of local government units in Serbia

Keywords: youth, councilors, political representation, youth participation, local youth policy

* E-mail address: boban.fpn@gmail.com; ORCID: 0000-0002-7466-7292.

* Овај рад је примљен 15. августа 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 17. октобра 2024. године.

Слободан Вукадиновић*
Правни факултет, Универзитет УНИОН – Никола Тесла

ТЕНДЕНЦИЈЕ У САВРЕМЕНОМ ПАРЛАМЕНТАРНОМ РАЗВОЈУ И ИНОВАТИВНИ ПРИМЕРИ ДОБРЕ ПРАКСЕ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Сажетак

Циљ рада је да се истраже тенденције у савременом парламентарном развоју и да се утврди место Народне скупштине Републике Србије и домаће парламентарне праксе у односу на глобалне процесе. Правнотеоријска анализа отпочиње разматрањем улоге парламента у савременој демократији, проширењем схватања парламентарне аутономије на више нивоа, стандардима савременог демократског парламента у XXI веку и растућим значајем парламентарне дипломатије. Потом је применом упоредноправног и правнодогматског метода у раду утврђено да се Народна скупштине Републике Србије у до сада објављеним петогодишњим глобалним парламентарним истраживањима (нарочито из 2017. и 2022.) препознаје и истиче као пример добре и иновативне праксе. У том контексту се разматрају и идентификује новине које су уведене и институционализоване у парламентарној пракси и нормативном оквиру Народне скупштине Републике Србије у последњих 15 година. У фокусу су: формирање неформалних група посланика (ГОРАС, Женска парламентарна мрежа, Зелена посланичка група, Економски кокус, Енергетски форум, Фокус група за имплементацију Циљева одрживог развоја),

* Имејл адреса: slobodan.vukadinovic@pravnikafakultet.edu.rs;
ORCID: 0000-0002-4692-321X.

увођење и редовно одржавање јавних слушања и седница одбора ван седишта Народне скупштине, механизам зелене столице, буџетска канцеларија, портал за надзор над јавним финансијама итд. Коначно, у раду се истражују и актуелне теме које су у фокусу глобалног парламентарног развоја и тенденција у претходној години и најновији објављени резултати, нарочито они који се односе на улогу парламента у борби против климатских промена и показатеље демократског парламента који су објављени крајем 2023. године.

Кључне речи: парламент, демократија, грађани, Народна скупштина, парламентарна дипломатија

УВОД: ПАРЛАМЕНТ И САВРЕМЕНА ДЕМОКРАТИЈА

Глобална повезаност омогућила је да се лакше сагледа да се сви парламенти широм планете суочавају са истим изазовима и да чине напоре, свако на свој начин, да тим изазовима одговоре. Узроци тих изазова се огледају најкраће у двама чињеницама које делују међусобно супротстављене: извршна власт доминира и представља фактички центар одлучивања, а парламент јесте (и треба да буде) централна институција демократије, будући да представља грађане од којих потиче сувереност.¹ Традиционални концепт поделе власти на законодавну, извршну и судску у циљу стварања система „кочница и равнотежа” (*checks and balances*) који онемогућава концентрацију власти у истим рукама, односно тиранију, данас је не само доведен у питање, већ се сматра да је Монтеѕкјеова подела на три гране власти, из угла савремених друштва и држава незадовољавајућа и недостатна. Дискусије о организацији власти иду дотле да се говори да нема чистих модела ни у хоризонталној, ни у вертикалној

¹ У том смислу и Устав Републике Србије (Ustav Republike Srbije 2006, чл. 2.) јасно одређује да сувереност потиче од грађана који је врше референдумом, народном иницијативом и преко својих слободно изабраних представника. У упоредном уставном праву се у највећем броју устава као носилац суверености јавља народ; у једном броју устава је носилац суверености нација; у једном броју устава се јавља мешовито решење тако што иако сувереност припада народу, у темеље државе убројани су национални идентитет и национално наслеђе; док четврту групу устава чине они којима су као носиоци суверености грађани (Mikić 2022, 886–888).

организацији власти, већ да чисти модели постоје само у књигама и професорским главама (Fira 2004, 314). У оквиру пролиферације институција, изнет је предлог увођење гране интегритета, под којим се подразумевају институције које треба да контролишу и спрече корупцију (Askerman 2000, 691–694). Даљи развој довео је до поимања четврте гране власти на начин да у ширем смислу обухвата разноврсне актере, од цивилног друштва (невладиних организација и штампе), преко јавних (регулаторних) агенција и уставног суда (чуvara устава), док је у ужем смислу чине независна контролна тела, као што је омбудсман (Radojević 2022, 448). Независно од тога о ком је систему реч и да ли постоји јединство власти или подела власти на две, три, четири или чак пет државних функција или грана власти (ако уставно судство посматрамо као посебну функцију или грану власти), чини се неспорним да је парламент прва грана власти – власт која доноси устав и законе. Који год да се устав отвори, по правилу, најпре се уређује законодавна власт.² Осим тога, када се посматра број чланова који уређују одређену материју у важећим европским уставима, закључује се да је највећи удео (у односу на укупан обим устава) посвећен законодавној власти (парламенту и законодавном поступку) и то 17%, док се 15% односи на извршну, а 10% на судску власт (Mikić 2022, 46).

Међутим, без обзира што је улога парламента у свим системима организације власти неспорна, у савременим друштвима се говори о тзв. дефициту демократије, а који подразумева изазове који се односе на недовољну укљученост свих, као и на непоштовање демократских правила. Такође се уочава да у модерним демократијама постоји очигледан раскорак између теорије представничког режима и политичке стварности (Lovo 1999, 69). Указује се да власти све више показују неспособност да формулишу јавне политике и брзо решавају проблеме са којима се суочавају друштва и државе, као и да је све мање поверења грађана у управљаче, у њихове политичке програме и ауторитет да их кроз јавне политике реализују. Три симптома указују на кризу легитимитета: пад изборне партиципације, изборна волатилност и пад интересовања грађана да се ангажују као чланови политичких странака (Jovanović 2024, 229). Учени проблеми и потешкоће не односе се само на парламент као институцију, већ на читаву представничку демократију, која се због учених проблема

² У оквиру одредбе о подели власти, најчешће је на првом месту наведена законодавна власт, на другом извршна, а на трећем судска (Mikić 2022, 626).

допуњује, коригује, оснажује и консолидује кроз делиберативну демократију³ и подстицање грађана за учешће у јавним пословима и обликовању јавних политика, као и повећање партиципације кроз различите облике јавног разматрања и јавних консултација. Системски приступ делиберативних демократских система показује да много међусобно повезани учесници у јавном доношењу одлука могу да се надопуњују и утичу једни на друге, стварајући систем који је делиберативно демократски у целини, чак и ако свако део појединачно може да буде недостатан (Levy 2022, 28). Када је о парламенту реч, по среди је идеја да изборна кампања не треба да буду једини контакт који будући посланици имају са грађанима, већ да одржавање избора треба да буде тек почетак континуиране двосмерне комуникације грађана и њихових парламентарних представника.

ВАЖНОСТ ПАРЛАМЕНТАРНЕ АУТОНОМИЈЕ И ШИРЕЊЕ ЊЕНОГ ОПСЕГА НА ВИШЕ НИВОА

Најпре треба рећи да је парламентарна аутономија непосредно повезана са самом идејом поделе власти, па је као таква у већини држава садржана у уставним текстовима. Сматра се да је парламентарна аутономија једно од начела која одржавају уставни систем у равнотежи и спречавају злоупотребе власти од стране судова и извршне власти (Wintr, Chmel, and Askari 2021, 86–87). Осим што је питање ширине и обухвата парламентарне аутономије унутрашње или питање домаћег нивоа, које је тиме усклађено, тј. у равнотежи са другим уставним принципима унутар једне државе, у савременом праву се указује да је оно и под снажним утицајем међународног или наднационалног нивоа, будући да се одређени принципи установљавају и од стране наднационалних и међународних судова које треба узети у обзир (Albanesi 2022, 126). Увиђа се и да су парламентарне активности под све већим надзором међународних актера и да се вишеструко преиспитују на међународним форумима, те да парламентарна питања више нису само ствар једне институције или нације (Szabó 2021, 2). Данас се аутономија парламента практично односи на све аспекте организације

³ Јовановић (Jovanović 2024, 244) указује да делиберативни одговор на кризу демократије није противречан представничкој и непосредној демократији, што се најбоље види у Хабермасовом моделу делиберације на два колосека.

и функционисања парламента. Иако се изражава на различите начине и у различитом домаћају у зависности од државе до државе, ипак се издваја неколико основних видова. Традиционално се разуме као право парламента на самоорганизовање, тј. да парламент самостално уређује своју унутрашњу организацију и рад. Овај аспект се уобичајено означава као институционална или функционална аутономија. Међутим, савремени парламентарни развој довео је до тога да је ово само један ниво, односно аспект парламентарне самосталности, која актуелно има шири и обухватнији израз. Значај свих аспеката парламентарне аутономије је у нужности обезбеђивања потребних предуслова за вршење функција парламента, које се у савременом друштву проширују, а од којих услова директно зависи ефикасност рада. Непостојање адекватних услова директно утиче на функционалност и ниво квалитета рада, чиме се негативно утиче на саму поделу власти.

Претходно описана институционална или функционална парламентарна аутономија подразумева нормативни аспект аутономије, у смислу да парламент сопственим правним актима уређује своју организацију и рад. Овај аспект је остварен у Народној скупштини Републике Србије (даље: НС) доношењем правног оквира који уређује рад НС и обухвата: Устав Републике Србије, Закон о НС, Пословник НС, Одлуку о организацији и раду Службе НС, Правилник о унутрашњем уређењу и систематизацији радних места у Служби НС, Правилник о основним принципима рада, понашања и одевања запослених у Служби НС и лица ангажованих за обављање послова у НС, Јединствена методолошка правила за израду прописа, Резолуцију НС о законодавној политици и читав низ правилника, упутстава, одлука и других аката које углавном доноси генерални секретар (самостално или уз сагласност одбора надлежног за административна питања) или неки од одбора НС.

Финансијска независност, као наредни аспект парламентарне аутономије НС, уведена је 2010. године доношењем Закона о НС, јер је њиме уређено финансирање НС и то на начин да је први пут предвиђено да НС самостално утврђује и располаже средствима за рад НС – формулација која се сажето може означити као: скупштински буџет. Законом о НС изричито је прописано да је скупштински буџет саставни део буџета Републике Србије и да Влада не може без сагласности председника НС обуставити, одложити или ограничити извршавање скупштинског буџета (Закон о Народној скупштини [Закон

о NS] 2010, čl. 64). Генерални секретар је налогодавац за коришћење средстава скупштинског буџета, он припрема предлог скупштинског буџета и подноси га одбору НС надлежном за административна питања, који утврђује предлог скупштинског буџета и доставља га министарству надлежном за финансије на мишљење. НС је увела и радно место интерног ревизора.

Да би парламент могао квалитетно и делотворно да обавља представничку, законодавну и контролну функцију, важно је да у контексту парламентарне аутономије постоји и стручна и административно-техничка аутономија. Под тим се мисли на важност услова и капацитета парламентарне службе, парламентарних службеника, подршке посланицима у виду библиотеке, истраживачке службе, научне службе, постојања асистената и консултаната, као и могућности ангажовања експерата, јер недостатак оваквих капацитета у парламенту (као и недостатак средстава за исте) може и узроковати слабији парламентарни надзор и негативно утицати на равнотежу власти. У контексту овог аспекта парламентарне аутономије у нашем парламенту постоји Служба НС која је јединствена и којом руководи генерални секретар. Служба НС обавља стручне, административно-техничке и друге послове за потребе НС и њених радних тела, народних посланика, председника НС и потпредседника НС, посланичких група у НС, Жалбене комисије НС, Републичке изборне комисије, као и друге послове у складу са законом, Пословником НС и другим актима НС и радних тела НС. У оквиру Службе НС, као основне унутрашње јединице образовани су: Сектор за законодавство, Сектор за међународне односе, Сектор за опште послове и Сектор за оперативно-техничке послове и информационе технологије, а (уз наведено) као посебне унутрашње јединице образовани су Генерални секретаријат НС и Кабинет председника НС. Осим интерних капацитета, важан и користан ресурс који стоји на располагању пре свега европским парламентима, укључујући ту и наш⁴, јесте Европски центар за парламентарна истраживања и документацију (*The European Centre for Parliamentary Research and Documentation* [ECPRD]). Центар, основан 1977. године, суштински представља мрежу парламентарних истраживачких центара, који на основу упитника које шаљу парламентима чланицама (уобичајено

⁴ Наведени центар има 49 чланица, три посматрача (Израел, Канада, САД), док четири парламента имају ограничени приступ у оквиру партнерства (Јордан, Мароко, Палестина и Киргистан).

у року од три седмице) омогућава парламентима увид у правна и практична решења парламената чланица, односно одговоре на упитнике. У нашем парламенту могућности народних посланика у погледу података којима располаже наведени центар су уређене *Правилником о поступку постављања захтева за истраживање и израду истраживачког рада Библиотеке Народне скупштине* (од 12. јануара 2012. године који је донео генерални секретар НС). Уз наведено, треба рећи и да иако у овом тренутку у НС не постоји већа научно-истраживачка служба, председник НС, на предлог радног тела, може да ангажује научне или стручне институције, као и научнике и стручњаке, ради проучавања појединих питања из надлежности НС (*Poslovník Narodne skupštine [Poslovník NS] 2002, čl. 43*).

Када је реч о унутрашњој организацији парламената глобално, постоји тенденција ка јачању одбора, односно радних тела парламента. Чак се може говорити о томе да у савременом парламентарном развоју постоји тенденција измештања тежишта парламентарног рада из пленума у радна тела парламента, уз очување начела пропорционалне заступљености. Осим што су парламентарни одбори традиционално уређени парламентарним пословницима или законима о парламенту, они су данас не само законска материја (у смислу да се изричито помињу у разним законима), већ постају и уставна материја, па их уређују или помињу и многи устави. Било тако што садрже опште одредбе посвећене одборима парламента или побрајањем њиховог делокруга, било тако што је наложена обавеза сарадње јавних власти и појединаца са одборима. У појединим уставима, уставну материју чине и истражни и специјализовани одбори, састав одбора и одређивање њиховог председника, а понеки садрже и посебне одредбе везане за рад одбора (Mikić 2022, 545).

КАРАКТЕРИСТИКЕ САВРЕМЕНОГ ДЕМОКРАТСКОГ ПАРЛАМЕНТА И МЕСТО НАШЕ СКУПШТИНЕ

Полазећи од чињенице да се данас у глобално повезаном свету како друштва и државе, тако и парламенти суочавају са сличним, истим, односно заједничким изазовима, Интерпарламентарна унија (у даљем тексту: IPU) као најстарија (основана 1889. године) и најважнија међународна парламентарна организација образовала је 2008. године Радну групу за допринос парламента демократији. Ова

радна група је спровела истраживање и анализирала како правне прописе (уставе, законе о парламенту, пословнике о раду парламената) тако и њихову парламентарну праксу и у сарадњу са парламентима који су достављали податке и учествовали у истраживању (које је укључило и наш Парламент), утврдила пет кључних карактеристика које (треба да) одликују савремени демократски парламент у XXI веку. То су: (1) обезбеђује адекватну представљеност, (2) транспарентан, (3) доступан, (4) полаже рачуне и (5) ефикасан на свим нивоима – националном, међународном и локалном (Beetham 2006, 10–11). Још у овој упоредноправној студији и то у вези са првим критеријумом – адекватна представљеност у парламенту, а у контексту констатације да се већи део рада парламента одвија у одборима истакнут је као добар пример решење из тадашње Скупштине СЦГ, а такво решење је садржано у и каснијим пословницима НС, а односе се на узимање у обзир пропорционалне представљености приликом конституисања радних тела скупштине (Beetham 2006, 28).

Када је реч о транспарентности и доступности, важно је истаћи да је 2010. године законом уведено и гарантовано начело јавности рада НС и утврђен начин остваривања јавности рада НС и њених радних тела (Закон о NS 2010, чл. 11). Важно је истаћи да су у парламентарној пракси све седнице НС и радних тела јавно доступне на сајту НС и то како у архиви, тако и да је у реалном времену могуће пратити директан пренос свих пленарних и одборских седница. У упоредном уставном праву су одредбама свега неколико устава прописана правила о јавности рада парламентарних одбора (односно та је материја препуштена пословнику парламента), док је распрострањено правило садржано у многим уставима да су седнице парламента отворене за јавност, а поједини уставни прописују и обавезу објављивања записника са седница парламента (Mikić 2022, 324, 327).

У погледу рада парламента на међународном нивоу, односно парламентарне дипломатије, треба најпре рећи да су традиционално спољни послови и дипломатија везивани искључиво за извршну власт, али се и у том домену већ више од пола века пише о укључивању парламентарца у државне делегације и међународне преговоре (Onderco 2018, 411). Међутим, у контексту овог рада реч је о модерној парламентарној дипломатији, која се сматра аутономном активношћу парламента широм света. Произашла је из политичке праксе парламентарца и још увек је у великој мери

остала некодификована (неуређена) и у међународном и у домаћим правима, због чега је претежно политичке и неформалне природе (Stavridis and Jančić 2017, 5). Када је реч о српском парламенту, НС одлучује о утврђивању састава сталних парламентарних делегација за учешће у раду Парламентарне скупштине Савета Европе, Парламентарне скупштине Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС) и других мултилатералних парламентарних институција и организација, при чему предлог одлуке о саставу сталних делегација подноси председник НС, у консултацији са председницима посланичких група, водећи рачуна о пропорционалној заступљености политичких странака и заступљености полова. Број чланова наших парламентарних делегација је различит, па тако: Делегација у ИПУ броји 9 чланова, а шеф делегације је увек председник НС; Делегација у Парламентарној скупштини Савета Европе броји 14 чланова, а наша земља је пуноправни члан од 2003. године; Делегација у Парламентарној скупштини ОЕБС-а броји 8 чланова, а након учешћа на Првом конститутивном заседању ПС КЕБС-а 1991. године и прекида чланства услед санкција, континуитет нашег чланства постоји од 2001. године; Делегација у Парламентарној скупштини НАТО има 10 чланова, а наша земља је придружени члан од 2007. године; Делегација у Парламентарној скупштини Медитерана такође има 10 чланова, а наша земља је пуноправни члан од оснивања (2006. година). Делегација у Парламентарној скупштини Процеса сарадње у југоисточној Европи има четири члана и четири заменика члана, а Република Србија се укључила у пуном капацитету у активности ове организације на Самиту у Скопљу одржаном у октобру 2000. године. Делегација у Парламентарној скупштини Црноморске економске сарадње има шест чланова, а наша земља је пуноправни члан од 2004. године. Делегација у Парламентарној скупштини Организације договора о колективној безбедности има пет чланова. Делегација у Парламентарној скупштини Франкофоније има четири члана, а наша земља је стални посматрач од 2008. године. Делегација у Интерпарламентарној скупштини православља има два члана, а наша земља је пуноправни члан од 1995. године.

Осим претходно истакнутих канала мултилатералне парламентарне дипломатије, НС има интензивну билатералну сарадњу са парламентима страних држава која се одржава и кроз посланичке групе пријатељства, које представљају скупштинска тела која се могу образовати у НС на принципу добровољности, са

циљем унапређења сарадње (и шире посматрано односа) Републике Србије са страним државама. То практично значи да се приликом образовања одређене посланичке групе пријатељства, имају у виду обострано изражени интереси за остваривање и развој сарадње између парламената две државе. Народни посланик који жели да буде члан одређене посланичке групе пријатељства, подноси председнику НС пријаву за чланство, а Одбор за иностране послове доноси одлуку о формирању, одређује председника и чланове посланичких група пријатељстава, даје сагласност на одлуку о размени посета са посланичким групама пријатељства представничких тела других држава и води евиденцију чланства у посланичким групама пријатељства (Poslovnik NS 2002, čl. 50. st. 4). Сагласно принципу добровољности, актуелно у тренутном XIV сазиву НС постоји 61 посланичка група пријатељства (стање на дан 03.09.2024.), док је у претходном XIII сазиву постојала 161 посланичка група пријатељства, при чему су неке које су раније била самосталне, актуелно спојене и груписане. Број чланова посланичких група пријатељства се међусобно значајно разликује – од 2⁵ до 102⁶ члана.

ТОКОВИ САВРЕМЕНОГ ПАРЛАМЕНТАРНОГ РАЗВОЈА, ГЛОБАЛНИ ПАРЛАМЕНТАРНИ ИЗВЕШТАЈИ И ПРИМЕРИ ДОБРЕ ПРАКСЕ ИЗ СРБИЈЕ

Интензиван рад ИПУ на праћењу и систематизацији тенденција у парламентарном развоју довео је до тога да се отпочне са праксом објављивања петогодишњих глобалних парламентарних извештаја, које заједнички објављују ИПУ и Програм Уједињених нација за развој (УНДП). Први глобални извештај објављен је 2012. године, други 2017, а трећи 2022. године, при чему сваки од њих има одређену тему која је у фокусу. Парламентарна пракса и иновативни начини рада српске НС препознати су у овим извештајима и истакнути као глобални примери добре праксе, вредни помена. Тако, Други глобални парламентарни извештај из 2017. године, који у фокусу

⁵ Посланичка група пријатељства са Демократском Народном Републиком Корејом.

⁶ Колико броји посланичка група пријатељства са Кином. Посланичка група пријатељства са Русијом има 97 чланова, са Грчком 89, а са Италијом и Светом Столицом 78 чланова (стање на дан 03.09.2024.).

има парламентарни надзор као кључно обележје релевантности парламента у XXI веку, истиче српски парламент на више места. Најпре се указује на изградњу поверења јавности у парламент у Србији и наводи да је Република Србија активно радила на унапређењу политичких институција у настојању да ојача учешће јавности и да изгради поверење јавности, те је рађено на постизању транспарентности у раду, полагању рачуна и укључивању цивилног друштва, тј. невладиног сектора (Inter-Parliamentary Union, and United Nations Development [IPU and UNDP] 2017, 24). У контексту постизања наведених циљева, истиче се увођење јавних слушања и посебно указује на Пословник НС којим је институционализована организација јавних слушања у циљу прибављања информација и експертских мишљења о предлозима прописа, као и у контексту праћења примене прописа. Истовремено се као примери добре парламентарне праксе наводе и седнице одбора ван седишта парламента, а које су омогућиле да НС врши парламентарни надзор широм земље. Овакве иновације засноване на укључивању јавности су помогле у стварању контаката и унапређењу односа између представника грађана и јавности, што је резултирало ефикаснијим решавањем и локалних и националних питања. Треба додати и да је успешна примена на републичком нивоу у нашој земљи, довела и до преношења примера добре праксе са националног на локални ниво (Vukadinović 2015, 39), па су тако јавна слушања почела да се организују и у скупштинама градова и општина 2014. године, а потом су изричито уведена и у законски оквир локалне самоуправе 2018. године доношењем Закона о изменама и допунама Закона о локалној самоуправи (Zakon o izmenama i dopunama Zakona o lokalnoj самоуправи 2018). Лајтбоди (Lightbody 2024, 2), такође, указује да је капацитет јавних слушања вишеструк, јер се могу користити у различитим фазама процеса доношења политика и на различитим нивоима управљања, што потенцијално наглашава њихову погодност за повезивање са другим процесима.

Осим наведених примера, као позитиван пример из Србије наводи се и увођење Буџетске парламентарне канцеларије (које је уведена 13.11.2013.) и рад на Порталу за праћење извршења јавног буџета, у циљу надзора парламента над владом. Канцеларија помаже посланицима током буџетског поступка (нудећи стручна мишљења, анализе и кратке студије у разним областима) и у процесу извештавања о извршењу буџета, са идејом да се коначно

успостави посебна стручна служба у НС која би пружала анализе и стручну подршку у вези са буџетом и надзором финансија, као и савете, информације и друге врсте подршке посланицима (IPU and UNDP 2017, 66).

Међу примерима добре праксе по којима је Србија препозната од стране ИПУ и УНДП наводе се и неформалне посланичке групе (*cross party groups*), као удруживање на добровољној основи из различитих посланичких група (IPU and UNDP 2017, 87). Неформалне групе посланика карактерише добровољност (дакле, парламент може и без њих по чему се разликују од одбора као сталних радних тела), нису именоване ни Пословником НС ни законом. Имају различит, а неретко и неограничен број чланова, не тражи се пропорционална заступљеност као код одбора; није их образовао пленум НС, па тиме посланици не остварују права као за рад одбора. Фокус рада неформалних група је по правилу специфичан, наглашен и ужи од делокруга одбора или је реч о темама које прожимају већи број одбора (дакле не представља паралелан систем одборима већ се делокруг разликује); одржавају састанке а не седнице (као одбори); не тражи се кворум за рад мада може да има и унутрашња правила. Сагласно свему наведеном, могло би се рећи да неформалне групе посланика имају више политички него правни значај, који имају одбори, а од којих се, као што је претходно истакнуто, разликују на више нивоа. Број и рад неформалних група посланика у НС се разликује од сазива до сазива, али укупно се може сагледати да су постојале и/или постоје следеће овакве групе у НС: Национални огранак ГОРАС-а (Глобалне организације парламентарца за борбу против корупције), Женска парламентарна мрежа, Зелена посланичка група (образована 2009. год.), Економски кокус (Парламентарна група за економски развој НС)⁷ – образован 20.11.2014. год, Парламентарни форум за енергетску политику Србије (Енергетски форум), Фокус

⁷ Разлози за формирање Економског кокуса су двојаки: препозната је потреба да се пронађе функционални механизам који би допринео јачању улоге народних посланика у формулисању и усвајању докумената од значаја за економски развој државе. Истовремено је препозната потреба за успостављањем делотворног форума за развијање дијалога између народних посланика и представника привреде о питањима од значаја за економски развој земље, и за размену мишљења између народних посланика, као представника централне власти, и представника локалних самоуправа (Knežević Bojović i Vukadinović 2016, 289).

група за имплементацију Циљева одрживог развоја, Парламентарна мрежа за дигиталну безбедност (основана 30.03.2021.).

Трећи глобални парламентарни извештај (2022) у фокус ставља учешће и укључивање јавности у рад парламената, што подразумева партиципацију и подстицање учешћа грађана у обликовању јавних политика. ИПУ посебно издваја пет кључних тема: 1) укључивање младих; 2) не оставити никога иза (што подразумева инклузију, тј. да су сви заступљени); 3) трансформација начина комуникације и рада у складу са савременим технолошким променама – дигитални алати; 4) охрабривање иновација; 5) повезивање и умрежавање (IPU and UNDP 2022, 60–70). У контексту скупштинских одбора и консултативних процеса (настојање да се подстакне већа укљученост) истичу се примери из Србије и то најпре излазак скупштинских одбора ван седишта у циљу да чују и укључе – седнице одбора ван седишта и јавна слушања (IPU and UNDP 2022, 27).

Иновативни пример из Србије се односи и на механизам при Одбору за заштиту животне средине НС који омогућава „зелену столицу” – једно место, на ротирајућој основи, за представника цивилног сектора који може активно да учествује у раду одбора, поставља питања и учествује у седницама ван седишта и јавним слушањима, те на тај начин артикулише интересе и боље информише чланове одбора (Vukadinović 2022, 16). Одбор може да омогући присуство, односно учешће представника грађана и удружења грађана на седници Одбора у расправи о одређеним питањима из области заштите животне средине (Poslovník NS 2002, čl. 63. st. 2.).

АКТУЕЛНЕ ТЕМЕ У ФОКУСУ ГЛОБАЛНОГ ПАРЛАМЕНТАРНОГ РАЗВОЈА

Када се истражују теме које су актуелне на глобалном парламентарном нивоу, издвајају се климатске промене и заштита животне средине. Наиме, ИПУ последњих година посвећује све већу пажњу улози националних парламената у заштити животне средине. Корени ове активности нас воде до 2006. године, када је на 114. седници ИПУ усвојена *Резолуција о улози парламента у управљању животном средином и борби против глобалне деградације животне средине*, у чијој преамбули је истакнуто да је разлог доношења алармантно стање у светским екосистемима због чека се указује на дубоку забринутост, а потом се у оквиру 42 тачке

указује на потребу за сарадњом између свих заинтересованих страна, укључујући државне институције, цивилно друштво и привреду. Идентификоване су четири посебне улоге парламента (као институције) у борби за здраву животну средину, на основу чега су формиране четири области у којима ИПУ израђује приручнике и водиче за парламентарце као корисне изворе информација приликом доношења одлука. То су: 1) парламент и климатске промене; 2) парламент и обновљива енергија; 3) парламент и деградација шума; 4) парламент и екстрактивна индустрија.

Током 2023. године ИПУ је у овој области покренула нову иницијативу под називом *Парламенти за планету*, која укључује медијску и друштвену кампању са циљем мобилизације парламената да предузму акције поводом климатске кризе. Као део ове кампање и презентације студија случаја из целог света, ИПУ је објавила студије случаја из 54 (стање на дан 04.09.2024.) парламента, тј. државе, у оквиру њих постоји и о Србији под називом: *Имплементација Циљева одрживог развоја (SDG) у Србији: неформалне парламентарне групе*, при чему је суштински реч о Фокус групи за Циљеве одрживог развоја која је као неформална група посланика образована у НС. Додатно, ИПУ објављује двоминутне видео снимке (са једним парламентарцем сваки), који објашњавају конкретне мере и акције које је њихов парламент предузео за планету, одговарајући на питање *Како климатске промене утичу на вашу земљу?* До сада⁸ је објављено 78 видео интервјуа, а припремљена је и компилација искустава парламентарца широм света под називом *Мој парламент, моја планета, наша будућност!* На описани начин, посланици и парламенти сопственим примером показују већу посвећеност питањима заштите животне средине, омогућавајући размену искустава и подстичући друге парламентарце и парламенте да се ангажују у глобалним напорима за заштиту животне средине и унапређење у овој области. Да су питања животне средине један од најважнијих приоритета за ИПУ потврђује и чињеница да је *Stemmer-Passy* награда, која се годишње додељује под покровитељством ИПУ, додељена октобра 2023. године парламентарцу управо за изузетна достигнућа у борби против климатских промена. Сагласно свему претходно наведеном, може се уочити да је акција у вези са климатским променама препозната као главни приоритет ИПУ.

⁸ Стање на дан 04.09.2024. године.

Уз наведено, ИПУ је током 2023. год. објавила посебан водич под називом *10 акција за зеленије парламенте (и оне који у њима раде)*, који садржи конкретне кораке и кључне акције које институције и појединци могу размотрити и предузети како би усвојили „зеленије” политике и прихватили културу одрживости. Циљ ових акција је да се решавају климатске кризе и отвори пут за јаче акције у вези са климатским променама. Ових 10 акција је систематизовано у три групе: институционализација „озелењавања” у парламентима; увођење зелених пракси у рад парламента и његових чланова (посланика); вођење и подстицање културе одрживих промена.

Претходно описани трендови и актуелне теме нису исцрпљене једино радом ИПУ, већ се јасно уочавају и у раду других међународних и регионалних организација, као и радовима истраживача. У том контексту треба указати да је Организација за економску сарадњу и развој (даље: ОЕЦД) 2023. године у оквиру уочених трендова у делиберативној демократији истакла да је уочен тренд да су животна средина и друге дугорочне политике главне теме које су у фокусу делиберативних процеса (OECD Database 2023). Такође, емпиријска студија која је 2021. године истраживала однос између политичке слободе и еколошке успешности 156 земаља, показује да се од земаља са вишим степеном политичке слободе очекује да имају јаче еколошке перформансе (Averchenkova, Plyska, and Wahlgren 2022, 8).

Уз претходно наведено, а од значаја за исту тематску област у парламентарном развоју, треба истаћи и да је успостављена електронска база података свих националних закона и докумената везаних за климатске промене, обухватајући све земље. Економски факултет у Лондону (LSE) и Grantham Институт за истраживање климатских промена и животне средине заједнички су радили на овом послу са циљем изградње базе доказа за доношење одлука заснованих на доказима (отворени подаци и алати за истраживање климатских политика и закона). Ова јавно доступна база закона из целог света о климатским променама, актуелно садржи преко 5.000 докумената. Претраживање је могуће по различитим критеријумима, као и по земљама и то кликом на мапу света, при чему постоје подаци и о Републици Србији и то укупно 21 документ из Србије.⁹

Уз наведене теме, последњих година је и праћене спровођења закона од стране парламента, односно његових радних тела у фокусу парламентарног развоја и предмет је заговарања одређених

⁹ Стање на дан 04.09.2024. год.

парламентарних организација. Реч је о идеји да парламент, у контексту парламентарног надзора размотри могућност редовне припреме *ex post* анализа примене закона у циљу *post legislative scrutiny* (скраћено: PLS) – праћења спровођења и примене закона, поступање министарства, доношење подзаконских прописа, провера остваривања циљева закона.

Коначно, новембра 2023. године ИПУ је у сарадњи са релевантним међународним организацијама¹⁰ објединила до сада разнородне аспекте тенденција и тема које су од значаја за парламентарни развој, систематизовала их на једном месту и публиковала.¹¹ Реч је о Показатељима (индикаторима) демократског парламента, који представљају свеобухватан алат за самопроцену, намењен помоћи парламентима да процене своје капацитете и праксу у односу на утврђене демократске стандарде. Укупно 25 показатеља демократског парламента систематизовано је у седам група: 1) парламентарна аутономија (посланици, парламентарне процедуре, организација парламента, административни капацитет и независност, доношење закона, надзор, буџет, представничка улога посланика, односи са другим гранама власти, кључна парламентарна овлашћења); 2) парламентарна етика и институционални интегритет; 3) транспарентност парламентарних процеса (комуникација и сарадња парламента са јавношћу, приступ парламенту); 4) уважавање јавне забринутости; 5) инклузивно доношење закона, надзор и буџетирање (инклузивне институционалне праксе); 6) парламентарно окружење за јавно учешће (јавно учешће у парламентарним процесима, учешће различитих група у раду парламента); 7) изборни интегритет (састав парламента, састав парламентарних тела).

ЗАКЉУЧАК

Будући да свако друштво и државу одликује и одређена национална правна традиција и специфичан развој државности,

¹⁰ Представљају иницијативу више партнера, предвођену Интерпарламентарном унијом у сарадњи са *Commonwealth Parliamentary Association*, Фондацијом *Directorio Legislativo*, *Inter Pares / International IDEA*, Националним демократским институтом, Програмом Уједињених нација за развој, *UN Women* и *Westminster Foundation for Democracy*.

¹¹ На сајту се такође пружају детаљне смернице о спровођењу процене, као и студије случаја и *online* ресурси.

не треба очекивати јединствен образац за развој институције као што је парламент. Међутим, глобална истраживања и петогодишњи парламентарни извештаји који нуде искуства других држава и парламената у решавању заједничких или сличних изазова могу бити од користи како на начин да се могу узети у обзир приликом одлучивања о одабиру модела или стварању сопствених решења, тако и што нам омогућавају увид у стање у односу на глобалне тенденције и трендове у парламентарном развоју. У трагању за циљем овог рада да се утврди место Народне скупштине Републике Србије и домаће парламентарне праксе у односу на глобалне процесе, уочава се најпре да се проширење схватања парламентарне аутономије на више нивоа одразило и на нормативна решења нашег парламента. Надаље, применом упоредноправног и правнодогматског метода у раду је утврђено да се Народна скупштина Републике Србије у објављеним петогодишњим глобалним парламентарним истраживањима (нарочито из 2017. и 2022.) препознаје и истиче као пример добре и иновативне праксе. Уведене и институционализоване новине у последњих 15 година односе се на: формирање неформалних група посланика (ГОРАС, Женска парламентарна мрежа, Зелена посланичка група, Економски кокус, Енергетски форум, Фокус група за имплементацију Циљева одрживог развоја), увођење и редовно одржавање јавних слушања и седница одбора ван седишта Народне скупштине, механизам зелене столице, буџетску канцеларију, портал за надзор над јавним финансијама итд. Коначно, део рада који је усмерен на истраживање актуелних тема које су у фокусу глобалног парламентарног развоја и тенденција у претходној години показује да се је он усмерен на улогу парламента у борби против климатских промена и показатеље демократског парламента који су објављени крајем 2023. године.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Ackerman, Bruce. 2000. "The new separation of powers." *Harvard Law Review* 113 (3): 634–725.
- Albanesi, Enrico. 2022. "The equilibrium point between the autonomy of parliament and other constitutional principles, as viewed through the theoretical framework of a system of constitutional justice. Case-study: Italy." *International journal of parliamentary studies* 2 (2): 122–140.

- Averchenkova, Alina, Oleksandra Plyska, and Jens Wahlgren. 2022. *Addressing the climate and environmental crises through better governance: The environmental democracy approach in development co-operation*. London: Westminster Foundation for Democracy & The London School of Economics and Political Science.
- Beetham, David. 2006. *Parliament and democracy in the twenty-first century*. Geneva: Inter-Parliamentary Union.
- Fira, Aleksandar. 2004. „Neka sporna pitanja postupka pred Ustavnim sudom.” U *Ustavni sud Srbije: u susret novom ustavu*, ur. Bosa Nenadić i Srdan Đorđević, 313–314. Beograd: Ustavni sud Republike Srbije.
- Inter-Parliamentary Union, and United Nations Development Programme [IPU and UNDP]. 2017. *Global Parliamentary Report 2017: Parliamentary oversight: Parliament’s power to hold government to account*. Geneva: IPU.
- Inter-Parliamentary Union, and United Nations Development Programme [IPU and UNDP]. 2022. *Global Parliamentary Report 2022: Public engagement in the work of parliament*. Geneva: IPU.
- Jovanović, Milan. 2024. „Krizna demokratije – simptomi i lekovi.” U *Pravo i javne delatnosti: Liber amicorum Jovica Trkulja*, ur. Slobodan Vukadinović, 229–250. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Institut za uporedno pravo i Dosije studio.
- Knežević Bojović, Ana, i Slobodan Vukadinović. 2016. „Analiza rezultata javno-privatnog dijaloga na primeru Ekonomskog kokusa Narodne skupštine Republike Srbije.” *Srpska politička misao* 53 (3): 285–300. DOI: 10.22182/spm.5332016.
- Levy, Ron. 2022. “Rights and Deliberative Systems.” *Journal of Deliberative Democracy* 18 (1): 27–37.
- Lightbody, Ruth. 2024. “Evaluating the role of public hearings within deliberative democracy: operationalising the democratic standards as a framework.” *Journal of Deliberative Democracy* 20 (1): 1–14.
- Lovo, Filip. 1999. *Velike savremene demokratije*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Mikić, Vladimir. 2022. *Pojmovnik evropske ustavnosti*. Beograd: Službeni glasnik.
- OECD Database. 2023. “Trends in Deliberative Democracy: OECD Database Update.” *OECD Deliberative Democracy Database*. Last accessed 05 September 2024. <https://medium.com/participo/2023-trends-in-deliberative-democracy-oecd-database-update-c8802935f116>.

- Onderco, Michal. 2018. "Parliamentarians in government delegations: an old question still not answered." *Cooperation and conflict* 53 (3): 411–428.
- Poslovník Narodne skupštine [Poslovník NS], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 32/02- prečišćen tekst i 57/03.
- Radojević, Mijodrag. 2022. „Kontrolna tela kao četvrta grana vlasti.” U *Protivrečja savremenog prava*, ur. Stanka Stjepanović, Radomir Lukić i Dimitrije Čeranić, 442–462. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
- Stavridis, Stelios, and Davor Jančić. 2017. "The rise of parliamentary diplomacy in international politics." In *Parliamentary diplomacy in European and global governance*, eds. Stelios Stavridis and Davor Jančić, 1–5. Brill.
- Szabó, Zsolt. 2021. "New parliaments, new problems, new journal." *International journal of parliamentary studies* 1 (1): 1–5.
- Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 98/06.
- Vukadinović, Slobodan. 2015. „Značaj i primena javnog slušanja na nacionalnom i lokalnom nivou.” *Pravni zapisi* 6 (1): 26–51.
- Vukadinović, Slobodan. 2022. „Uloga parlamenta u podsticanju učešća javnosti pri razmatranju ekoloških pitanja.” U *Uticao ekološkog acquis–ja na razvoj ekološkog prava u Srbiji*, ur. Mirjana Drenovak Ivanović, 9–34. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Wintr, Jan, Jan Chmel, and Daniel Askari. 2021. "The role of parliamentary autonomy in constitutional review." *The Lawyer Quarterly* 11 (1): 83–103.
- Zakon o izmenama i dopunama Zakona o lokalnoj samoupravi, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 47/18
- Zakon o Narodnoj skupštini [Zakon o NS], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 9/10.

Slobodan Vukadinović*

Faculty of Law, University UNION – Nikola Tesla

**TRENDS IN CONTEMPORARY
PARLIAMENTARY DEVELOPMENT
AND INNOVATIVE EXAMPLES OF BEST
PRACTICES OF THE NATIONAL ASSEMBLY
OF THE REPUBLIC OF SERBIA**

Resume

This paper aims to explore trends in contemporary parliamentary development and to determine the position of the Serbian National Assembly and domestic parliamentary practice about global processes. The theoretical legal analysis begins by examining the role of parliament in a modern democracy, expanding the understanding of parliamentary autonomy on multiple levels, the standards of a modern democratic parliament in the 21st century, and the growing significance of parliamentary diplomacy. Subsequently, through the application of comparative legal, legal historical, and legal dogmatic methods, it was established that the National Assembly of the Republic of Serbia has been recognized and highlighted as an example of excellent and innovative practice in the five-year global parliamentary studies published so far (especially in 2017 and 2022). In this context, the innovations introduced and institutionalized in the parliamentary practice and normative framework of the National Assembly of the Republic of Serbia over the past 15 years are discussed and identified. The focus is on the formation of informal parliamentary groups (GOPAC, Women's Parliamentary Network, Green Parliamentary Group, Economic Caucus, Energy Forum, Focus Group for the Implementation of Sustainable Development Goals), the introduction and regular holding of public hearings, and committee sessions outside the seat of the National Assembly, the green chair mechanism, the budget office, the public finance oversight portal, etc. Finally, the paper explores current topics that are at the forefront of global parliamentary development trends in the past year, as well as the most recently published results, particularly

* E-mail address: slobodan.vukadinovic@pravnofakultet.edu.rs;
ORCID: 0000-0002-4692-321X.

those related to the role of parliament in combating climate change and the indicators of a democratic parliament published at the end of 2023.

Keywords: parliament, democracy, citizens, National Assembly, parliamentary diplomacy

* Овај рад је примљен 6. септембра 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 17. октобра 2024. године

ЈУГОСЛОВЕНСКА ИСТОРИЈА И ЊЕНА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА

УДК 327(73:497.11)''1999''

DOI: 10.5937/spm89-53421

Прегледни рад

Српска политичка мисао

број 1/2025.

Vol. 89

стр. 39-61

*Александра Савић**

Удружење лектора Републике Српске, Бања Лука

***THE NEW YORK TIMES* О БОМБАРДОВАЊУ СР ЈУГОСЛАВИЈЕ 1999. ГОДИНЕ**

Сажетак

Рад анализира језичке карактеристике извјештавања *Њујорк тајмса* о бомбардовању СР Југославије. Корпус истраживања чине чланци објављени у овим америчким дневним новинама у периоду од 24. марта 1999. године до 10. јуна 1999. године. У раду је дат и преглед значајних радова и издања која се баве перцепцијом стране и домаће штампе о војној акцији НАТО-а. Циљ рада јесте да утврди како лингвистички избори утичу на представљање бомбардовања и којим језичким средствима се конструише слика о Србима, као и да установи доминантне макростратегије у производњи овог дискурса. Прва хипотеза рада гласи да се негативна слика о Србији и Србима конструише на претежно лексичком и стилском нивоу језика. Друга хипотеза јесте да извјештавање америчког дневног листа *Њујорк тајмс* у потпуности одговара представљању Срба и Србије у другим европским и свјетским медијима и да, заједно с њима, може да се тумачи као дио јединственог транснационалног дискурса. Карактеристике тог глобалног наратива јесу: ублажавање

* Имејл адреса: aleksandra.savic@unibl.org. ORCID: /.

утицаја и посљедица бомбардовања, грађење негативне слике о једном народу, поједностављивање сложених историјских и политичких односа те демонизација непријатеља, а све то како би се одржао постојећи однос снага и легитимисао нови свјетски поредак.

Кључне ријечи: *Њујорк тајмс*, анализа дискурса, бомбардовање, СР Југославија, 1999

УВОД

Предмет истраживања овога рада јесте анализа језичких средстава употребљених у медијском извјештавању о бомбардовању Савезне Републике Југославије¹, то јест третман самог бомбардовања, Србије и Срба у америчким дневним новинама *Њујорк тајмс* (*The New York Times*). Овај лист изабран је из неколико разлога. Ради се о једном од најугледнијих медија у Сједињеним Америчким Државама², који је свакодневно извјештавао о НАТО агресији, што показује и на стотине резултата о чланцима различитог типа у одабраном временском опсегу, те о новинама које су тек спорадично испитиване када је посриједи лингвистичка анализа овог питања.

С обзиром на изузетну комплексност теме, која неизоставно укључује историјске, социолошке, политиколошке, али и војне и културолошке аспекте, у овом раду бавићемо се превасходно језичком анализом медија, поготово стога што су извјештаји о НАТО бомбардовању били „на ударним страницама штампе и у ударним емисијама на радију и телевизији” (Lakić 2010, 276). Колику је улогу, са друге стране, у бомбардовању и конструисању дискурса о његовој оправданости имала лингвистика свједоче два језичка феномена која се и данас узимају као примјери кориштења језика у пропагандне сврхе. Први је појам „интервенција”, који представља један од најпознатијих и најчешће навођених примјера

¹ Међународноправно и формално гледано, бомбардовање СР Југославије 1999. имало је све елементе агресије на независну суверену државу (Krivokarić 2017, 257).

² Никола Живковић (Živković 2003, 11) наводи да се ради о новинама које, поред *Вашигтон поста* (*Washington Post*), имају свјетски монопол и да учествују у глобалној медијској производњи.

еуфемизма³ у домаћем политичком дискурсу (Vuković 2014, 235), а други је именоване војне операције називом „Милосрдни анђео”.

Појам „интервенција”, умјесто одговарајућих бомбардовање, напад, рат и сл., послужио је да се код страног и домаћег јавног мњења уопшти став о неопходности акције „која је морала бити извршена у циљу побољшања, регулисања проблема и обезбеђивања бољих околности у СРЈ” (Vujošević 2021, 175). Миодраг Митић (Mitić 2005, 92) биљежи да су њемачки званичници одмах након првих ваздушних напада у марту 1999. за медије изјавили да је рат непримјерен назив и да „Влада говори радије о ‘војним операцијама’ или ‘ваздушним ударима’ ”. Иако најпознатији, то није једини примјер лексичког амортизовања негативних значења: „уместо речи *злочини*, користе се речи *кампање*, *интервенције* и *акције*, уместо *жртве* чућемо о *коллатералној штети*, уместо о *војницима* слушамо о *мировњацима*, уместо *бомбардовања* слушамо о *ваздушној интервенцији*” (Lazarević i Artonović 2011, 536).

Назив операције НАТО бомбардовања „Милосрдни анђео”, без обзира на то да ли је ријеч о непотпуној информацији, миту или ријечи скованој у пропагандне сврхе, и данас производи различите ефекте на читаоце. Наиме, иако неки истраживачи употребљавају овај израз у својим радовима (Vujošević 2020, 238; Vujošević 2021, 173; Tančić i Gordić 2022, 102), и мада се он користи у уџбеницима за основну школу (Tančić i Gordić 2022, 102), према писању медија посљедњих година, ради се о још до краја неразјашњеном поријеклу назива који је настао неадекватним преводом (америчка компонента у Алијанси “*Noble Anvil*” замијењена ријечју “*angel*”), забуном једног званичника приликом именовања операције (кинеског предсједника) или намјерним кориштењем назива једног британског конвоја (“*Operation Angel’s mission of mercy*”) за скупно одређење војне операције (RTS 2009). Било како било, сам појам садржи огроман манипулативни потенцијал који превасходно потиче од емотивне компоненте коју изазива оксиморон⁴ „милосрдно бомбардовање” или „челични анђео”.

³ Представља стилску фигуру која један (неугодан, страشان или опасан) појам мијења другим, блажим и пријемчивијим. На примјер, умјесто „рат” пишемо „сукоб”.

⁴ Стилска фигура која комбинује неспојиво – „живи мртвац”.

Због ових али и бројних других примјера у медијима крајем двадесетог вијека многи истраживачи савремених пропагандних стратегија тврде да је за њихово одржавање значајна, ако не и пресудна „борба језика” (Höijer, Nohrstedt and Ottosen 2002, 5). То значи да се у манипулативне сврхе употребљава специјалан језик (5), намијењен великој публици, чији је циљ да утиче на јавно мњење, преобликује перцепцију и (дез)информише (Grygiel 2023, 176), а све у сврху онога што Чомски назива „производњом пристанка”⁵ (Stojadinović 2014, 135). Ово је нарочито опасно у тренуцима када се медијски дискурс обликује у складу са државном пропагандом, што се најчешће догађа управо током ратова (Boyd-Barrett 2004, 435).

ПРЕТХОДНА ИСТРАЖИВАЊА

Што се тиче анализе медијског извјештавања 1999. године, неколико је радова који истражују на који начин је представљено бомбардовање у домаћим и страним медијима (на примјер у њемачком *Шпиглу* (Der Spiegel), британским *Гардијану* (The Guardian), *Индепенденту* (The Independent) и *Тајмсу* (The Times), српском *НИН-у*, *Политици*, неколицини пољских⁶, норвешких и шведских медија⁷ итд.). Поред научних радова, медијски дискурс о бомбардовању Југославије био је предмет расправе и у самим медијима. На примјер, лист *Време* је 2009. године објавио анализу о подијељеним мишљењима интелектуалаца о бомбардовању (Mihaljinac i Vujošević 2021, 464; *Vreme* 2009).

Највише пажње српски истраживачи посветили су представљању бомбардовања СР Југославије у Њемачкој. Поред књиге Миодрага Митића (Mitić 2005) *Њемачки поглед на југословенску кризу*, која доноси панораму ставова и мишљења објављених у Њемачкој

⁵ То подразумејева да медији служе „за оправдање разноразних поступака дајући им легитимитет у очима јавности без обзира да ли су ти поступци у супротности са основним демократским принципима” (Stojadinović 2014, 136).

⁶ Према: Вјеганјски и Шћутковска. 2017. Аутори наводе да је бомбардовање подијелило пољско јавно мњење. Док су га једни подржавали, други су га оштро критиковали (9).

⁷ Према: Höijer, Stig and Ottosen. 2002. Аутори долазе до закључка да је норвешка јавност била много пријемчивија за НАТО пропаганду од шведске, али да су у једном тренутку медији из обе земље били критични према бомбардовању (1).

током 1999 (5), истиче се исцрпно истраживање Љиљане Глишовић (Glišović 2011) *Србија у огледалу немачке штампе 1987–2006*. У овом раду испитан је однос њемачких новина према Србији са аспекта медија, политике и језика. Што се тиче периода бомбардовања, ауторка је закључила да су у вријеме марта, априла, маја и јуна прилози о сукобу на Косову били свакодневни, да су углавном негативни, пуни предрасуда и стереотипа, те да се Срби пореде са нацистима (96).

Сличан хронолошки приказ десет година раније даје Никола Живковић (Živković 2003) у књизи *Како нас други виде: Слика Срба у немачким медијима 1990–2000*. Он закључује да су у овом периоду вијести биле цензурисане и да је читавих 10 година њемачка штампа одобравала све акције предузете против Срба истовремено извјештавајући о њиховим „звјерствима” (266). Ауторка Анђела Вујошевић (Vujošević 2021) испитивала је писање магазина *Шпигл*, те га поредила са написима у *НИН-у* и *Политици*. Дошла је до закључка да постоји велика разлика у фреквентности одређене лексике у домаћим и страним медијима (182–183) и да је, између осталог, и употребом сасвим одређених обиљежених ријечи стварана негативна слика о Србији и Србима (202). Такође, иста ауторка установила је да њемачки медији углавном оправдавају бомбардовање (Mihaljinac i Vujošević 2021, 475).

Британски медији били су предмет анализе лингвисте Игора Лакића (Lakić 2010). Он је на примјерима извјештавања *Гардијана*, *Индепендента* и *Тајмса* установио да медији (или изјаве политичара објављене у медијима) пребацују одговорност за бомбардовање на Србију и на њену непопустљивост, као и да, углавном кроз коментаре политичара, оправдавају НАТО бомбардовање (277–280). Британску штампу, између осталих, анализирао је и Слободан Вуковић (Vuković 2018) у двокњижју *Срби у наративу Запада*. Аутор наглашава да је током 1999. године дошло до редовне праксе упоређивања Срба са нацистима, те је чак објављено да спроводе „балканску верзију коначног рјешења” (287). У овој књизи налазе се и осврти на извјештавање америчких медија. Закључујући да је заокрет у америчкој политици према Србима ишао упоредо са заокретом у медијима (211), аутор каже да су се током НАТО бомбардовања Американци отворено сврстали на једну страну (270)⁸. Срби се

⁸ На примјер, наводи податке да је током 1998–1999. америчка штампа ријеч „геноцид” употребила 220 пута, а да су новинари *Њујорк тајмса* отворено

оптужују за комунизам, великосрпство, нетолеранцију, насиље, заосталост и то је доминантан начин извјештавања свих 10 година (211–274).

Писање *Њујорк тајмса* о бомбардовању Србије спорадично је испитивано у домаћим и страним научним радовима, а углавном преовладавају медијска, политиколошка или социолошка анализа и анализа садржаја. Тако су ауторке Лазаревић и Аритонович (Lazarević i Aritonović 2012, 313–338) дошле до закључка да је овај дневни лист био најекстремнији у извјештавању и интерпретацији информација са Косова и Метохије у периоду од 1999. до 2010. године: „*BBC* и *The New York Times* имали су највећи број текстова у којем је преовладавао негативан тон за Србе са севера или је био искључив, а обе медијске куће објавиле су значајан број текстова са проалбанским/антисрпским спином” (333). Социолог Јово Бакић (Bakić 2011) писао је о пристрасности *Њујорк тајмса* у извјештавању од почетка до краја деведесетих и закључио да је тада настала „најизразитија кампања демонизације Срба, како у БиХ, тако и у Србији” (112). Надаље, у књизи *Деградирана моћ: Медији и косовска криза* (*Degraded Capability – The Media and The Kosovo Crisis*) аутори Екерман и Норекас (Ackerman and Naureckas 2001) наводе да не само да је *Њујорк тајмс* служио за америчко преобликовање сукоба и кризе на Косову и Метохији у једнострану етнички злочин (100) већ се у извјештавању овог медија примјећује и значајан историјски ревизионизам и заокрет у односу на раније текстове. Наиме, 1982. године појмови „етничко чишћење” и „етнички чиста” територија кориштени су да би се описала намјера Албанаца да успоставе етнички компактно Косово. Ова се фраза у том значењу користила и наредних седам година (99).

Дакле, претходне анализе, уз незнатне изузетке, показују да је свјетска, претежно њемачка, британска и америчка штампа наступала оркестрирано, једнострано и некритички, те да је у доброј мјери промијенила своје претходне ставове. Срби су приказивани као непријатељи, злочинци и нацисти и тај је дискурс доминантан не само за вријеме НАТО бомбардовања већ током деведесетих година уопште.

заговарали да се Београд „потамни”, да мета буду електроенергетске мреже, путеви, мостови и водоводи и да је потребно прећи на копнену интервенцију (Vuković 2003, 271–274).

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР РАДА

Иако не постоји обједињен теоријски и методолошки концепт интердисциплинарне перспективе у социолингвистици већ се ради о више флуидних погледа на однос између језика и друштва из угла различитих области, важно је напоменути да „чисто лингвистичка анализа не може да пружи задовољавајуће резултате у анализи медија и да се она мора комбиновати са критичком анализом дискурса која омогућава да се текст интерпретира у складу са одговарајућом дискурсном и друштвеном праксом. Интерпретација текста може бити необјективна уколико се не ослања на лингвистичке налазе, док сама језичка анализа, без одговарајуће интерпретације, не може пружити ваљану и комплетну анализу новинског чланка” (Lakić 2010, 269). Стога у овом раду користимо аналитички оквир критичке анализе (медијског) дискурса која испитује функцију, намјену и намјеру употребе одређених језичких средстава у конкретном друштвеном контексту. Критички осврт на употребу језика у било ком дискурсу подразумева да истраживач путем анализе различитих језичких нивоа (од фонетике до стилистике) разоткрива скривене или бар на први поглед невидљиве детерминанте у друштвеним односима, које се претежно тичу односа моћи (Filipović 2018, 20). На примјер, чисто језичка анализа текста установиће да одређени политичар или медиј често у својим текстовима или говору користе пасив, али ће једино критичка анализа дискурса моћи одредити које се то информације кориштењем ових конструкција гурају у прави план, а које се крију.⁹

Критичка анализа дискурса, како су је описали њени водећи истраживачи, испитује језик као друштвену праксу¹⁰ (Wodak and Weiss 2003, 13) и начин на који се моћ, друштвена неједнакост и манипулација легитимишу и репродукују помоћу различитих лингвистичких алата (Van Dijk 2015, 466). Темељно полазиште ове истраживачке оријентације јесте да језичке праксе нису

⁹ Одличан примјер даје ауторка Милица Вуковић (Vuković 2014, 223) – изјаве америчких предједника Регана, Клинтона и Буша „Грешке су направљене”, у којима говорник само признаје да су се грешке десиле, али не и ко је за њих одговоран.

¹⁰ Језик обликује (или дефинише) одређене догађаје, институције или структуре, али и друштво заузврат утиче на језик. Та међусобна релација може да значи задржавање тренутног статуса или преобликовање друштва и језика (Wodak and Weiss 2003, 13).

неутралне природе већ „идеолошке и теже обликовању друштвених репрезентација према одређеним интересима” (Pešić 2024, 9). Иако је значајан број радова написан о политичком, научном, економском, па чак и свакодневном дискурсу, медијски је посебно интересантан јер је најсвеобухватнији и њему је непрестано изложен највећи број људи (Caldas-Coulthard 2003, 273). Основни оквир испитивања језика у овом раду представља тростепени модел анализе Нормана Ферклофа (Norman Fairclough 1989, 26), који чине опис текста, његова интерпретација и објашњење друштвеног контекста, удружен са Ван Дајковим (Van Dijk 2015) тумачењем односа микроструктура (језик конкретних текстова) са макроструктурама (идеолошка позадина дискурса) (469).¹¹ Да бисмо испитали ове релације, све текстове у наведеном медију посматраћемо кроз макростратегije тематизације (наметање теме публици), поларизације (постојање двије супротстављене групе) и оправдања (ширење опасности и њено заустављање).¹²

Корпус овог истраживања чине чланци објављени у *Њујорк тајмсу* у периоду од 24. марта 1999. до 10. јуна 1999. године. С обзиром на свакодневно извјештавање и на велики број написа, анализа је обухватила 27 текстова који се налазе у категорији “*Conflict in Balkans: The overview*”, те претрагу по кључним ријечима која је прикупила преко 200 чланака, углавном представљених као “*Opinion*”. Циљ рада јесте да утврди како се у писању овог медија представља само бомбардовање, којим језичким средствима се конструише слика о Србима и какве макростратегije се граде специфичном употребом језика. Прва хипотеза рада гласи да се негативна слика о Србији и Србима ствара преваходно на лексичком и стилском нивоу. Друга хипотеза јесте да извјештавање америчког дневног листа *Њујорк тајмс* у потпуности одговара представљању Срба и Србије у другим европским и свјетским медијима и да, заједно с њима, може да се тумачи као дио јединственог транснационалног дискурса.

¹¹ Према Ван Дајку (Van Dijk 2015), однос између макроструктура и микроструктура представља централну тачку критичке анализе дискурса. Микроструктуре чине употреба језика, дискурс и комуникација, а макроструктуре моћ, доминација и неједнакост (468).

¹² Како бисмо испитали однос између дискурзивних пракси и идеологије у конкретном случају, комбиновали смо више стратегија изнесених у радовима Van Leeuwen and Wodak 1999; Vuković 2014; Van Dijk 2015.

АНАЛИЗА ЈЕЗИКА ДНЕВНИХ НОВИНА ЊУЈОРК ТАЈМС

У првим написима у *Њујорк тајмсу*, у чланцима који су окарактерисани као преглед ситуације (“*Conflict in Balkans: The overview*”)¹³, што је први дио овог корпуса, још увијек постоји мали отклон од потпуно негативног поимања Срба и Србије. О Србима као народу претежно се не говори или се заузима неутралан положај. Можда је један од разлога и, како пише исти медиј, подијељеност Американаца по питању ситуације на Балкану. Наиме, прве анкете показале су да 46% Американаца подржава бомбардовање, а 43% не (Clines 1999a)¹⁴. Међутим, касније, али и у почетним чланцима другог типа – колумнама и мишљењима (Opinion), ова се слика потпуно мијења, како се, уосталом, мијењају и мете¹⁵ и циљеви војне операције. Пошто је за одржавање одређене идеологије у медијском дискурсу неопходно успоставити контролу над темом – на примјер када уредници или власници медија одлучују о којим ће догађајима извјештавати, а о којима неће (Van Dijk 2015, 471), по количини текстова које анализирамо, њиховој учесталости, али и природи, можемо констатовати да је бомбардовање Србије представљало врло важно питање за читаоце у Сједињеним Америчким Државама, али и за саму политику. Сматра се да је након Хладног рата Сједињеним Америчким Државама био потребан непријатељ, као и нова улога у успостављеним међународним односима (Stojadinović 2014, 61), те се ситуација на Балкану показала изузетно подстицајном. Модел постављања ове теме у жижу интересовања надаље је отворио простор за развој друге двије стратегије – представљање непријатеља и оправдавање напада.

Надаље, стратегија поларизације тј. приказивања противника требало је да читаоцима јасно назначи ко припада групи *ми*, а ко групи *они*. *Ми* увијек производи солидарност и сажалење, а *они* дистанцу и нетрпељивост (Van Leeuwen and Wodak 1999). Пажљиво

¹³ Ови текстови углавном доносе основне информације о бомбардовању, преглед најважнијих изјава и догађаја.

¹⁴ „НАТО напади се настављају” (“*NATO Strikes Go On as Serbs Step Up Campaign*”). У списку литературе дати су датуми када је текст објављен. У изузетним случајевима, када је то сврсисходно, напоменут је и наслов чланка. Сви преводи Александра Савић.

¹⁵ Прво је циљ био војна инфраструктура, затим групе, депои и комуникацијски објекти, а потом инфраструктура, мостови и други објекти.

сликање односа између „жртве” и „делата” почиње већ првих дана након што су бомбе пале. Један од првих наслова у *Њујорк тајмсу* јесте и „Након година жаловања, вријеме је за радост” (“*After the Years of Mourning, a Time for Joy*”) (Stewart 1999). У том тексту описује се радост америчких Албанаца након што је објављена вијест о бомбардовању Србије. Након тога, негативан став о Србима, предрасуде и стереотипи налазе се скоро у сваком тексту. Предњаче колумне и мишљења новинара (“*Opinion*”). Обавезно се напомиње да су Срби и прије учествовали у „сличном клању” (Fitched 1999) и да су „подивљали” (Knowlton 1999). Неке устаљене фразе налазе се у неколико узастопних текстова. На примјер „српска звјерства” (*The New York Times* 1999a; Friedman 1999a; Lewis 1999a; *The New York Times* 1999b; Lewis 1999b), „српски бијес” (*The New York Times* 1999c; *The New York Times* 1999d; Erlanger 1999a), српско „клање” (Friedman 1999b; Ellsberg 1999), што значи да је задатак оваквог језика да потцрта и неколико пута понови какви су односи међу зараћеним странама, али и да појача емпатију према „угроженима”.

Овакав, потпуно стереотипичан и малициозан начин описивања читавог народа и земље додатно се усложњава тако што се говори о прогонима и убиствима „које чини Србија” (*The New York Times* 1999e) и о „деструктивној улози Србије на Балкану” (*The New York Times* 1999f). Срби се у чланку од 04.04.1999. приказују на сљедећи начин: „Срби су чврсти и изразито националистички настројени. Косово заузима готово свето место у њиховим срцима, а предводи их моћни опортуниста којем погодује криза”¹⁶ (Eagleburger 1999). Демонизација постиже свој врхунац у паралелама са нацистичким режимом, што директним, када се Србија отворено проглашава неонацистичком државом (Clines 1999b), што алузијама, као што је на примјер употреба фразе „брутални српски блицкриз” (*The New York Times* 1999g). Сви ови механизми којима се успјешно успоставља слика непријатеља бивају активирани у моментима када новине отворено подржавају бомбардовање – „Срби то заслужују” (Judah 1999), „Санкције остају. Српски народ ће патити, али је то неопходно због тираније коју су подржавали” (Lewis 1999b), „Драго ми је што кажњавамо Србе за етничко чишћење” (Friedman 1999b), те „Срби морају научити лекцију” (Datta-Ray 1999).

¹⁶ «The Serbs are tough and highly nationalistic, Kosovo occupies an almost holy place in their hearts, and they are led by a power-hungry opportunist who thrives in crises».

Конечно, у испитиваном корпусу најинтересантнији је свакако однос према самом бомбардовању и његовој оправданости, то јест, судећи по извјештавању овог медија, неопходности. Како би се испунила стратегија оправдања војног напада, бомбардовање се означава „моралним императивом”, „крајем трагедије” и важним за „америчке националне интересе” (*The New York Times* 1999h), затим „правом одлуком” и „покушајем да се ријешу проблем који Србија сматра интерним” (Clines 1999b), као и „питањем дужности” (Clines 1999b). Такође, НАТО агресија се описује као „превенција хуманитарне катастрофе” (Clines 1999a) или као „циљ за који се вриједи борити” (Mitchell 1999), „побеђивање нечега лошег како би се саградило нешто добро” (Mitchell 1999). Кориштењем опробаних фраза, специфичне лексике и чак оксиморона (у примјерима „хуманитарна катастрофа” (Clines 1999a) и „хуманитарна катастрофа великих размјера” (Miller 1999))¹⁷, настоји се оправдати улога Америке у бомбардовању и још више придобити јавно мњење. У овим текстовима преносе се углавном туђе ријечи, махом предсједника САД, конгресмена, државног секретара и НАТО званичника.

Именовање војне операције било је предмет многих радова и истраживања. У изабраном корпусу америчког *Њујорк тајмса*, поред претходно поменуте „интервенције” (Rieff 1999), бомбардовање се назива још и „хуманитарном интервенцијом”¹⁸ (Glaberson 1999), „ваздушним нападима” (Perlez 1999a), „интензивном ваздушном операцијом” (Perlez 1999b), „мисијом из ваздуха” (Schmitt 1999) те „кампањом бомбардовања” (*The New York Times* 1999i). Циљ ублажавања војне терминологије, то јест еуфемизама, није само да се одређена ријеч сакрије или да се публика доведе у заблуду. Једна од најопаснијих карактеристика употребе овог језичког алата јесте настојање да се изазове што мање емотивних реакција код примаоца поруке (Vuković 2014, 235) и спречавање појаве саосјећања. Како се иза оваквог дискурса могу крити јако опасне намјере, показује

¹⁷ Исте примјере биљежи и Љиљана Глишовић (Glišović 2011) у њемачком *Шпиглу* (212).

¹⁸ У неким текстовима (на примјер „Амерички преговарачи одлазе, фрустрирани Милошевићевом тврдом линијом” (“*Conflict in the Balkans: In Belgrade; U.S. Negotiators Depart, Frustrated by Milosevic's Hard Line*”) 24. 03. 1999. (Erlanger 1999c) и „Част приморава опозицију да се окупи око Београда” (“*Conflict in the Balkans: the Serbs; Honor Compels Opposition to Rally Around Belgrade*”) 25. 03. 1999. (Harden 1999)) ипак се јасно – директним путем или иронијом – наглашава да ове називе користе политичари и центри моћи.

и текст „Рођендан у склоништу са ватрометом” (“*Conflict in the Balkans: in Serbia; Birthday in a Shelter, With ‘Fireworks’*”) (Erlanger 1999b), од 26.03.1999. године, у коме се постиже врхунац негације насиља у описима бомбардовања. Наиме, приказујући живот једне четворочлане породице у предграђу Београда, репортер наводи како је Биљанин супруг Миле рекао: „Американци су ти организовали ватромет за рођендан”. Будући да ову реченицу изговара Србин из Београда, то ситуацију потпуно изокреће и, осим што је прави трагикомичном, понижава саме жртве агресије, посебно цивилне. Покушај контроле над емпатијом читаоца потпуно се разоткрива када у сличним текстовима (“*Crisis in the Balkans: the Kosovars; Serbs Shelling Wide Swath of Kosovo*”) читамо тужне исповијести супротне стране, у којима се преносе ријечи Албанаца „Када се возимо улицом, све радње и куће горе на обје стране” (Kifner 1999). Дакле, коришћене су исте стратегије за оправдавање бомбардовања као и у осталим анализираним медијима, што нам говори да је у питању био шири пропагандни захват – афирмативни приступ бомбардовању (Mihaljinac i Vujošević 2021, 464).

Веома је интересантна и употреба метафора. С обзиром на често коришћење ових језичких алата и на велики број текстова, на овом мјесту приказаћемо само двије, које су међусобно повезане и збирно узете граде моћан паралелизам. Прва је метафора ватре, а друга воде. Првом се описују Срби, а потоњом Албанци. Метафора ватре користи се у сљедећим изразима: „Срби *потпаљују*¹⁹ пламен етничке и религијске подјеле”²⁰ (Clines 1999b), „сипају уље на *ватру*”²¹ (Broder 1999) и у Србији је „*буре барута* које је *експлодирало* већ два пута у овом вијеку”²² (*The New York Times* 1999h)²³. Са друге стране, ту су метафоре како су се избјеглице „*прелиле* преко граница”²⁴ (Shenon 1999), долази до „*ноплаве* нових избјеглица”²⁵ (Clines 1999a),

¹⁹ Курзив Александра Савић.

²⁰ “*Serbia who has done nothing since the cold war ended but start new wars and pour gasoline on the flames of ethnic and religious division*”. С обзиром на изузетну прецизност метафора и на могуће неспоразуме који могу настати приликом превода, у овом случају биће дат и оригинал фразе.

²¹ “*Pour gasoline on the flames of ethnic and religious division*”.

²² “*To defuse a powder keg at the heart of Europe that has exploded twice before in this century with catastrophic results*”.

²³ Све ове метафоре у свом говору употријебио је Бил Клинтон.

²⁴ “*Poured across the borders*”.

²⁵ “*A flood of new refugees*”.

„непрекидан *проток* избјеглица”²⁶ (Clines 1999c) и „*талас* избјеглица”²⁷ (*The New York Times* 1999h)²⁸.

Аутори Лејкоф и Џонсон (Lakoff and Johnson 2015) одредили су метафоре као концепте на основу којих мислимо и дјелујемо и то тако што један аспект стварности разумијевамо помоћу другог, који нам је прихватљивији, једноставнији или јаснији (10). У овом случају метафоре ватре, које истичу искуства рата, сукоба и расправа, те метафоре воде, које наглашавају опасност или катастрофу, имају задатак да читаоцима представе поједностављену слику свијета у којој се на једној страни налази народ са јаким емотивним набојем, који нема контролу над својим поступцима и који сваки час може да експлодира, а на другој велика количина изгубљених и унесрећених људи који губе свој идентитет и постају катастрофа по околне земље. Иако су ове двије метафоре супротстављене, имају и неких заједничких особина – ватра и вода уништавају једна другу, тешко их је контролисати и производе велике кризе. Њихов задатак у овим текстовима јесте да обимне количине информација представе путем једноставних, супротстављених концепата на које ће људи брзо реаговати, те да прикажу које су последице ако се ватра или вода не зауставе. А питањем заустављања се наново враћамо на оправдавање бомбардовања са почетка ове анализе.

У претходним параграфима описано је језичко структурирање трију макростратегија – постављање теме, означавање непријатеља и оправдавање напада. У малтене сваком тексту јасно се истиче да су Срби злотвори и силници, да је њихово понашање бестијално и неконтролисано, те да их држава штити и подстиче у звјерствима. Албанци су, са друге стране, мета напада и мученици. Због сукоба морају напуштати своје домове, чиме угрожавају и сусједне земље. Кад Срби говоре о бомбама, онда је то за њих налик ватромету, а кад се преносе изјаве Албанаца, описује се како све гори и нестаје. Тај однос, изграђен на основу манипулације емпатијом и стварања црно-бијеле слике, треба да оправда нападе на Србију и служи да Сједињене Америчке Државе постави у улогу не само свјетског хегемона који учествује у рјешавању још једне кризе него и у улогу заштитника слабих и обесправљених народа, чувара свјетског

²⁶ “Nonstop refugee flow”.

²⁷ “Wave of refugees”.

²⁸ Можемо их означити сљедећим концептима: *Срби су ватра*, и *избеглице су вода*.

поретка, заштитника људских права и заговарача праведног рата (Stojadinović 2015, 39). Да је такав начин извјештавања и те како успио показују касније анкете – за разлику од почетног колебања јавног мњења, већ у априлу се мишљење о бомбардовању драстично мијења и *Њујорк тајмс* сада биљежи да је једно испитивање показало велику подршку америчког народа бомбардовању – чак 58% (Kohut 1999).²⁹

ЗАКЉУЧАК

Критичка анализа дискурса медија подразумијева да истраживач открије не само какви се језички алати често користе у извјештавању већ и да понуди одговоре на то који је политички циљ пошиљалаца поруке код таквог одабира. Ова анализа показала је да језик игра веома важну, ако не и кључну улогу у производњи поједностављене, али супротстављене слике свијета која се надаље лако користи у пропаганде сврхе. Кориштењем трију пропагандних стратегија – наметање теме, означавање непријатеља и оправдање напада, створена је илузија о Сједињеним Америчким Државама као о добротвору и поборнику заштите људских права. Колико је тема НАТО агресије на СР Југославију важна за проучавање политичког и медијског дискурса уопште говори и чињеница да је овај догађај проглашен и првим интернет ратом³⁰, будући да су онлајн вијести имале великог утицаја на одобравање интервенције (Vujošević 2020, 190).

Анализа је показала да амерички *Њујорк тајмс* за бомбардовање користи ублажену лексику, описне конструкције, као и велики број еуфемизама, чији је циљ да се сакрије стварна слика војне операције, те да се код публике спријечи појава емпатије или сажаљења. Захваљујући таквој употреби, могуће је рачунати на пристанак гласача или на већу подршку спољној политици државе, као и на придобијање међународног легитимитета за војну интервенцију. Најдрастичнији

²⁹ „Пазите се анкета о рату” (“*Beware of Polls on the War*”). С обзиром на садржај чланка, анкете и манипулисање њима могли би да буду тема посебног рада.

³⁰ У чланку се наводи да је сваки глобални догађај имао свој медиј. У Другом свјетском рату то је био филм, телевизијски снимци су се показали најзначајнијим у Вијетнаму, док је у Заливском рату то био пренос уживо. Посљедњи уједно означава и „прекретницу у начину приказивања ратних дешавања у медијима” (Petrović 2021, 283). Проучаваоци медија слажу се да је до прекретнице у извјештавању дошло управо након Заливског рата (Živković 2003, 15).

примјер ове употребе је приказивање бомбардовања као ватромета, чиме не само да се настоји прикрити насиље и страдање недужних људи већ се оно изокреће у славље. Надаље, поред стереотипног приказивања самих војних напада, клишеизирано и поједностављено се приказује однос између двије супротстављене стране. Негативан став према цијелом једном народу, његовој прошлости и особинама треба да послужи да се оправдају све нехуманије мете за НАТО бомбе, да би напосљетку дошло и до директног заговарања напада. Демонизација Срба додатно се појачава употребом метафора које поједностављују сложене историјске, политичке и етничке односе и сведе их на питање спољне контроле.

Анализирани дискурс има неколико важних карактеристика. Не само да је један од првих ове врсте у модерном ратовању, будући да, поред војних метода, користи и медијске, политичке и језичке, већ се може рећи да он гради и такозвани глобални дискурс (Нџијер, Nohrstedt and Ottosen 2002). Наиме, током анализе претходних радова на ову или сличне теме установљено је да се скоро идентичан дискурс појављује у њемачким, британским и другим америчким медијима, што је довољно да кажемо да се ради о транснационалном медијском наративу чије карактеристике су: ублажавање утицаја и посљедица бомбардовања, грађење негативне слике о једном народу, поједностављивање сложених историјских и политичких односа те демонизација непријатеља, а све то како би се одржао постојећи однос снага и легитимисао нови свјетски поредак.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Ackerman, Seth and Jim Naureckas. 2000. "Following Washington's Script: The United States Media and Kosovo." In *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*, ed. Philip Hammond and Edward S. Herman, 97–111. London: Pluto Press.
- Bakić, Jovo. 2011. *Jugoslavija: razaranje i njegovi tumači*. Beograd: Službeni glasnik.
- Bjeganjski, Zdislav i Joana Ščutkowska. 2017. „Poljsko javno mnjenje o bombardovanju Jugoslavije 1999. godine.” *Istorija 20. veka* 217 (2): 9–28. DOI: 10.29362/IST20VEKA.2017.2.BIE.9-28.
- Boyd-Barrett, Oliver. 2004. "Judith Miller, *The New York Times*, and the propaganda model." *Journalism Studies* 5 (4): 435–449. DOI: 10.1080/14616700412331296383

- Broder, John. 1999. "President's Reasons: Moral Revulsion and Weight of U.S. Interests." *The New York Times*. Last accessed 28. 11. 2024. <https://www.nytimes.com/1999/03/25/world/conflict-balkans-white-house-president-s-reasons-moral-revulsion-weight-us.html?searchResultPosition=1>.
- Caldas Coulthard, and Rosa Carmen. 2003. "Cross-Cultural Representation of 'Otherness' in Media Discourse". In *Critical Discourse Analysis*, eds. Ruth Wodak and Gilbert Weiss, 272 – 297. New York: Palgrave.
- Clines, Francis. 1999a. "NATO Strikes Go on as Serbs Step Up Campaign." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/world/europe/032699kosovordp.html>.
- Clines, Francis. 1999b. "NATO opens broad barrage against Serbs as Clinton denounces Yugoslav President." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/03/25/world/conflict-balkans-overview-nato-opens-broad-barrage-against-serbs-clinton.html?searchResultPosition=4>.
- Clines, Francis. 1999c. "NATO hunting for Serb forces; U.S. reports signs of 'genocide'." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/03/30/world/crisis-balkans-overview-nato-hunting-for-serb-forces-us-reports-signs-genocide.html?searchResultPosition=5>.
- Datta-Ray, Sunanda. 1999. "In Multiethnic Asia, Another View of the Balkan Crisis." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/03/27/opinion/IHT-in-multiethnic-asia-another-view-of-the-balkan-crisis.html?searchResultPosition=7>.
- Eagleburger, Lawrence. 1999. "NATO, In A Corner." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/04/04/opinion/nato-in-a-corner.html?searchResultPosition=1>.
- Ellsberg, Daniel. 1999. "Contemplating a Fatal Mistake." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/05/21/opinion/contemplating-a-fatal-mistake.html?searchResultPosition=2>.
- Erlanger, Steven. 1999a. "In One Kosovo Woman, An Emblem of Suffering." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/05/12/world/crisis-in-the-balkans-victims-in-one-kosovo-woman-an-emblem-of-suffering.html?searchResultPosition=3>.

- Erlanger, Steven. 1999b. "Birthday in a Shelter, With 'Fireworks'." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/03/26/world/conflict-in-the-balkans-in-serbia-birthday-in-a-shelter-with-fireworks.html>.
- Erlanger, Steven. 1999c. "U.S. Negotiators Depart, Frustrated by Milosevic's Hard Line." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/03/24/world/conflict-balkans-belgrade-us-negotiators-depart-frustrated-milosevic-s-hard-line.html>.
- Fairclough, Norman. 1989. *Language and Power*. London: Longman.
- Filipović, Jelena. 2018. *Moć reči*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Fitched, Joseph. 1999. "NATO Shoots Down 2 Serb MiG-29s Over Bosnia." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/03/27/IHT-alliance-launches-3d-wave-of-air-attacks-nato-shoots-down-2-serb-mig29s.html?searchResultPosition=2>.
- Friedman, Thomas. 1999a. "Foreign Affairs; More Sticks." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/04/06/opinion/foreign-affairs-more-sticks.html?searchResultPosition=102>.
- Friedman, Thomas. 1999b. "Foreign Affairs; Bomb, Talk, Deal." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/03/30/opinion/foreign-affairs-bomb-talk-deal.html?searchResultPosition=3>.
- Glaberson, William. 1999. "Legal Scholars Support Case for Using Force." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/03/27/world/conflict-in-the-balkans-the-law-legal-scholars-support-case-for-using-force.html?searchResultPosition=1>.
- Glišović, Ljiljana. 2011. *Srbija u ogledalu nemačke štampe 1987–2006*. Beograd: Prometej.
- Grygel, Marcin. 2023. "Pro-Peace Vs. Pro-War Conceptualizations In The Language Of Hungarian Propaganda." *Research in Language* 21 (2): 175–190. DOI: 10.18778/1731-7533.21.2.05.
- Harden, Blaine. 1999. "The Serbs: Honor Compels Opposition to Rally Around Belgrade". *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/world/europe/032599kosovo-belgrade.html>.
- Höjjer, Birgitta, Nohrstedt, Stig Arne and Rune Ottosen. 2002. "The Kosovo War in the Media – Analysis of a Global Discursive Order." *Conflict & Communication online* 1 (2): 1–18.

- Judah, Tim. 1999. "What Do We Do With Serbia Now?" *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/06/04/opinion/what-do-we-do-with-serbia-now.html?searchResultPosition=1>.
- Kifner, John. 1999. "Serbs Shelling Wide Swath of Kosovo". *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/04/01/world/crisis-in-the-balkans-the-kosovars-serbs-shelling-wide-swath-of-kosovo.html?searchResultPosition=3>.
- Knowlton, Brian. 1999. "Clinton Says U.S. 'Takes Care of Its Own' : Milosevic Is Warned Not to Mistreat Captives." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/04/02/news/clinton-says-us-takes-care-of-its-own-milosevic-is-warned-not-to.html>.
- Kohut, Andrew. 1999. "Beware of Polls on the War." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/04/08/opinion/beware-of-polls-on-the-war.html>.
- Krivokapić, Boris. 2017. *Međunarodno javno pravo*. Beograd: Poslovni i pravni fakultet Univerziteta „Union – Nikola Tesla”.
- Lakić, Igor. 2010. „Analiza medijskog diskursa o ratu.” U *Diskurs i diskursi. Zbornik u čast Svenki Savić*, ur. Vera Vasić, 269–282. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Lakoff, George and Mark Johnson. 2015. *Metafore koje život znače*. Zagreb: Disput.
- Lazarević, Tatjana i Ivana Aritionović. 2011. „Tema kao efektivni medijski ram u zapadnim masmedijima – efekat stvaranja i održavanja negativnih stereotipa o Srbima sa severa Kosova i Metohije.” *Sociološki pregled* 45 (4): 531–560. DOI: 10.5937/socpregl1104531L.
- Lazarević, Tatjana i Ivana Aritionović. 2012. „Epizodni i tematski ramovi zapadnih masmedija o Srbima – negativcima sa severa Kosova i Metohije.” *Politička revija* 32 (2): 313–338. DOI: 10.22182/pr.3222012.15
- Lewis, Antony. 1999a. "At Home Abroad; Ends And Means." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/04/10/opinion/at-home-abroad-ends-and-means.html?searchResultPosition=129>.
- Lewis, Antony. 1999b. "Abroad at Home; Proof Of the Pudding." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/06/05/opinion/abroad-at-home-proof-of-the-pudding.html?searchResultPosition=2>.

- Mihaljinac, Nina, i Andela Vujošević. 2021. "The representation of the NATO bombing of Yugoslavia in foreign artistic and mass media texts: unjustified war or justified intervention?" *Teme* (2): 461–478. DOI: 10.22190/TEME191114027M.
- Miller, Judith. 1999. "The Secretary General Offers Implicit Endorsement of Raids." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/03/25/world/conflict-balkans-un-secretary-general-offers-implicit-endorsement-raids.html?searchResultPosition=1>.
- Mitchell, Alison. 1999. "Bombing of Serbs Could End This Weekend, U.S. Says." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/06/05/world/crisis-balkans-overview-bombing-serbs-could-end-this-weekend-us-says.html?searchResultPosition=17>.
- Mitić, Miodrag. 2005. *Nemački pogled na jugoslovensku krizu*. Beograd: Čigoja štampa.
- Perlez, Jane. 1999a. "NATO Approves Naval Embargo on Oil Going to Serbs." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/04/24/world/crisis-in-the-balkans-overview-nato-approves-naval-embargo-on-oil-going-to-serbs.html?searchResultPosition=2>.
- Perlez, Jane. 1999b. "Clinton and Yeltsin Agree to Share Ideas on Kosovo." *The New York Times*. 1999, Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/04/26/world/crisis-balkans-overview-clinton-yeltsin-agree-share-ideas-kosovo.html?searchResultPosition=10>.
- Pešić, Milena. 2024. „Politički diskurs u istraživačkoj optici njegovih savremenih kritičkih studija.” *Srpska politička misao* 84 (2): 7–37. DOI: 10.5937/spm84-49031.
- Petrović, Jelena. 2021. „Uloga medija u psihološkom ratu.” *Baština* (53): 284–297. DOI: 10.5937/bastina31-30695.
- Rieff, David. 1999. "What Bombs Can't Do". *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/03/25/opinion/what-bombs-can-t-do.html?searchResultPosition=2>.
- RTS. 2009. „Poreklo imena ‘Milosrdni andeo’.” Poslednji pristup 28. 11. 2024. <https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/52257/poreklo-imena-milosrdni-andjeo.html>.

- Schmitt, Eric. 1999. "NATO Dismisses a Milosevic Bid and Steps Up Raids." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/04/07/world/crisis-balkans-overview-nato-dismisses-milosevic-bid-steps-up-raids.html?searchResultPosition=1>.
- Shenon, Philip. 1999. "Alliance reports successful night of bombing Serbs." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/04/17/world/crisis-balkans-overview-alliance-reports-successful-night-bombing-serbs.html?searchResultPosition=1>.
- Stewart, Barbara. 1999. "After the Years of Mourning, a Time for Joy." *The New York Times*. Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/03/25/world/conflict-balkans-albanian-americans-after-years-mourning-time-for-joy.html>.
- Stojadinović, Miša. 2014. *Noam Čovski i savremeno društvo*. Beograd: Institut za političke studije.
- Tančić, Dragan i Miodrag Gordić. 2022. *NATO agresija na SRJ (Republiku Srbiju) – da se večno pamti*. Priština - Leposavić: Institut za srpsku kulturu; Beograd: Fakultet za poslovne studije i pravo, Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo Univerziteta „Union - Nikola Tesla”.
- The New York Times*. 1999a. "Mr. Milosevic's Peace Overture." Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/05/03/opinion/mr-milosevic-s-peace-overture.html?searchResultPosition=3>.
- The New York Times*. 1999b. "Inventing NATO's New Role." Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/03/28/opinion/inventing-nato-s-new-role.html?searchResultPosition=2>.
- The New York Times*. 1999c. "The Balkan Conflict; A Phony Cease-Fire Offer." Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/04/07/opinion/the-balkan-conflict-a-phony-cess-fire-offer.html?searchResultPosition=6>.
- The New York Times*. 1999d. "War in an Era of Ethnic Conflict." Last accessed 28. November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/04/11/opinion/war-in-an-era-of-ethnic-conflict.html?searchResultPosition=1>.
- The New York Times*. 1999e. "The Case Against Mr. Milosevic." Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/05/28/opinion/the-case-against-mr-milosevic.html?searchResultPosition=12>.
- The New York Times*. 1999f. "Diplomatic Principles for Kosovo." Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/04/08/opinion/diplomatic-principles-for-kosovo.html?searchResultPosition=3>.

- The New York Times*. 1999g. "What Kind of Peace in Kosovo?" Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/04/11/opinion/l-what-kind-of-peace-in-kosovo-173746.html?searchResultPosition=1>.
- The New York Times*. 1999h. "In the President's Words: 'We Act to Prevent a Wider War'." Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/03/25/world/conflict-in-the-balkans-in-the-president-s-words-we-act-to-prevent-a-wider-war.html?searchResultPosition=1>.
- The New York Times*. 1999i. "Kosovo update." Last accessed 28 November 2024. <https://www.nytimes.com/1999/04/09/world/crisis-in-the-balkans-kosovo-update.html?searchResultPosition=8>.
- Van Dijk, Teun. 2015. "Critical Discourse Analysis. In: *The Handbook of Discourse Analysis*, eds. Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton, Deborah Schiffrin, 466–484. New York: Wiley.
- Vreme*. 2009. „Zašto smo se posvađali oko bombardovanja.” Poslednji pristup 28. 11. 2024. <https://vreme.com/vreme/zasto-smo-se-posvadjali-oko-bombardovanja/>.
- Vujošević, Anđela. 2020. „Uloga metafora u tekstovima publicističkog stila – diskurs o NATO bombardovanju SRJ 1999. godine.” *Lipar – časopis za književnost, jezik, umetnost i kulturu* 21 (73): 233–243. DOI: 10.46793/LIPAR73.233V.
- Vujošević, Anđela. 2021. „Semantička analiza leksičkih sredstava za referenciju čina NATO bombardovanja 1999. godine u nemačkim i srpskim medijima.” *Filolog* 12 (24): 165–185. DOI: 10.21618/fil2124165v.
- Vuković, Milica. 2014. „Analiza političkog diskursa.” U *Analiza diskursa. Teorije i metode*, ur. Slavica Perović, 213–249. Podgorica: Univerzitet Crne Gore.
- Vuković, Slobodan. 2018. *Srbi u narativu Zapada: „humanitarna NATO intervencija”*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića; Beograd: Institut društvenih nauka.
- Wodak, Ruth and Gilbert Weiss. 2003. *Critical Discourse Analysis*. New York: Palgrave.
- Wodak, Ruth and Theodor Jacob Van Leeuwen. 1999. "Legitimizing Immigration Control: A Discourse-Historical Analysis." *Discourse Studies* 1 (1): 83–118. DOI:10.1177/1461445699001001005.
- Živković, Nikola. 2003. *Kako nas drugi vide: Slika Srba u nemačkim medijima*. Novi Sad: Prometej.

Aleksandra Savić*

Association of Proofreaders of the Republic of Srpska, Banja Luka

THE NEW YORK TIMES ON THE NATO BOMBING OF FR YUGOSLAVIA IN 1999

Resume

This paper examines the daily reporting by *The New York Times* on the bombing of Yugoslavia. The research corpus is based on articles published from March 24, 1999, to June 10, 1999. This study aims to determine how the bombing itself is represented in the media and which linguistic tools are used to construct the image of Serbs. Furthermore, the paper provides an overview of significant publications that represent the perception of both the foreign and domestic press regarding NATO's military action. The paper's first hypothesis is that Serbia's negative image is constructed mainly at the lexical and stylistic levels of the language. The second hypothesis is that the articles in *The New York Times* fully correspond with the representation of Serbs and Serbia in other European and global media. Actually, together with them, they can be interpreted as part of a unique transnational discourse. The main characteristics of this global narrative include: mitigating the impact and consequences of the bombing, building a negative image of the Serbian nation, simplifying complex historical and political relations, and demonizing the enemy. Our research showed that *The New York Times* uses mitigated vocabulary, descriptive constructions, and many euphemisms for the bombing. The goal of this use is to hide the real picture of the military operation and to prevent the appearance of empathy in people's eyes. Because of this, it is possible to count on voters approval or greater support for the state's foreign policy and gain international legitimacy for military intervention. The most extreme example of mitigated vocabulary is the depiction of bombings as fireworks, which not only attempts to cover up the violence and suffering of innocent people but also turns it into a celebration. Additionally, beyond the stereotypical depiction of the military attacks themselves, the relationship between the two opposing sides is portrayed in a clichéd and simplified manner. A negative attitude towards an entire nation, its past, and its main characteristics is used to justify

* Email address: aleksandra.savic@unibl.org. ORCID: /.

increasingly inhumane targets for NATO bombs. The demonization of Serbs is further reinforced by the use of metaphors that simplify complex historical, political, and ethnic relations, reducing them to a matter of external control. An identical discourse appears in the German, British, and American media.

Keywords: The New York Times, discourse analysis, bombing, FR Yugoslavia, 1999

* Овај рад је примљен 13. септембра 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 17. октобра 2024. године.

*Василије Драгосављевић**
Историјски институт, Београд

ЈУГОСЛОВЕНСКИ НАЦИОНАЛНИ ФРОНТ: ПОКУШАЈ(И) УЈЕДИЊЕЊА ЈУГОИНТЕГРАЛИСТИЧКЕ ЕКСТРЕМНЕ ДЕСНИЦЕ 1935–1939.

Сажетак

У овом раду настојаћемо да реконструишемо историјат покушаја југоинтегралистичких политичких организација – Југословенске националне странке, Југословенске народне странке и Југословенског народног покрета Збор да током друге половине 30-их година успоставе међусобну сарадњу и формирају коалицију Југословенски национални фронт како би се ефикасније супротставиле неформалном процесу федерализације југословенске државе који је покренула влада Југословенске радикалне заједнице. Централну тему рада представљаће ток преговора између југоинтегралистичких организација као и однос режима Милана Стојадиновића према идеји уједињења присталица националног и државног унитаризма. Детаљније истраживање концепта Југословенског националног фронта осветлило би позадину и контекст многих политичких догађаја (попут Арнаутовићевог атентата на М. Стојадиновића и афере Техничка унија) који су обележили политички живот прве југословенске државе

Кључне речи: интегрално југословенство, Југословенски национални фронт, Југословенска радикална селачка демократија, Богољуб Јевтић, Југословенска

* Имејл адреса: v.dragosavljevic@yahoo.com; ORCID: 0000-0001-9496-4203.

национална странка, Петар Живковић, Југословенска народна странка, Светислав Хођера, Југословенски народни покрет Збор, Димитрије Љотић

Идеја интегралног југословенства – политичка теорија по којој Срби, Хрвати и Словенци представљају „племена” јединственог југословенског народа настала је у предвечерје I светског рата у круговима радикализоване омладине окупљене око Српско-Хрватске коалиције. По завршетку рата ову теорију додатно су разрадили идеолози Организације југословенских националиста (ОРЈУНА). Служећи се историјским конструкцијама прваци ОРЈУНЕ измаштали су историју јединственог југословенског народа који насељава просторе између Јадранског и Црног мора, носиоца прогреса и борца против анахроних политичких, друштвених и економских форми. Према њиховом тумачењу југословенски народ је након вишевековне борбе 1918 г. завршио своју национално-социјалну револуцију срушивши Османско и Хабзбуршко царство експоненте аутократије, верског фундаментализма и феудализма и по први пут се нашао уједињен и слободан у сопственој држави (Dragosavljević 2018, 64–74; 109–125). У складу са овом поставком ОРЈУНА је све поборнике федерализма и политичких организација заснованих на етничким, регионалним и верским идентитетима перцепирала као анахроне снаге које угрожавају слободу југословенског народа. Вођена максимом „У бој за Југословенску нацију! Ко није са нама, тај је против нас! Ко је против нас тај је против Државе!” ОРЈУНА је формирала своју милицију (Акциони одреди) на чијем удару су се нашли сви противници националног и државног унитаризма. Иако су агресивна пропаганда и терор орјунашких активиста у више наврата угрозили поредак јавне безбедности ОРЈУНА и њена идеологија обитавале су на маргинама политичког живота југословенске државе (Dragosavljević 2020, 172–206). Осмишљена у круговима високообразоване градске интелигенције теорија интегралног југословенства представљала је апстрактан конструкт који се тешко пробијао у редове аграрног становништва које је остало одано политичким организацијама утемељеним на етничким, регионалним и верским идентитетима.

До драматичног преокрета у даљој судбини ове политичке теорије довело је убиство хрватских посланика у Народној скупштини 1928 г. После вишемесечних преговора са представницима

политичких партија краљ Александар је 6. јануара 1929. г. објавио Шестојануарски манифест – прокламацију у којој је објавио да је парламентаризам довео до етничких сукоба који угрожавају даљи опстанак државе. Краљ је нагласио потребу да се пронађу нови путеви којим ће бити остварена слога, једнакост и равноправност Срба, Хрвата и Словенаца (Đimić 1996, 247). Замисао монарха била је да нагомилане проблеме југословенског друштва превазиђе политиком националног унитаризма тј. нивелацијом на југословенској равни чији је идеолошки израз била теорија интегралног југословенства (Petranović 1991, 243). Примену овог политичког програма краљ је препустио влади на челу са генералом Петром Живковићем. У периоду 1929–1931. г. Шестојануарском режиму је пришао велики број истакнутих орјунаша попут Будисава-Грге Анђелиновића, Добросава Јевђевића, Јураја Деметровића, Јована Бањанина и Алберта Крамера који ће успоставити организациони и идејни костур режимске странке – Југословенске радикалне сељачке демократије – ЈРСД¹ (Stojkov 1969, 101–103). Представљајући југословенски национализам као „Божије право” и уздижући народно јединство у ранг „закона космоса” орјунаши су преко државних институција наставили пропагирање бескомпромисног националног и државног унитаризма (Đimić 1996, 279). Политика интегралног југословенства наишла је на отпор и додатно је заострила постојеће националне сукобе (Petranović 1988, 197; 203). Недоследна политика монарха који је занемарујући све критике изречене на рачун предшестојануарских партија, покушавао да привуче НРС, СЛС И ЈМО у орбиту режима, довела је до расцепа унутар режимског корпуса (Petranović 1988, 199). У децембру 1931. г. током конституисања режимске ЈРСД група млађих посланика (њих 91) предвођених Николом Кешељевићем иступила је против имена новоформиране странке које је по њима представљало недопустив уступак предшестојануарским политичким организацијама (Vodrožić 1964, 47–48). Почетком 1932. г. ова група окупљена око Кешељевића и Светислава Хођере издвојила се из посланичког клуба ЈРСД и оформила Југословенски народни клуб оптужујући остатак ЈРСД за издају идеје 6. јануара. Клуб се у мају 1932. г. трансформисао у Југословенску народну странку ЈНС (познатију као Борбаши) која је

¹ ЈРСД је 1933. г. променила име у Југословенска национална странка. Услед истоветности акронима са Југословенском народном странком Светислава Хођере у овом раду наставићемо да и након 1932. г. користимо скраћеницу ЈРСД.

отпочела жучну кампању против вођства ЈРСД које је, према њиховој оцени, капитулирао пред племенско-сепаратистичким снагама оличеним у предшестојануарским партијама (Petranović 1988, 263). Поред Борбаша формирало се неколико политичких организација које су са позиција бескомпромисне одбране Шестојануарског манифеста критиковале вођство ЈРСД. Најстарија међу њима – Борачка организација Југославије (БОЈ) настала је 1929. као покушај орјунаша из Дравске бановине да наставе свој политички рад кроз одбрану права ветерана и борбу за њихово активније ангажовање у политичком животу (Dragosavljević 2019a, 234–255). У исто време настала је и Југословенска акција која је окупила бивше чланове ОРЈУНЕ из Савске и Приморске бановине и политички кружок формиран око београдског листа *Политички гласник* (Dragosavljević 2019b, 367–390). Мозаик политичких организација дисидената шестојануарског режима чиниле су и политичка група окупљена око листа *Отаџбина* под предводништвом Димитрија Љотића, група радикалског првака из Баната Милорада Мојића и тзв. Мали Збор Ратка Парезанина. Ове организације су, са мањим варијацијама, баштиниле фундаменте идеологије ОРЈУНЕ – теорију интегралног југословенства, монархизам, заступање концепта централистички уређене државе и планове за радикалну промену политичког поретка. Њихово вођство било је униsono у критици корупције и идеолошке конфузије унутар редова ЈРСД и испољавању снажног анимозитета према политичким партијама формираним на етничким, регионалним и верским идентитетима. Након Марсејског агентата (09.10.1934.) чланство ових организација фузионисало се у јединствени Југословенски народни покрет Збор под предводништвом Димитрија Љотића (Prežanin 2001, 22–25; 34–41; 51–54).

Кнез Павле Карађорђевић који је на челу Намесништва преузео власт био је решен да одбаци политику Шестојануарског манифеста. Мандат за састав нове владе добио је Богољуб Јевтић који је најавио раскид са режимом ЈРСД и обнову вишестраначког парламентарног живота. Јевтићева влада дозволила је де факто (и ако не де јуре) обнову рада предшестојануарских политичких партија и позвала неке од њих (НРС, СЛС и ЈМО) да преузму поједине министарске ресоре. Насупрот Јевтићевим очекивањима све опозиционе партије одбиле су сарадњу са његовом владом (Stojkov 1969, 278–279). Суочен са одбијањем сарадње Јевтић је расписао изборе за 5. мај 1935. г. (Tešić 1997, 17–19). Дистанцирањем од ЈРСД Јевтић је отворио могућност

пада целокупног шестојануарског система. Део председништва ЈРСД хтео је да помогне листу Б. Јевтића док је део захтевао да странка наступи са сопственом листом. На послетку ГО ЈРСД је одустао од постављања самосталне листе и препоручио својим присталицама да подрже листе које стоје на принципу националног и државног унитаризма (Vodrožić 1987, 259–261). ЈНС успела је да постави изборну листу само да би иста била незаконито поништена од стране режима који је рачунао да ће на тај начин обезбедити себи гласове југоинтегралиста (Vodrožić 1987, 275–276). Револтиран Јевтићевим поступком Хођера је упутио своје присталице да гласају за опозициону листу изазвавши тиме додатну конфузију међу присталицама унитаризма. Самосталну листу поставио је и ЈНП Збор мада је његово вођство било свесно да не може очекивати значајнији резултат будући да се покрет налазио у почетним фазама формирања. Кампања владине листе била је праћена репресијом и застрашивањем политичких неистомишљеника (Petranović 1988, 211). У Савској и Приморској бановини присталице опозиције су методама „терора одоздо“ застрашивале кандидате и гласаче владине листе (Đimić 1996, 331–332). Захваљујући репресији и фалсификовању владина листа однела је убедљиву победу на изборима (Stojkov 1969, 311). Влада Б. Јевтића ослањала се на дисиденте из ЈРСД, задружни покрет и појединце из редова југоинтегралистичких покрета екстремне деснице. Преседан је представљао улазак у владу истакнутог члана распуштене НРС Милана Стојадиновића као министра финансија (Stojkov 1985, 8–9; 19). Компромитована у јавности и у очима кнеза Павла репресивним методама којим је дошла до изборне, гледана са неповерењем од југоинтегралистичких кругова (због присуства М. Стојадиновића) влада Б. Јевтића пала је месец дана након што је извојевала изборну победу (Tešić 1997, 21–24).

Мандат за састав нове владе добио је Милан Стојадиновић као представник НРС који се обратио за сарадњу Антону Корошецу и Мехмеду Спахи вођама СЉС и ЈМО. Представници три партије формирали су нову политичку организацију под именом Југословенска радикална заједница (ЈРЗ) која је ослањајући се на партијски апарат три странке требало да влади обезбеди привид подршке у народу и истовремено минимизира утицај хрватског националног покрета на политичку сцену КЈ. Према интерном договору ове три партије су поделиле интересне сфере на етничком принципу (Pavlović 2008, 310–311; 340). Овако конципиран режим представљао је

увод у федерализацију државе тј. наговештавао је напуштање централистичког државног уређења предвиђеног Октроисаним уставом (Janjetović 2007, 106). Додатни изазов уставном поретку представљао је пасиван став владе према ситуацији у Савској и Приморској бановини које су се после петомајских избора нашле под политичком доминацијом ХСС која је повела одлучну политику ликвидације политичког легата монарходиктатуре као главне препреке за успостављање хрватске федеративне јединице унутар КЈ. Присталице ЈРСД и други југоинтегралистички елементи одстрањени су из свих државних служби и изложени терору од стране тзв. Сељачке заштите – партијске милиције ХСС. Охрабрени пасивним ставом Владе, екстремистички елементи унутар ХСС усмерили су терор и ка члановима владајуће странке који су узалудно тражили заштиту од државних органа (Stojkov 1985, 83–85).

Радикалне промене у државној политици довеле су до организационог превирања унутар југоинтегралистичких снага. ЈРСД паралисана унутрашњим сукобима била је неми посматрач догађаја. ЈНС која је подржала опозициону листу изгубила је добар део свог кредибилитета међу југоинтегралистима а ЈНП Збор је остварио занемарљив изборни резултат. Под притиском круне посланици изабрани на Јевтићевој листи су листом прелазили у режимски посланички клуб. Унутар редова југоинтегралиста одбацивање политике Шестојануарског манифеста и обнова рада политичких странака заснованих на националним, регионалним и професионалним идентитетима тумачени су као политичко самоубиство југословенске државе и прелудијум за њену дезинтеграцију. Као реакција међу југоинтегралистима јавља се идеја о окупљању свих присталица националног и државног унитаризма у коалицију која би за свој циљ имала повратак на политику шестојануарског Манифеста. Током августа и септембра 1935 г. група сенатора ЈРСД – Срба, Хрвата и Словенаца из пречанских крајева који су остали верни политици бескомпромисног националног и државног унитаризма, одржала је низ састанака чији је резултат била тзв. Похорска резолуција. У њој је осуђено одступање Владе од политике народног и државног јединства и упућен је апел свим присталицама унитаризма да се уједине у Југословенски национални фронт (ЈНФ) који ће оборити владу М. Стојадиновића и вратити државни курс на позиције Шестојануарског манифеста. Као главни прегаоци ове групе (тзв. похорци) издвајали су се сенатори Б. Г.

Анђелиновић, А. Крамер, Ј. Бањанин, Петар Зеџ, и Светислав Поповић (АЈ, 38–94). Јевтић се такође огласио циркуларним писмом у коме је позвао посланике изабране на његовој листи да одбију сарадњу са владом М. Стојадиновића и да свој рад усмере у правцу уједињења свих присталица националног и државног унитаризма у ЈНФ који ће наставити спровођење шестојануарске политике (АЈ, 37–19). У септембру 1935. г. из Јевтићевог клуба издвојило се дванаест посланика, предвођених Миланом Божићем (сарадник П. Живковића), који су формирали Југословенски независни национални клуб. Чланови Божићевог клуба подржали су похорце и упутили апел свим присталицама унитаризма да се уједине у ЈНФ који ће „наставити политику Витешког Краља” (АЈ, 38 – 94). У септембру 1935. г. на јавном скупу вођа ЈНП Збор Димитрије Љотић подржао је идеју окупљања свих присталица југоинтегрализма. ЈНС је заузела резервисан став према идеји ЈНФ и у новембру 1935 г. демантовала је да сарађује са похорцима. Насупрот званичном ставу странке, део чланства предвођен генералним секретаром партије Милошем Драговићем одржавао је блиске везе са похорцима и Јевтићевом политичком групом и подржавао је идеју ЈНФ (Ворба 1936а; Ворба 1936б; Ворба 1936с). У Београду је у фебруару 1936. г. одржана конференција ЈРСД на којој је председник странке Узуновић позвао све присталице југоинтегрализма да се уједињени „сломе све племенске и верске фронтове” и обезбеде победу „велике мисли Краља Ујединитеља” (АЈ, 37–19).

Даљи рад на формирању ЈНФ пресекао је покушај атентата Дамјана Арнаутовића на М. Стојадиновића у Народној скупштини марта 1936.² Овај догађај представљао је кулминацију вишемесечних сукоба у парламенту између посланика режимске странке и припадника Јевтићевог посланичког клуба коме је припадао атентатор. Из истражних докумената очигледно је да је Арнаутовић свој чин извео у стању тешког пијанства³ што није спречило М. Стојадиновића да цео случај искористи да морално деградира Јевтићеву групу и политички ликвидира П. Живковића који је као министар војске представљао последње упориште шестојануарског система унутар

² За више информација о Арнаутовићевом атентату видети: Simić 2020, 163–174.

³ Према сопственом исказу Арнаутовић је током вечери измешао 6 пића (клековача, шљивовица, водка, виски, вино и коњак) тј. попио је око литар жестине и неидентификовану количину вина. Види: Zbirka dokumenata nepoznatog priredivača u fondu biblioteke Istorijskog instituta, 31.

владе. Режим ЈРЗ настојао је да Арнаутовићев атентат искористи и за компромитацију ЈНС. Међу осумњиченим за саучесништво у атентату нашао се и главни заступник идеје ЈНФ из редова борбаша Милош Драговић. У прилог умешаности вођства ЈНС у Арнаутовићев атентат говори писмо од 09.03.1936, које је примио Стојадиновићев шеф кабинета, у коме се упозорава да је Хођера 12.02.1936. г. изјавио да ће ускоро доћи до промене режима и да ће поново бити успостављена диктатура П. Живковића (АЈ, 37–19). Настојања режима да ЈНС повеже са атентатом резултирала су дистанцирањем борбаша од идеје ЈНФ. Драговић и све остале присталице ЈНФ искључене су из странке а донета је и резолуција да ЈНС ни под каквим условима неће сарађивати са ЈРСД, похорцима и Јевтићевом политичком групом (Ворба 1936d). Драговић је покренуо јавну расправу у којој је оптужио Хођеру да се у замену за материјална средства која је добио од М. Стојадиновића ставио у службу режима (Hrabak 2008, 77; Lompar 2022, 256). Према његовим тврдњама вођа ЈНС је од режима добио задатак да нападима на П. Живковића саботира процес формирања ЈНФ (АЈ, 307–2). Драговић је тврдио да су након Арнаутовићевог атентата обновљени преговори о стварању ЈНФ који су доживели неуспех због сукоба између Хођере и Живковића. Према Драговићу само је вођа ЈНП Збор показао спремност да подржи идеју уједињења не постављајући никакве услове (Hrabak 2008, 78). Његове наводе потврђује и допис Централног пресбиороа у коме је председник владе био обавештен о формирању коалиције унитаристичких снага у коју би ушли ЈРСД, ЈНС и ЈНП Збор (АЈ, 38–94). Бескрупулозна антиопозициона кампања у режимским гласилима, кршење закона (необазирање на имунитет скупштинских посланика) и полицијска тортура над оптуженима за атентат резултовали су (супротно очекивањима М. Стојадиновића) уједињењем до тада међусобно сукобљених фракција ЈРСД. Крајем јуна банска управа у Нишу је послала извештај да вођство ЈРСД припрема конгрес на коме ће за председника странке бити изабран генерал Живковић (АЈ, 37–19). На ове вести режимска *Самоуправа* одговорила је низом чланака у којима је ЈРСД апострофирана као политичка организација која нема упориште у народу коме покушава да се наметне монополишући патриотизам и користећи терористичке методе (Samouprava 1936a; Samouprava 1936b; Samouprava 1936c). На конгресу одржаном 28.06.1936. у Београду у присуству 700 делегата П. Живковић је изабран за председника странке што је изазвало велику забринутост у редовима ЈРЗ (Stojimirović 2000, 65).

Живковић је покренуо процес реинтеграције Јевтићеве групе у странку који је крунисан фузијом посланичких група М. Божића и Б. Јевтића у јединствени посланички клуб ЈРСД (Тешић 1997, 90). Мања група Јевтићевих посланика наставила је да иступа самостално као Југословенски независни клуб под предводништвом Ј. Баричевића (АЈ, 37 – 19). Живковић је наставио преговоре са овом групом а истовремено је упутио и позив на сарадњу ЈНП Збор и Борбашима. Вођа збораша одбио је овај позив на сарадњу подсећајући на дуги историјат сукоба и размимоилажења које је Збор имао са политиком и личностима ове партије. Према његовој оцени вођство ЈРСД у политици ЈНФ прави грешку што на прво место истиче борбу за национални и државни унитаризам а занемарује социјално–економска питања која представљају главну покретачку снагу сепаратистичких снага (Ljotić 1936). Сличан одговор Живковић је добио и од ЈНС (Hrabak 2008, 77). И поред одбијања вођства ЈНП Збор и ЈНС да прихвате Живковићеву понуду преговори су се наставили у незваничној форми. О томе сведоче чланци у режимској *Самоуправи* и опозиционом *Хрватском дневнику*. *Самоуправа* је у јануару 1937. г. донела вест о стварању „десничарског картела” у који ће ући ЈРСД, ЈНС и ЈНП Збор (Samouprava 1937a). У јануару 1937. г. *Хрватски дневник* пласирао је вест да се формира „картел деснице” тј. да ће ускоро доћи до фузије ЈНП Збор, ЈРСД и ЈНС. Према тврдњама режимске штампе одржан је састанак на коме је донет закључак да ЈРСД, Борбаша и Јевтићева група усвоје програм ЈНП Збор а затим се уједине у странку под предводништвом Д. Љотића (АЈ, 102–7). У фебруару 1937. г. Љотић је негирао ове тврдње наводећи да нема конкретних преговора о стварању „картела деснице” али да је ова идеја присутна у редовима унитариста (Jugoslovenska pošta 1937). Загребачки *Обзор* оспорио је Љотићеве тврдње наводећи да се у Војводини на терену већ формирао „картел деснице” оличен у сарадњи кадрова ЈНП Збор и ЈНС који су заједничким снагама покренули активну кампању међу немачким становништвом (Obzor 1937). У фебруару 1937. *Самоуправа* се поново огласила на тему ЈНФ констатујући да ЈРСД, ЈНС и ЈНП Збор представљају анахроне политичке организације „бескрвне фантоме реакције” који се „копрцају у последњем ропцу” (Samouprava 1937b). У сличном тону био је конципиран и чланак *Једна математичка формула* који је аутор закључио заједљивом опаском „Како први немају у народу никога, други ничеса а трећи ништа, то би зброј свих тих

математских обима представљао веће ништа него кад се о ништа проматра свако за себе” (Samouprava 1937c).

Настојање режима да спречи настанак ЈНФ није се зауставило само на пласирању хумористичких чланака. Председник Владе је пред локалне изборе 1936. г. понудио Љотићу да свој покрет утопи у ЈРЗ а да заузврат добије функцију министра пољопривреде, предводништво над Главним савезом српских земљорадничких задруга и место бана Дунавске бановине (AS, VIA II–69). Пошто је Љотић одбио ову понуду почетком фебруара 1937. г. у низу листова појавили су се чланци који су сугерисали да ЈНП Збор преко југословенско–немачке фирме Техничка унија прима субвенције од нацистичке Немачке.⁴ Тзв. афера Техничка унија умногоме је довела у питање политички кредибилитет збораша (Lompar 2020, 94; 96; 97). Вођство ЈНП Збор одговорило је на ове инсинуације низом тужби у којима су редакције листова *Политика*, *Време* и *Самоуправа* оптужене за клевету. У мају 1937. г. суд је тим поводом казнио уредника *Времена* са десет дана затвора и плаћање судских трошкова уз обавезу да у свом листу објави јавну исправку и извињење (АЈ. 38–353). Вођство ЈРСД пружило је подршку ЈНП Збор и осудило бескрупулозне методе режима у покушају дискредитације југоинтегралистичких снага (AB, Ljotičeva organizacija Zbor, kutija 6). Јединство југоинтегралиста манифестовало се и на политичком скупу који је ЈНП Збор одржао у Смедереву 16. маја 1937. г. Поред Д. Љотића окупљенима се обратио и Јанко Баричевић који је изјавио да се сви југословенски националисти морају ујединити у ЈНФ и спасити државу од деструктивне политике режима (AB, kutija 7) Баричевић је у својој изјави за лист *Време* (18. 5. 1937) навео да се Југословенски независни клуб од свог настанка залаже за формирање ЈНФ, да су преговори о његовом стварању у току и да је на терену већ дуже време успостављена блиска сарадња између југоинтегралистичких организација (АЈ, 102–7). Загребачки *Обзор*

⁴ Занимљиво је напоменути да је посредник између Љотића и фирме Техничка унија био Милан Данић. Данићево право име било је Алфред Дијаманштајн. Овај покрштени Јеврејин – оптант за мађарско држављанство био је сарадник болшевичке владе Беле Куна и познати агент Коминтерне који је током 20-их година у Југославији у више наврата хапшен због субверзивних радњи (између осталог организација комунистичког устанка у Загребу 1919 г.). Види: Gligotičević 2002, 92. Било би веома занимљиво истражити како се покрштени Јеврејин и агент Коминтерне нашао у улози посредника између Љотића и немачког капитала.

тумачио је наступ Баричевића на митингу ЈНП Збор као наставак акције за оснивање ЈНФ у који би поред Збора и Баричевићевог посланичког клуба ушли и ЈРСД и ЈНС. Аутор чланка подсећао је јавност да поред идеологије интегралног југословенства ове политичке организације повезује и заједничка сарадња у апарату режима монарходиктатуре, Љотић је био министар у влади П. Живковића, Хођера је био његов секретар а Баричевић је био један од главних повереника Б. Јевтића. Наглашавајући Баричевићеву изјаву да ће ЈНФ бити усмерен како против режима тако и против Уједињене опозиције и Селјачко–демократске коалиције аутор чланка упозоравао је хрватску јавност да уједињење југоинтегралистичких снага представља највећу опасност за хрватски народ (АЈ, 102–7).

Стварање коалиције Блока народног споразума након успешног договора српске и пречанске опозиције у Фаркашићу у октобру 1937. г. довело је до радикалног заокрета у политици М. Стојадиновића према југоинтегралистичким снагама. Новоформирани блок је као своје циљеве истакао смену владе ЈРЗ и суспензију Октроисаног устава. У тексту споразума није прејудицирано федералистичко уређење државе али је у њега укључена оштра критика државног и националног јединства на којима је почивао Октроисани устав (Radojević 1994, 176–179). Суочен са листом опозиције окупљене око федералистичке платформе Стојадиновић је био принуђен да се врати на позиције одбране националног и државног унитаризма (Pavlović 2008, 265–266). Први наговештаји овог заокрета видљиви су у чланцима режимских листова који су споразум у Фаркашићу (објављен 09.10. на дан Марсејског атентата) оценили као напад на политичко дело краља Александра (Radojević 1994, 179). Стојадиновић крајем 1937. г. почиње интензивне преговоре о заједничком изборном наступу са представницима ЈРСД, ЈНС и ЈНП Збор. Као резултат ових преговора запажа се промена у политичком курсу ЈНС. Вођство борбаша наставило је са жучном критиком режима у домену корупције и неодлучног држања према хрватском сепаратизму али истовремено почиње да заступа идеју о формирању концентрационе владе састављене од представника свих партија (Vorba 1937a; Vorba 1937b). Радикалну промену политичког курса борбаша најавио је Хођера у свом говору у децембру 1937 г. у коме је изјавио да ће политика ЈНС на предстојећим изборима бити конципирана тако да што већи број борбашких кандидата уђе у скупштину што је представљало неформалну најаву будуће коалиције са владајућом ЈРЗ (Vorba 1937c).

Стојадиновићева понуда изазвала је велике унутрашње полемике и расцеп унутар ЈРСД. Представници одбора из Савске, Приморске и Дунавске бановине енергично су захтевали да се понуда прихвати. Насупрот њима представници одбора из Дравске бановине одбијали су могућност коалиције за ЈРЗ и захтевали су заједнички изборни наступ са Блоком народног споразума. Сенатори Б. Г. Анђелиновић и Ј. Бањанин изјаснили су се против сарадње са ЈРЗ и Блоком народног споразума и предлагали да се настави са политиком ЈНФ (АЈ, 37–19). Живковић је у октобру 1938. г. донео одлуку да ЈРСД наступи на листи Блока народног споразума. Одлуку да на изборима наступи на листи заједно са сепаратистички оријентисаном ХСС вођство ЈРСД је настојало да објасни чланству као неопходни предуслов за рушење владе ЈРЗ уверавајући га да њена оданост принципима Шестојануарског манифеста не долази у питање (АЈ, 14–22). Немали број функционера и чланова отказао је послушност Живковићу и приступио кандидатској листи ЈРЗ (Vodrožić 1987, 398). Сличан ефекат Стојадиновићева понуда изазвала је и у редовима ЈНП Збор. Насупрот Љотићу који је сматрао да ЈНП Збор треба да на предстојећим изборима наступи самостално група функционера предвођена генералним секретаром Велибором Јонићем, Данилом Грегорићем, Ђорђем Перићем, Данилом Вуловићем и Димитријем Суботином залагала се за заједнички изборни наступ са ЈРЗ. Пошто је Љотић одбио да одступи од свог става ова група покушала је да га смени са чела странке правдајући свој поступак тумачењем да изборна коалиција са ЈРЗ представља коначно остварење политике ЈНФ (АЈ, 102–7 „Gospodinu Dimitriju Ljotiću”). У зборашкој публицистици овај покушај пуча окарактерисан је као директна последица потеза шефа ЈРЗ који је уз помоћ новца и обећања високих државних функција покушао да ЈНП Збор претвори у режимску филијалу. Револтиран неуспехом Стојадиновић спровео низ репресивних мера како би опструирао изборну кампању ЈНП Збор. Након покушаја да обори зборашку листу М. Стојадиновић је на послетку ухапсио њеног носиоца Д. Љотића који је завршне месеце кампање провео у затвору (Parežanin 2001, 196–202). Паралелно са настојањем да унитаристичке снаге увуче у орбиту режима Стојадиновић је у јавности наставио да води кампању против ЈРСД и ЈНП Збор. Режимска *Самоуправа* доносила је чланке у којима се тврдило да је идеја ЈНФ доживела пораз јер је вођство ЈРСД и ЈНП Збор ступивши у сарадњу са Блоком народног споразума напустило

одбрану принципа државног и националног унитаризма и да их чланство масовно напушта и прилази ЈРЗ као последњем браниоцу јединства државе (Samouprava 1937d).

Вођа ЈРЗ наставио је свој рад на окупљању југоинтегралистичких снага кооптирајући вођу борбаша С. Хођеру у своју владу у функцији министра без портфеља у октобру 1938. г. (Tešić 1997, 227). Улазак у владу и склапање предизборне коалиције са ЈРЗ коју је две године жучно критиковао Хођера је оправдавао тумачењем да се под маском Блока националног споразума формирала коалиција федералистичких снага чија би победа представљала опасност за опстанак југословенске државе, тако да су борбаши ушли у коалицију са режимском странком како би одбранили „светињу” националног и државног јединства (АЈ, 307–2; АЈ, 37–21). Локални одбори ЈРЗ послали су М. Стојадиновићу више извештаја да прваци ЈНС на предизборним зборовима оштро критикују рад владе, вређају М. Стојадиновића и говоре како су у владу ушли само да би контролисали „лоповлук” ЈРЗ (АЈ, 37–21).

Присуство великог броја борбаша и ренегата из ЈРСД и ЈНП Збор на изборној листи ЈРЗ имало је за резултат радикалну промену реторике и иконографије у предизборној кампањи режимске странке. Насловне паролe кампање попут „Његова је политика – недељива Југославија” и „Један краљ – један народ – једна држава” имале су изразито југоинтегралистички карактер. У својим јавним наступима режимски кандидати апострофирани су Блок народног споразума као заступнике сепаратизма (Simić 2007, 245; 250; 258). На предизборним скуповима појавили су се одреди униформисане омладине ЈРЗ што је указивало на милитаризацију режимске странке по узору на орјунашке Акционе одреде и борбашке Плаве кошуље (Dragosavljević 2021a, 15–30). Служећи се бројним злоупотребима ЈРЗ је у децембру 1938. г. однела победу над листом Блока народног споразума. Инхибиран хапшењем Љотића и више високих функционера покрета ЈНП Збор је на изборима остварио миноран резултат од свега тридесет хиљада гласова. Са друге стране, ЈРСД је и поред унутрашњег расцепа и негативне кампање режимске штампе освојила респектабилних 122.755 гласова који су сведочили о заступљености југоинтегралистичке идеје у гласачком телу (Radojević 1994, 125).

Стојадиновићев тријумф на изборима постигнут на југоинтегралистичкој платформи имао је карактер Пирове победе. Сигуран у стабилност своје позиције М. Стојадиновић није испунио

обећања дата борбашима и ренегатима из ЈРСД и ЈНП Збор који су се кандидовали на његовој листи. Како би санкционисао нелојално држање борбаша током изборне кампање Стојадиновић је Хођери ускратио обећану министарску позицију (Rastović 2006, 132). Револтиран оваквим третманом Хођера је раскинуо коалициони споразум са ЈРЗ (АЈ, 307–1). Сличан сценарио поновио се и у случају отпадника из ЈРСД и групе зборашких ренегата који су од стране режима награђени лукративним али политички безначајним функцијама (Dragosavljević 2021b, 272–274; 305–306). Парадоксално изборни успех Стојадиновића представљао је прелудијум за његов пад. Након Минхенског споразума владајући кругови Велике Британије напустили су политику апасмента према Немачкој и отпочели припреме за неминовни сукоб са осовинским силама. У склопу ових припрема рачунало се на КЈ као озбиљног савезника на простору Југоисточне Европе (Petranović 1993, 44–45). Британци су захтевали су од кнеза да изврши унутрашњу консолидацију државе што је у првом реду подразумевало решење хрватског питања које је угрожавало борбене ефикасности југословенске војске и сам опстанак југословенске државе (Petranović 1991, 244). Стојадиновићева југоинтегралистичка платформа са које је наступио на изборима 1938. г. онемогућавале су лидера ЈРЗ да постигне споразум са ХСС што је у фебруару 1939. г. резултирало падом његове владе. Компромитоване сарадњом са режимом и федералистичким блоком ЈРСД и ЈНС нису успеле да капитализују пад Стојадиновића. Њихово чланство почиње у већем броју да прелази у редове ЈНП Збор који се кроз изборну борбу афирмисао као последњи заступник бескомпромисног националног и државног унитаризма. Према речима шефа пропаганде режимске ЈРЗ „још се једино љотићевци боре за националистички идеал интегралног југословенства, сви су други абдицирали, попустили и попузули!“ (Stojimirović 2000, 327–329; 390). Вођство збораша осудило је споразум Цветковић–Мачек као капитулацију државног врха пред сепаратистичким снагама апострофирајући све водеће политичке снаге – Словенску људску странку, Хрватску сељачку странку и Српски културни клуб као „племенске сепаратисте“ и издајнике и позивајући све присталице југоинтегрализма на одсудну одбрану југословенске државе. Бескомпромисна одбрана концепта државног и националног унитаризма која је одвела зборашке активисте у политички екстремизам и оружане сукобе са снагама

безбедности и сепаратистичким паравојним формацијама попримила је временом карактер борбе за идеалистичку утопију.

Идеја формирања ЈНФ представљала је реакцију присталица националног и државног унитаризма на процес постепене федерализације прве југословенске државе који је покренула влада ЈРЗ. Овај концепт поникао је у редовима сенаторског клуба ЈРСД да би га временом прихватиле и друге југоинтегралистичке политичке организације - ЈНС и ЈНП Збор. Насупрот тези коју је поставила социјалистичка историографија да је узрок неуспеха концепта ЈНФ представљала борба за првенство између вођа југоинтегралистичких странака детаљна анализа нам показује да је иза неуспеха стајао континуирани рад ЈРЗ на спречавању уједињења присталица интегралног југословенства. Радикалне методе којима се режим служио у остварењу овог циља (корупција, полицијска репресија, негативна кампања у медијима, конструисање лажних афера) речито сведоче о политичком потенцијалу који је имала идеја окупљања свих присталица унитаризма тј. о опасности коју је њена реализација представљала по владу Стојадиновића. Својеврсни парадокс представља чињеница да је концепт ЈНФ на послетку реализован управо од стране Стојадиновића – личности против чије је политике сам концепт био усмерен и који је већи део времена које је провео на челу југословенске владе посветио управо борби против уједињења југоинтегралистичких снага. Истовремено, овај парадокс (поред еластичности Стојадиновићевих политичких начела) јасно осликава улогу теорије интегралног југословенства као последње линије одбране интегритета југословенске државе у тренуцима кризе.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Архив Београда [AB] Фонд Лјотићева организација Збор, „У чему је афера Лјотићева”, Смедерево 16. мај 1937.
- Архив Југославије [AJ] фондови: Милан Стојадиновић (37), Централни пресбирио (38), 102, Југословенска народна странка (307), Министарство унутрашњих послова (14).
- Архив Србије [AS] Фонд Безбедносно–информативне агенције. „Збор Димитрија VI. Лјотића”, n.d.

- Bodrožić, Milica. 1964. „Образовање Југословенске радикално-сељачке демократије (децембар 1931 – јул 1933) Поћеси Југословенске националне странке.“ *Историјски гласник* 2–3: 39–96.
- Bodrožić, Milica. 1987. „Странке шестојануарске диктатуре (1931–1941).“ Дoктoрска дисертација. Универзитет у Београду: Филозофски факултет Београд.
- Borba*. 1936a. „Поводом искључења Милоша Драговића.“ 18. јул 1936: 3.
- Borba*. 1936b. „Изјава г. Милутина Бојића.“ 18. јул 1936: 3–4.
- Borba*. 1936c. „Једно признање пред судом.“ 1. август 1936: 2.
- Borba*. 1936d. „Oдлуке борбаша.“ 18. јул 1936: 1.
- Borba*. 1937a. „Седница IO и GO Борбаша.“ 3. октобар 1937: 1.
- Borba*. 1937b. „Збор борбаша у Свилajнцу.“ 3. октобар 1937: 3.
- Borba*. 1937c. „Говор председника г. Хоћере на конференцији делегата у Новом Саду.“ 25. децембар 1937: 1.
- Dimić, Ljubodrag. 1996. *Културна политика Краљевине Југославије 1918–1941: Друштво и држава I*. Београд: Stubови културе.
- Dragosavljević, Vasilije. 2018. „Ideološki uticaji evropskog fašizma na jugointegralističke pokrete radikalne desnice u međuratnom periodu (1921–1941).“ Дoктoрска дисертација. Универзитет у Београду: Филозофски факултет Београд.
- Dragosavljević, Vasilije. 2019a. “Association of Fighters of Yugoslavia (1929–1935): Ideology -Practice - Outcome.” *Истраживања – Journal of Historical Researches* (30): 234–255.
- Dragosavljević, Vasilije. 2019b. „Ideje jugoslovenske radikalne desnice u listu Politički glasnik.“ *Srpska politička misao* (65): 367–390. DOI: 10.22182/spm.6532019.16
- Dragosavljević, Vasilije. 2020. *Ideje fašizma u Kraljevini SHS Organizacija jugoslovenskih nacionalista (1921–1929)*. Београд: Медија центар Oдбрана.
- Dragosavljević, Vasilije. 2021a. „Teror jugointegralističkih snaga kao faktor destabilizacije i dekompozicije prve jugoslovenske države.“ У *Leskovački zbornik*, ur. Dejan Antić, 15–30. Leskovac: Народни музеј.
- Dragosavljević, Vasilije. 2021b. *Друга Европа и Краљевина Југославија: JNP Збор (1934–1941)*. Нови Сад: Prometeј.
- Gligorijević, Branislav. 2002. *Краљ Александар Карађорђевић: Српско–хрватски спор*. Београд: Завод за удџбенике и наставна средства.
- Hrabak, Bogumil. 2008. „Југословенска народна странка 1935. и 1936. године.“ У *Novopazarski zbornik* 73–82.

- Pavlović, Momčilo. 2008. *Istorija građanskih stranaka u Jugoslaviji 1918–1945 I*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Janjetović, Zoran, 2007. „Uticaj srpskog faktora na položaj nacionalnih manjina u Jugoslaviji u razdoblju između dva svetska rata.” U *Pisati istoriju Jugoslavije*, ur. Mile Bjelajac, 101–109. Beograd: INIS.
- Jovanović Stoimirović, Milan. 2000. *Dnevnik 1936–1941*. Novi Sad: Matica Srpska.
- Jugoslovenska pošta*. 1937. „Za stvaranje socijalnog i nacionalnog fronta.” 2. februar 1937: 3–4.
- Lompar, Rastko. 2020. „Afera 'Tehnička unija' i veze JNP Zbora sa nacističkom Nemačkom 1935–1941.” *Istorija 20. veka : časopis Instituta za savremenu istoriju* 38 (2): 85–102.
- Lompar, Rastko. 2022. “The Yugoslav people’s party ‘Borbaši’: a fringe extreme right-wing party in the Kingdom of Yugoslavia.” In *The Serbian right-wing parties and intellectuals in the Kingdom of Yugoslavia 1934–1941*, ed. Dragan Bakić, 247–274. Belgrade: Institute for Balkan Studies Serbian Academy of Sciences and Arts.
- Ljotić, Dimitrije. 1936. „Frontovi.” *Otadžbina*. 23. jun 1936: 1.
- Obzor*. 1937. „Agitacija Zbora i Borbaša u Vojvodini.” 7. februar 1937: br. strane nečitljiv.
- Parežanin, Ratko. 2001. *Drugi svetski rat i Dimitrije V. Ljotić*. Beograd: Junior.
- Petranović, Branko. 1988. *Istorija Jugoslavije : Kraljevina Jugoslavija 1914–1941 I*. Beograd: Nolit.
- Petranović, Branko. 1991. „Nacionalni odnosi u Kraljevini Jugoslaviji i Stvaranje Banovine Hrvatske.” *Vojnoistorijski glasnik* 3, 237–254.
- Petranović, Branko. 1993. *Jugoslovensko iskustvo srpske nacionalne integracije*. Beograd: Službeni list SRJ.
- Rastović, Aleksandar. 2006. „Program Jugoslovenske narodne stranke.” U *Zbornik Matice srpske za istoriju* 74, ur. Miloš Blagojević, 125–132. Novi Sad: Matica srpska.
- Radojević, Mira. 1994. *Udružena opozicija 1935–1939*. Beograd: ISI.
- Samouprava*. 1936a. „Materijalizacija jedne aveti.” 29. jun 1936: 3.
- Samouprava*. 1936b. „Poslednji adut JNS.” 1. jul 1936: 2.
- Samouprava*. 1936c. „Pogrešna računica.” 25. jul 1936: 1.
- Samouprava*. 1937a. „Desničarski kartel.” 23. januar 1937: br. strane nečitljiv.
- Samouprava*. 1937b. „Beskrvni fantom reakcije.” 1. februar 1937: br. strane nečitljiv.

- Samouprava*. 1937c. „Jedna matematička formula.” 9. februar 1937: br. strane nečitljiv.
- Samouprava*. 1937d. „Kraj jedne fikcije.” 23. decembar 1937: br. strane nečitljiv.
- Simić, Bojan. 2007. *Propaganda Milana Stojadinovića*. Beograd: ISI.
- Simić, Bojan. 2020. „Atentat u Narodnoj skupštini marta 1936. godine – pozadina, sudski proces, posledice.” U *Nauka i savremeni univerzitet IX: Novi pravci istraživanja u društvenim i humanističkim naukama*, ur. Dušan Stamenković, 163–174, Niš: Filozofski fakultet Niš.
- Stojkov, Todor. 1969. *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929–1935*. Beograd: ISI.
- Stojkov, Todor. 1985. *Vlada Milana Stojadinovića 1935–1937*. Beograd: ISI.
- Tešić, Dragan. 1997. *Jugoslovenska radikalna zajednica u Srbiji 1935–1939*. Beograd: ISI.

Vasilije Dragosavljević*
Institute of History, Belgrade

**THE YUGOSLAV NATIONAL FRONT:
ATTEMPT(S) TO UNIFY THE
YUGOINTEGRALISTS EXTREME
RIGHT 1935–1939**

Resume

The idea of forming the Yugoslav National Front was the reaction of supporters of national and state unitarism to the gradual federalization of the first Yugoslav state initiated by the government of the Yugoslav Radical Union. The concept of a national front arose in the ranks of the senatorial club of the Yugoslav Radical Peasant Democracy party, and over time, other Yugoslav integralist political organizations accepted it – the Yugoslav People's Party, the YNM Zbor, and several political factions that arose in the process of the disintegration of Bogoljub Jevtić's political group. Contrary to the thesis put forward by socialist historiography that the leading cause of the failure of the concept of the Yugoslav National Front was the struggle for primacy between the leaders of the Yugoslav integralist parties, a detailed analysis shows us that behind the failure was the continuous work of the government of M. Stojadinović on preventing the unification of supporters of integral Yugoslavism. The radical methods used by the regime to achieve this goal (corruption, police repression, negative campaign in the media, construction of false affairs) eloquently testify to the political potential that the idea of gathering all supporters of national and state unitarism had and also to the danger that its implementation represented for the government of M. Stojadinović. There is a paradox in the fact that the concept of the Yugoslav National Front was ultimately implemented by Milan Stojadinović – a person against whose politics the idea itself was directed and who devoted most of the time he spent at the head of the Yugoslav government to the fight against the unification of the Yugoslav integralist forces. At the same time, this paradox (in addition to the instability of Stojadinović's political principles) clearly illustrates the

* E-mail address: v.dragosavljevic@yahoo.com; ORCID: 0000-0001-9496-4203.

role of the theory of integral Yugoslavism as the last line of defense for the integrity of the Yugoslav state in moments of crisis.

Keywords: Yugoslav integrationism, Yugoslav National Front, Yugoslav Radical Peasant Democracy, Bogoljub Jevtić, Yugoslav National Party, Petar Živković, Yugoslav People's Party, Svetislav Hođera, Yugoslav People's Movement Choir, Dimitrije Ljotić

* Овај рад је примљен 8. октобра 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 17. октобра 2024. године

АКТУЕЛНО

УДК 323::355(497.11)
DOI: 10.5937/spm89-53773
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 1/2025.
Vol. 89
стр. 85-108

Милинко С. Врачар*

*Институт за стратегијска истраживања,
Универзитет одбране, Београд*

Игор И. Баришић**

*Институт за стратегијска истраживања,
Универзитет одбране, Београд*

ОДБРАМБЕНА ФУНКЦИЈЕ ДРЖАВЕ – ТРАДИЦИОНАЛНО И САВРЕМЕНО РАЗУМЕВАЊЕ***

Сажетак

Бројна литература из области политикологије, безбедносне и војне проблематике нуди општа одређења одбрамбене функције државе, али не и ближе разумевање њене суштине, дакле свих оних битних карактеристика ове функцију које је чине оним што јесте и другачијом од других државних функција. Полазећи од тога поставља се истраживачко питање: Шта је то одбрамбена функција

* Имејл адреса: milinko.vracar@mod.gov.rs; ORCID: 0000-0002-2851-1043.

** Имејл адреса: igor.barisic@va.mod.gov.rs; ORCID: 0000-0003-4593-9196.

*** Рад је настао као део пројекта Министарства одбране: „Безбедносни изазови земаља Западног Балкана у европској безбедносној парадигми”, бр. ИСИ/ДХ1/24-25, а који истраживачки тим и истраживачка група за проучавање регионалне безбедности Института за стратегијска истраживања и спољних сарадника реализује у периоду 2024–2025.

државе? У трагању за одговором у раду се изводи аналогија између функционисања одбрамбених механизма државе и човека, како би се, на темељу познавања суштинских карактеристика одбрамбене функције човека дошло до сазнања шта чини предмет одбране државе, којим појавама је угрожен и какав је одговор државе на деловање тих појава. Применом наведене аналогије аутори закључују да одбрана припада категорији заштитних функција државе, а да се у односу на друге функције тог типа разликује по томе што је у свом деловању усмерена ка заштити опстанка и виталних вредности државе од насилних појава угрожавања, као и по томе што је њено заштитно деловање такође насилне природе. Отуда се, све до недавно, одбрамбена функција државе поистовећивала са војном функцијом. Последњих деценија, међутим, долази до одступања од традиционалног војноцентричног схватања ове функције, а као разлог аутори наводе све већи значај невојних појава угрожавања опстанка и виталних вредности државе. То свакако утиче на промену начина одбрамбеног деловања државе, чиме се мења и суштина њене одбрамбене функције.

Кључне речи: одбрана, човек, држава, одбрамбени механизам, одбрамбена функција

УВОД

Разумети неку појаву значи познавати њену суштину, дакле све оне њене карактеристике које је чине оним што јесте и другачијом од других појава. Будући да је одбрамбена функција државе сложена појава, да она представља биолошку, антрополошку, филозофску, уједно и социолошку, психолошку, политиколошку, безбедносну, војну, стратегиолошку и другу појаву, спознаја њене суштине није нимало лак задатак. Она захтева мултидисциплинаран приступ и коришћење појмова као што су човек, друштво, држава, вредности, интереси, моћ, политика и стратегија. Полазиште у поступку спознаје њене суштине свакако представља човек с обзиром да је његова природа прожета нагонским потребама за опстанком и безбедношћу. Како је управо на тим потребама човека утемељен настанак и функционисање политичке заједнице, онда се одбрамбена функција државе свакако може ближе појаснити

применом аналогije са истоветном функцијом човека. Извођење ове аналогije, иначе, утемељено је у теорији политичког реализма. Реалисти сматрају да је „политика, као и друштво, подређена објективним законима који имају корена у људској природи” (Асимовић 1987, 61). Зато за суштином одбрамбене функције државе треба трагати у оквирима људских потреба и деловању човека у сврху њиховог задовољења.

ОДБРАНА КАО ТЕМЕЉНА ФУНКЦИЈА ДРЖАВЕ

Упркос неслагањима у схватању људске природе, у погледу да ли је она лоша или добра, теоретичари друштвеног уговора, попут Русоа (*Jean-Jacques Rousseau*), Канта (*Immanuel Kant*), Хобса (*Thomas Hobbes*) или Лока (*John Locke*), деле мишљење да је „прелазак човека из природног у друштвено стање условљено његовом потребом да реши своје егзистенцијалне проблеме, пре свега проблем свог опстанка и безбедности. Они сматрају да се људи, као једнаки и слободни, вољно удружују у политичку заједницу како би се заштитили од међусобног насиља и осталих неправди” (Stupar 2010, 245, 255–257, 279–281; Vodin 2007, 30–31). Тако се у тежњи за достизањем безбедности човек одриче своје апсолутне слободе, потчињавајући се заједничким правилима која владају унутар заједнице. Тиме се политичка заједница издиже изнад људи који је творе и поставља на место врховног ауторитета. Применом својих инструмента она одржава и штити успостављени друштвени поредак, између осталог, ограничењем и спутавањем насилног понашања човека које је својствено његовом природном стању (Stojanović 2012, 87–124).

Други разлог успостављања политичке заједнице превазилази оквире егзистенцијалне средине човека. Он одражава тежњу човека да заштити своју безбедност од насилног угрожавања људи из других заједница, дакле од људи ван његове егзистенцијалне средине. Зато поједини аутори, попут Слободана Јовановића, сматрају да се „разлог настанка државе налази у потреби људи за одбраном од спољног угрожавања, од напада других људи организованих за пљачку и поробљавање” (Jovanović 1990, 30–39).

Успостављањем друштвеног поретка унутар политичке заједнице, човек је створио безбедносни механизам како би се ограничило насилно понашање људи унутар заједнице. Али, у одсуству врховног ауторитета над свим политичким заједницама,

он није успео да створи безбедносни механизам који би спречио насиље међу заједницама. Отуда је свака од њих била принуђена да развије сопствени безбедносни механизам не би ли се заштитила од насилног угрожавања других политичких заједница. Од момента формирања првих политичких заједница људи, све до данас, тај се заштитни механизам сматра одбрамбеним, док се њему иманентна функција сматра одбрамбеном функцијом државе.

Гледано кроз историју, одбрана се традиционално сматрала војном функцијом којом држава штити свој опстанак и виталне вредности (безбедност) од оружаног насиља то јест војног угрожавања других држава. Стога је проблематика ове функције одувек била неодвојиво везана за војну делатност и питање рата. Међутим, данашње схватање одбрамбене функције државе надилази оквира војне делатности. Како би се ова промена објаснила потребно је знати шта то држава брани (предмет одбране), од чега се брани (појаве угрожавања/напад) и на који начин се брани (одбрана). Знања о тим питањима нуде и знање о суштини одбрамбене функције. Наиме, њима се указује шта је то одбрамбена функција државе и по чему се она разликује од других државних функција. Знање зашто данас, ипак, долази до промене суштине ове функције захтева познавање основног закона који влада унутар ње, а то је закон дијалектичке повезаности одбране и напада.

АНАЛОГИЈА ОДБРАМБЕНИХ МЕХАНИЗАМА ЧОВЕКА И ДРЖАВЕ

Држава је творевина човека, а та чињеница представља основ разумевања њене одбрамбене функције. Преласком из природног у друштвено стање човек је усадио своју природу, то јест своје вредности и потребе, у само биће политичке заједнице (државе). Тако се улога државе, односно смисао њеног постојања, налази у задовољењу потреба човека, посебно у заштити његовог опстанка и безбедности. Да би заштитила опстанак и безбедност људи који је творе, држава најпре мора да заштити сопствени опстанак и безбедност. Зато она, попут човека, развија одбрамбени механизам. Како је човек усадио образац свог размишљања и понашања у државничко промишљање и деловање, онда се функционисање одбрамбеног механизма државе не може ближе појаснити без извођења аналогije са функционисањем истоветног механизма човека.

Извођењу ове аналогije, међутим, треба приступити крајње обазриво. Држава је комплексна друштвена појава и она се не може поједностављено посматрати из угла човека. Она представља ‘мноштво’ вредности и потреба људи садржаних у ‘једном’, а те потребе су бројне и различите. Напросто, сваки човек се разликује од другог, он је ‘свет за себе’. Комплексност људске природе генерише код сваког човека другачији вредносни систем, подстиче другачије потребе и понашање у сврху њиховог задовољења. Зато је државу немогуће разумети као хомогену целину, као недељиво ‘једно’, прост збир људских вредности и потреба који у времену не подлеже промени. Управо таква различитост унутар државе обликује њену унутрашњу динамику, односно динамику њене унутрашње егзистенцијалне средине.

Поред тога, комплексност државе огледа се у томе што она као ентитет сам по себи, дакле независно од људи које је творе, има своје вредности као што су опстанак, територија, суверенитет и становништво. Последње три су виталне вредности државе без којих она не би ни постојала. Држава има потребу да наведене вредности, не само очува или унапреди, већ и да их заштити, а оне су понајвише угрожене у њеној спољашњој егзистенцијалној средини (међународном окружењу). У тој средини држава функционише кроз релације са другим државама, а „на крајевима тих релација налазе се различити интереси који, поред сарадње и надметања, неретко генеришу и сукобе” (Višnjić 2005, 25). Таква разноликост унутар спољне егзистенцијалне средине државе производи њену спољашњу динамику.

Егзистенцијална средина државе је, дакле, знатно комплекснија од егзистенцијалне средине човека. Њу обликују две динамике, унутрашња и спољна, а њихова резултанта битно утиче на развој, безбедност, па и сам опстанак државе. То свакако чини разлику у функционисању и одбрамбеном деловању државе и човека. Наиме, у егзистенцијалној средини човека претње по његов опстанак и безбедност углавном долазе од стране других људи. Код државе, с друге стране, такве претње могу се јавити како у унутрашњој, тако и у њеној спољашњој егзистенцијалној средини. По томе би се могло закључити да је механизам одбране државе знатно комплекснији од истоветног механизма човека. Међутим, упркос тим разликама, неминовно постоје и подударности у њиховом одбрамбеном деловању.

Оно што државу чини компактним ‘једним’, и сличном човеку, јесу „вредности које људи међусобно деле, око којих се окупљају

и стичу свест о блискости и припадности, односно о заједничком идентитету. То су наслеђене, заједничке вредности, попут језика, религије, етноса, историје, веровања, обичаја, територије итд” (Мижалковић 2011, 116). На тим вредностима држава гради свој субјективитет и функционише као засебан политички ентитет у међународном систему. Из угла савремене државе те заједничке вредности могу се разумети кроз појам „националне вредности”.¹ Оне чине вредносну категорију државе, а у њој се налази смисао њеног постојања и функционисања. Попут самог човека, држава тежи, односно испољава интерес, да своје вредности заштити. Отуда се вредносна категорија државе сматра предметом њене заштите, а уже посматрано и предметом њене одбране.

Национални интереси представљају политичку артикулацију националних вредности. Њима се указује на однос државе према националним вредностима. Зато се национални интереси, као институционална тежња државе да очува, унапреди и заштити своје вредности, могу разумети као политичка категорија државе. Ту категорију уједно чини и институционално деловање државе, али се поред тога оно сматра и стратегијском категоријом. Наиме, деловање државе кроз практичне политике у сврху задовољења њених потреба, свакако и оних за опстанком и безбедношћу, не представља резултат произвољних државничких одлука, већ стратешког мишљења.² Као рационално у основи, стратешко мишљење својствено је како самом човеку као појединцу, тако и држави. Логика стратешког мишљења, садржана у рационалној калкулацији постављених циљева, расположивих средстава и начина употребе тих средстава, уткана је дубоко у образац људског размишљања, а тиме и његовог понашања. Како је ту логику човек пренео из свог природног у друштвено стање, она обликује државничко промишљање како очувати, унапредити или заштити националне вредности и интересе. Истина, државничко промишљање је знатно комплексније од рационалног размишљања

¹ Државне вредности су део националних вредности. Територија, суверена власт и становништво јесу конститутивни елементи државе без којих она не би ни постојала. Зато су то виталне државне вредности. Међутим, како нација не постоји без државе јер она представља политички (државотворно) организован народ, онда се виталне државне вредности уједно сматрају и виталним националним вредностима.

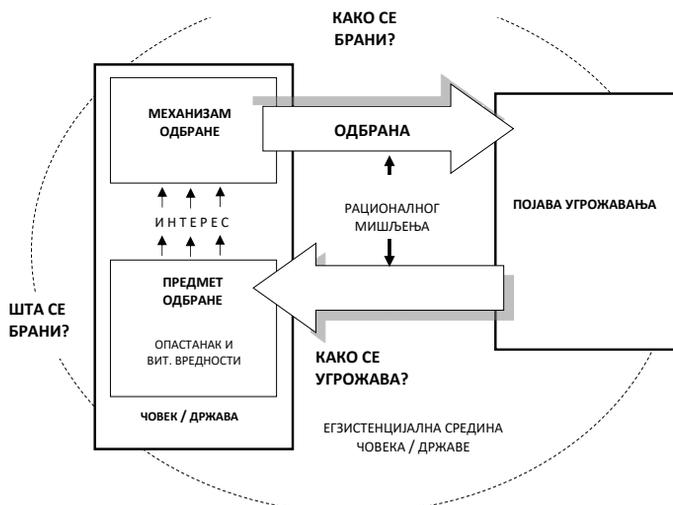
² Стратешко мишљење се, у најширем смислу, објашњава као „ментална делатност која се примењује у контексту остваривања неког циља, а у области националне безбедности у контексту изналагања рационалних идејних решења за остваривање циљева политике у складу са националним интересима” (Вгаџар и Ћурчић 2022, 49).

обичног човека, али без обзира на такву разлику њихова логика је иста, а то је логика стратегије.

ДИЈАЛЕКТИЧКА ПОВЕЗАНОСТ ОДБРАНЕ И НАПАДА

Подударност у функционисању и одбрамбеном деловању државе и човека свакако чини основу за извођење аналогије функционисања њихових механизма одбране. Међутим, сам поступак њеног извођења заснива се на темељу познавања основног закона који је подједнако присутан унутар механизма одбране државе и човека. Он одражава стално присутну „дијалектичку повезаност одбране и напада, то јест њихов нераскидив и међузависан однос” (Група аутора 1973, 251). Наиме, пут до спознаје суштине одбрамбене функције државе и човека води преко познавања дијалектичке повезаности одбране и напада, а то није је лак задатак. Он најпре захтева одговор на питање шта то држава и човек бране, то јест које су то вредности које се сматрају предметом њихове одбране. Тек познавањем тих вредности, у следећем кораку, могу се идентификовати појаве којима се оне угрожавају. У последњем кораку, кроз познавање појава угрожавања предмета одбране може се извести закључак о начину како се држава и човек бране, а он се изводи помоћу логике стратешког односно рационалног мишљења.

Слика 1. – Модел одбрамбених функција државе и човека

Извор: Обрада аутора

Наиме, рационални начин одбрамбеног деловања државе и човека заснива се на изналагању таквих решења која са собом носе максималну корист а минималну штету по задовољење њихових потреба. Отуда се логика деловања механизма одбране државе и човека заснива на избору начина супротстављања појавама угрожавања којима се постиже ефикасност (економичност), а пре свега највећа ефективност (делотворност). Како је логика стратешког мишљења везана за калкулацију моћи, тако се одбрамбено деловање државе сагледава кроз калкулацију њене и моћи друге државе која је угрожава.³ Ако је држава војно угрожена онда се очекује да ће се она бранити такође применом војне моћи јер тиме се постиже највећа ефективност у супротстављању војном угрожавању од стране друге државе. Истоветно је и у случају човека. Највећа ефективност у супротстављању насилном понашању другог човека постиже се такође применом насиља.

Кључну потешкоћу у разумевању одбрамбених функција државе и човека не представља познавање дијалектичке повезаности одбране и напада, већ схватање шта тачно представља предмет одбране човека, а аналогно њему и државе. Наиме, егзистенција човека детерминисана је сложеним системом потреба. Она није заснована само на задовољењу његових нагонских потреба, попут оних за опстанком и безбедношћу, већ и других потреба које проистичу из његове природе као свесног, умног, радозналост и креативног бића. Тек задовољењем свих својих потреба човек се потпуно остварује, и као свесно, и као биолошко биће, стреми се сигурном и истовремено квалитетном начину живота. Приликом задовољавања својих потреба, човек се суочава са разним потешкоћама, укључујући и оне које представљају претњу његовим вредностима. Зато човек тежи да своје вредности заштити те се све оне могу сматрати предметом његове заштите.

Међутим, нису све вредности које човек штити уједно и брањене вредности. По томе се и разликује одбрамбена функција човека од његове заштитне функције. У том смислу, важно је разумети да су брањене вредности човека одређене усвојеним мишљењем о томе које су то вредности. Сагласно томе, по истом принципу могу се разумети и појаве којима се те вредности угрожавају, као и начин

³ У основи сваке стратегије налази се моћ. Стратегија је својеврсни дијалог између политике и националне моћи. Њом се објашњава начин коришћења националне моћи у складу са државном политиком (Owens 2007, 114; Lykke 2001, 180).

супротстављања тим појавама. Наиме, одбрамбена функција човека је само опште прихваћена идеја о томе шта то она јесте унутар тоталитета његове заштитне функције која је природна датост, нешто што човек поседује као урођено, нагонско. Одбрамбени механизам човека, дакле, није нешто што постоји ван његовог заштитног механизма. Он је само његов део, одређен усвојеним схватањима шта су то брањене вредности, чиме су оне угрожене и како се бране. Таква размишљања о одбрамбеној функцији човека само су аналогно пренета на ниво државе.

ОДБРАМБЕНИ МЕХАНИЗАМ (ФУНКЦИЈА) ЧОВЕКА

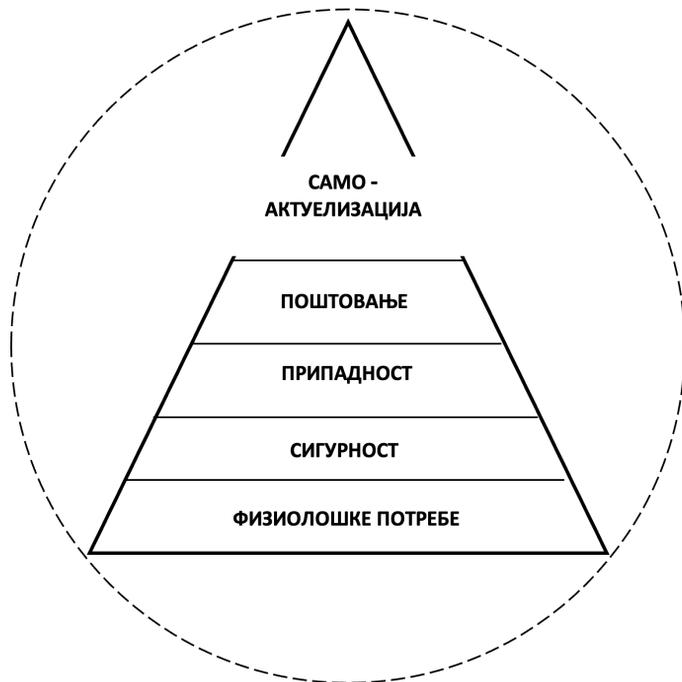
У трагању за одговором на питање које се вредности сматрају предметом одбране човека треба поновити да људска егзистенција почива на „на сложенем систему вредности” (Despotović 2000, 11). То га чини другачијим од других живих бића јер, поред опстанка и безбедности, човек тежи и квалитетном начину живота. На томе се заснива Платоново и Аристотелово схватање људских потреба. „Према Платону (*Plato*), сваки човек поред основних потреба, као што су оне за храном, тежи задовољењу и сложенијих потреба, као што су култура и образовање, док Аристотел (*Aristotle*) сматра да човек, као и све што живи, размишља о очувању самог себе (опстанку, животу), али се пита како треба да живи. Људски живот хоће ’добро’, испуњење у ’срећном животу’” (Stupar 2010, 94–97; Simeunović 2002, 22).

Међутим, на скали вредности на којој почива људска егзистенција, опстанак (живот) заузима место темељне вредности за којом човек исказује биолошку (нагонску) потребу. Као такав, он је најснажнији мотиватор људског понашања. Управо из те посебности опстанка потиче широко прихваћено мишљење да је он, не само вредност коју човек штити, већ и она коју брани. Овакав закључак може се извести помоћу Масловљеве теорије личности (*Abraham Maslow*) која се објашњава пирамидалним (хијерархијским) моделом људских потреба.

„Најосновније, физиолошке потребе, налазе се на самом дну пирамиде. Оне обухватају потребе за храном, водом, ваздухом, продужетком врсте итд. То су нагонске потребе, и директно су везане за опстанак човека, као и код сваког другог живог бића. Живот човека, односно његов опстанак, није могућ без задовољења тих потреба, нити је могуће задовољење свих његових других потреба вишег хијерархијског нивоа” (Рајевић и Kasagić 2001, 214–215). „Тек

задовољењем физиолошких потреба човек почиње да размишља и о другим потребама, које су по интензитету слабије од физиолошких” (Puljić 1980, 270–271). То су потребе за вредностима као што су сигурност, затим, припадност, поштовање, и, последње и највише, потребе за самоактуализацијом.⁴ Након физиолошких потреба, следеће нагонске потребе човека јесу оне за сигурношћу. Оне су доста широке у свом обухвату јер подразумевају потребу за заштитом, извесношћу будућих стања итд. Блиско су повезане са физиолошким потребама јер кроз њих човек тежи да досегне, задржи или заштити услове у својој егзистенцијалној средини који му омогућавају неометано задовољење основних потреба за храном, водом итд. Изнад њих налазе се потреба човека за припадношћу, поштовањем или самоактуализацијом. То су више потребе везане за период социјализације човека и његовог развоја као друштвеног бића.

Слика 2. – Масловљев хијерархијски приказ људских потреба

Извор: Обрада аутора

⁴ „Те највише потребе Маслов назива ’мета потребама’, препознајући их у трагању човека за вредностима као што су правда, лепота, доброта, ред, јединство итд” (Hol i Lindzi 1983, 261).

Наиме, егзистенција човека, у његовом природном стању, понајвише је обликована потребом за 'голим опстанком' и осећајем сигурности, а не толико потребама за припадношћу, поштовањем или самоактуализацијом. Антагонизми и насилни односи међу људима, у човековом природном стању, понајвише су настајали управо због немогућности задовољења тих потреба, а не других. Међутим, и касније, у периоду првобитне људске заједнице, па и током развоја политичке заједнице, основни узрок насилних односа међу људима налазио се у задовољењу потреба за опстанком и безбедношћу. Недостатак најосновнијих вредности попут воде, хране итд. условљавао је човека, било као појединца, било као припадника заједнице, да овлада новим животним стаништима (територијама), што је за последицу имало међусобно угрожавање безбедности (живота) људи. „Тако је временом, поред животиња и опасности природног порекла, попут елементарних непогода и болести, човеку највећа опасност постао сам човек” (Mijalković 2011, 40). Тачније, највећа опасност по опстанак (живот) човека постало је насилно и агресивно (нападно) понашање другог човека. Управо је то одговор на питање шта се сматра појавом којом се угрожава предмет одбране човека, то јест његов опстанак. Могло би се закључити да човек штити све своје вредности од широког спектра угрожавајућих појава природног и друштвеног порекла, а да своје најосновније вредности, опстанак и физичку безбедност, брани од насилног угрожавања других људи. Тако се заштита наведених вредности од насилног угрожавања других људи сматра сврхом одбрамбене функције човека.

У потреби човека за опстанком и безбедношћу могу се пронаћи базични узроци његове агресије. Тиме се објашњава логика деловања његовог механизма одбране. Стање незадовољених, по хијерархији, виших потреба, попут припадности или поштовања, чак и самоактуализације, такође могу довести до појаве људске агресије. Али, основни узрок агресивног понашања човека везан је, пре свега, за заштиту његовог опстанка. О томе говори Фром (*Erich Fromm*). Према њему, „агресивност је урођена и испољава се код свих живих бића која су суочена са опстанком врсте или опасношћу по безбедност јединке. Он сматра да је агресија инстинктивна реакција на ситуацију угрожености виталних интереса” (Redžić 2012, 395–396).

„У људској агресивности Ниче (*Friedrich Wilhelm Nietzsche*) види неминовност одвијања ратова” (Popović 1975, 83). Хобс дели

његово мишљење сматрајући да „нагон моћи, који доминира људском природом, представља сталан узрок међусобног угрожавања људи и одвијања ратова” (Stojanović 2012, 8). У стању угрожене егзистенције у човеку доминира емоција страха. Она ствара осећај нелагодности који прераста у потребу за достизањем сигурности. „Да би се човек заштитио, и тако осетио сигурним, њему је потребна моћ, и то што већа” (Simeunović 2009, 43). Схваћена као способност постизања онога што се жели, моћ чини основно средство за остварење циља, при чему је најважнији циљ сваког човека његов живот, односно опстанак. Стога човек, као и свако живо биће, тежи стицању вишка моћи јер се тиме гарантује очување његовог живота, а природа те моћи често је деструктивна. У тежњи за опстанком човек неретко испољава агресивност, односно насиље према другом човеку. Управо у томе се препознаје логика деловања одбрамбеног механизма човека. У релацијама са другим људима, суочен са директном опасношћу по сопствени опстанак и безбедност, човек инстинктивно агресивно делује, било да се брани од насиља других људи, било да их напада. Управо се тиме објашњава дијалектички однос одбране и напада унутар механизма одбране човека.

ОДБРАМБЕНИ МЕХАНИЗАМ (ФУНКЦИЈА) ДРЖАВЕ

У трагању за одговором шта се сматра предметом одбране државе треба поновити да се потреба човека за заштитом сопственог опстанка и безбедности од насиља других људи налази у самом темељу настанка политичке заједнице и њене одбрамбене функције. Отуда се може закључити да се предмет одбране државе проналази у њеном и опстанку људи које је творе. Међутим, држава, аналогно човеку, тежи задовољењу и других потреба као што су оне за припадношћу, поштовањем и самоактуализацијом. Те потребе несумњиво обликују понашање државе у њеним релацијама са другим државама.

Потреба државе за припадношћу огледа се у њеном стремљењу ка идентитетском сврставању, било да је оно идеолошко, религијско, етничко или, у најширем смислу, ’цивилизацијско’ (Huntington 2000). Држава стреми и самоактуализацији, односно потпуном остварењу које је у складу са њеним бићем, али и поштовању од стране других држава. Наведене потребе државе могу се препознати у тези о ’крају историје’ коју заступа Френсис Фукујама (*Francis Fukuyama*).

Њом се указује на постхладноратовски тренутак у коме су државе западног света, које негују либералну политичку филозофију, постигле своје потпуно остварење. Фукујама је тријумфално објавио победу либерализма над колективистичким идеологијама, попут социјализма, политичког ислама и других. Сматрао је да су се након Хладног рата либералне државе издигле изнад других и поставиле као вредносно супериорније (Фукујама 2002).⁵

Ипак, у међудржавним односима, потреба за опстанком надилази значај свих осталих потреба државе. Према Миршајмеру (*John Mearsheimer*), „ако је држава поробљена мало је вероватно да ће бити у положају да следи своје друге циљеве” (Miršajmer 2017, 64). Постојање је, дакле, нужан услов који држави омогућава задовољење свих њених виших потреба. То је несумњиво у сагласју са Масловљевим мишљењем да је човек у могућности да задовољи своје више потребе, само онда ако је претходно задовољио своје најосновније потребе које се односе на његов опстанак. Отуда се опстанак, заједно са виталним вредностима државе, попут територије и суверене власти, налазе у фокусу њене одбрамбене функције.⁶

Условно, може се изнети да држава, као и човек, исказује физиолошке потребе за вредностима од којих зависи њен опстанак. Ове потребе, пре свега, огледају се у потреби државе за територијом, што је идентично људској потреби за животним простором. Као што станиште човеку омогућава приступ води, храни и другим ресурсима, тако територија пружа држави ресурсе и становништво неопходне за њен опстанак и развој. Рацел (*Friedrich Ratzel*) и Кјелен (*Rudolf Kjellen*) указују да је „територија органски део државног бића из које оно црпи моћ и од ње се не може одвојити јер ће у супротном нестати. Гло је фундаментална, непроменљива датост око које се врте интереси народа, зато се њихова борба за животни простор

⁵ Либерална филозофија је, иначе, упориште америчке 'изузетности', осећаја вредносне супериорности САД у односу на друге државе света. Представа да су њене вредности најбоље и универзално прихватљиве неминовно потражује безусловно поштовање од стране других. Међутим, потреба државе за поштовањем не произилази искључиво из осећаја њене супериорности над другим државама. Она је подједнако својствена и не тако моћним државама које теже очувању сопственог индентитета, независности, свакако и равноправном односу са знатно моћнијим државама од себе, посебно у односима са великим силама.

⁶ Из тог разлога Миршајмер сагледава опстанак државе кроз њено настојање да одржи територијалну целовитост и аутономност свог унутрашњег поретка.

своди на типичну борбу за опстанак” (Stepić 2016, 143–148; Dugin 2004, 39–43). Зато се одговор на питање шта то држава брани пре свега пронајлизи у територији, као виталној вредности сваке државе и нације. Ако је територија угрожена, ако је она предмет овладавања и поробљавања, онда су и друге виталне вредности државе угрожене, као што су суверенитет или физичка безбедност њених грађана. Стога Љубомир Стајић закључује „да се територија брани, а да се остале вредности државе штите” (Stajić 2006, 32).

У трагању за одговором на питање од чега се држава брани, које то појаве угрожавају њену територију, самим тим суверенитет и безбедност грађана, треба рећи да је борба за животни простор одувек била насилне природе. Нити један народ (држава) није вољан да се одрекне свог животног простора, али је зато неретко вољан да присвоји туђи. Као што је суштински разлог насиља међу људима, у њиховом природном стању, везан за овладавање новим животним стаништима ради задовољења физиолошких потреба, може се извести закључак да је насилан однос међу државама понајвише детерминисан потребом за овладавањем територијама, односно ресурсима који се на њој налазе. На то упућује чињеница да се основни разлог вођења већине ратова у досадашњој историји међународних односа проналази у тежњи држава за овладавањем просторима и ресурсима других држава, а то је одувек подразумевало мању или већу примену оружаног насиља.

Могло би се закључити да је насилно понашање државе понајвише везано за њену потребу за опстанком. Међутим, потребе за припадношћу, поштовањем и самоактуализацијом такође могу подстаћи њено насилно понашање. На то указује зачетник политичког реализма, Тукидид (*Thucydides*). Он каже да се ратови не воде само због страха и интереса, већ и због части. Ипак, основни разлог насилног понашања државе јесте њен страх од нестанка, то јест њена потреба да опстане. Страх од нестанка генерише потребу државе за увећавањем сопствене моћи, а у таквој тежњи она често конвертује своју моћ у насилно (агресивно) понашање у односима са другим државама.

Наведено понашање државе објашњава се теоријама офанзивног и дефанзивног неореализма, Џона Миршајмера и Кенета Волца (*Kenneth Waltz*). „Анализирајући односе великих сила Миршајмер износи да се оне плаше једна друге. Оне посматрају једна другу са сумњом и бригом о могућем сукобу. Ниво страха међу њима варира

кроз простор и време, али никада не престаје” (Miršajmer 2017, 64). За разлику од класичног реализма Ханса Моргентауа (*Hans Morgenthau*), који моћ сматра циљем државе самом по себи, јер је људски нагон за моћи укореењен у њеном бићу, неореалисти истичу инструменталну природу моћи, која је неопходна за постизање безбедности и опстанка државе, при чему се мисли пре свега на војну моћ. Они наглашавају да је структура међународног система, анархична по својој природи, главни извор страха државе и покретач њеног континуираног размишљања о питању опстанка и повећања своје моћи.

Насиље је свакако исходиште одбрамбеног механизма државе, а оно се примењује на различите начине. С једне стране, држава се насиљем брани од насилног угрожавања других држава, а с друге, она се користи насиљем угрожавајући безбедност других држава. Наведена чињеница потражује ближе појашњење парадоксалног повезивања одбрамбене функције државе са њеним офанзивним насилним понашањем. Наиме, реалисти виде међународни систем као анархичан, те безбедност државе сматрају централним питањем међународних односа. Теорија офанзивног неореализма указује да државе превентивно употребљавају силу како би спречиле конкурентске државе да постану војно јаче и тако постану способне да угрозе њен опстанак. Тиме се објашњава чињеница да одбрамбено деловање државе може бити и офанзивне природе. Такво деловање државе пре свега је везано за велике силе.

Претходна разматрања објашњавају разлог зашто се кроз историју међународних односа одбрамбена функција државе идентификовала са војном функцијом. Ову историју Греј (*Colin S. Gray*) назива историјом стратегије, и то војне стратегије (Gray 2007, 1–3). Другим речима, он сматра да је историја међународних односа заправо историја ратовања. Иако се не може у потпуности поистоветити са историјом ратовања, у великој мери она то ипак јесте. Зато је унутар државе, као институционалне форме друштвеног организовања, улога инструмента њеног одбрамбеног механизма додељена војсци. Тако се војни аспект свеукупне заштитне функције државе заправо сматра њеном одбрамбеном функцијом. У томе се и препознаје суштина одбрамбене функције државе. Она припада корпусу заштитних функција државе, али се у односу на друге функције тог типа разликује по томе што је усмерена ка насилним (војним) појавама угрожавања опстанка и виталних вредности

државе, и у томе што је начин њеног заштитног деловања такође насилне (војне) природе.

САВРЕМЕНО РАЗУМЕВАЊЕ ОДБРАМБЕНЕ ФУНКЦИЈЕ ДРЖАВЕ

Последњих деценија долази до значајног одступања од традиционалног разумевања и практиковања одбрамбене функције државе. Показатељ тог одступања уочава се у развоју и примени стратегијског концепта свеобухватне (тоталне) одбране. Он се битно разликује од досадашњег војноцентричног одбрамбеног концепта будући да се његова логика заснива на интеграцији и синхронизацији војне компоненте националне моћи са осталим, невојним компонентама. Објашњење зашто долази до развија и примене овог концепта јесте комплексно и захтева посебно истраживање. Међутим, позивајући се на логику деловања механизма одбране државе, основни разлог промене традиционалног разумевања и практиковања одбрамбене функције треба потражити у промени природе претњи којима се угрожава опстанак и безбедност државе.

Данас, наиме, није нужно применити војну моћ над другом државом како би се заузимањем њене територије оспорио њен суверенитет и вршила контрола над њеним ресурсима и становништвом. Војна моћ чак није потребна за угрожавање опстанка других држава. Таква чињеница не представља неку посебну новину савременог доба, али је она данас битно израженија за разлику од пређашњих времена. Томе су допринели процеси глобализације и техничко–технолошког развоја, посебно у области информационо–комуникационих технологија. Упоредо са процесом демократизације већег дела света, они су произвели већу отвореност, повезаност и међузависност држава. То је у погледу опстанка и безбедности многе државе учинило слабијим односно рањивијим на субверзивно деловање других држава.

У савременој стварности, која се неретко описује терминима као што су глобално или информационо друштво, вредности попут етничке или религијске припадности, затим животни стандард, слобода мишљења, говора, кретања, право избора, учествовање у политичком животу итд. све више добијају на значају како унутар самих држава, тако и у њиховим односима. Немогућност задовољења потреба за наведеним вредностима у многим државама ствара

унутрашњу динамику која неретко одражава антагонистичке односе између носиоца политичке власти и грађана, између различитих слојева друштва, па чак и између супротстављених политичких елита. Таква унутрашња нестабилност представља слабост државе и користи се као тежиште субверзивног деловања других држава.

На такав начин угрожавања безбедности и опстанка државе можда најбоље указује турбулентни политички период започет крајем 2010. године у арапским државама Блиског истока и севера Африке (Магреб), иначе симболично назван 'Арапско пролеће'. За само шест месеци демонстрације су резултовале насилним обарањем власти у Тунису и Египту, у Јордану су довели до пада владе, судански председник и ирачки премијер су најавили изборе. Председник Јемена је понудио повлачење са функције у замену за имунитет, док је либијски лидер одбио да се повуче са функције што је довело до крвавог грађанског рата у Либији и *de facto* поделе државе. Сиријски режим још увек одолева притиску побуњеника због чега у овој држави још увек пламти грађански рат уз огромне жртве и губитак суверенитета над већим делом територије. У овом периоду многим државама је претио распад како би се на њиховој територији створила нека друга држава. Наизглед започет као спонтани масовни протест незадовољних људи који више нису желели да живе у оквирима ограничења која су им наметали аутократски режими заправо и није био толико спонтан. Иза њега су стајали геополитички интереси западних земаља које су, директно или индиректно, подстицале и усмеравале ове догађаје применом читавог спектра војне и невојне моћи, кроз оружане интервенције, насилно рушење режима, слабљење економских система наметањем санкција, антирежимску пропаганду итд (Janković 2013, 74–90).

Овакав начин угрожавања безбедности и опстанка државе присутан је и између великих сила. Наиме, у данашњем време постоје бројна ограничења директног конвенционалног војног сукобљавања великих сила. У таквим околностима, индиректно ратовање, кога данас често називају хибридном или вишедимензионалним, постаје доминантно у њиховим односима (Korybko 2015, 9). Једна од честих тврдњи у актуелном руском наративу јесте да Запад настоји да ослаби, распарча или чак подели Русију на мање делове како би је учинио мање релевантном у међународним односима. Многи руски аналитичари сматрају да су економске санкције, уведене Русији након анексије Крима 2014. године, а посебно након отпочињања

оружаних сукоба у Украјини 2022. године, виђене као средство њене дестабилизације и дезинтеграције (Носое 2023, 305–319). Сматра се да у ту сврху Запад пружа подршку тзв. цивилном друштву, кроз разне невладине организације и фондациије. У руском наративу, ове активности се често тумаче као покушај подстицања унутрашњих немира, подривања режима и рушење саме државе (видети Finkel and Brudny 2012, 1–14).

Могло би се рећи да се у савременим међународним односима, нарочито у односима између моћних и развијених земаља, тежиште сукоба помера са деловања према војним снагама противника на његове слабости. Два су кључна момента којима се објашњава такав тренд. Први, ефективност невојних инструмената моћи постала је много већа услед деловања процеса глобализације и техничко–технолошког развоја на карактер односа између међународних актера, и други, примена војне моћи све више постаје контрапродуктивна.⁷ Ако се војна моћ примењује онда се то чини у интеграцији са другим елементима националне моћи. Такво деловање је вишедимензионално, свеобухватно, ослоњено на већу примену инструмената дипломатске, политичке, информационе, економске и друге моћи. Сагласно таквој природи угрожавајућих појава по опстанак и безбедност државе, њена одбрана захтева другачији начин супротстављања од традиционалног војноцентричног начина. Отуда се савремено разумевање и практиковање одбрамбене функције државе мења и све више се посматра кроз концепт свеобухватне (тоталне) одбране (видети Vangel i Božić 2023, 7–32).⁸

Када би се трагало за адекватном дефиницијом савремене одбрамбене функције државе, онда би свакако требало поћи од сукоба пуног спектра који се због своје актуелности све више налази у предметном захвату стратешких студија, али га теорија дисциплине још увек недовољно јасно одређује. Једноставније одређење ове врсте сукоба пружају Оскар Џонсон (*Oscar Jonsson*) и Роберт Сили (*Robert Seely*) који кажу да он представља „употребу војних и невојних

⁷ Још од завршетка Другог светског рата, а посебно у хладноратовском периоду, примена војне моћи губи на свом легалитету и легалитету, а све више постаје и неекономична (видети Milenković i Vračar 2022, 157-175; Milenković i Vračar 2023, 387-405).

⁸ Поред деловања на војне способности противника, у концепту свеобухватне одбране заштита сопствених слабости има важну улогу, а она се остварује невојним начинима деловања.

средства под једном централном командом, усмереном ка истом политичком циљу” (Jonsson and Seely 2015). У овој дефиницији придаје се иста важност војним и невојним активностима којима се може угрозити опстанак и безбедност државе. Сходно томе, савремена одбрамбена функција државе могла би се разумети као њена заштитна функција којом држава, применом војних и невојних инструмената националне моћи, како у миру, тако и рату, штити свој опстанак и виталне вредности од различитих појава угрожава војне и невојне природе.

ЗАКЉУЧАК

Суштина неке појаве садржана је у оним карактеристикама које је чине оним што јесте и другачијом од других појава. Суштинске карактеристике одбрамбене функције државе препознају се у њеном предмету одбране, појавама којима је он угрожен и начину одговора државе на деловање тих појава. Применом аналогије са одбрамбеном функцијом човека закључује се да одбрана припада категорији заштитних функција државе, а да се у односу на друге функције тог типа разликује по томе што је у свом деловању усмерена ка заштити опстанка и виталних вредности државе од насилних појава угрожавања, као и по томе што је њено заштитно деловање такође насилне природе. Отуда се, све до недавно, одбрамбена функција државе поистовећивала са војном функцијом. Последњих деценија, међутим, долази до одступања од традиционалног војноцентричног схватања одбрамбене функције државе, а као разлог јавља се све већи значај невојних појава угрожавања њеног опстанка и виталних вредности. То свакако утиче на промену начина одбрамбеног деловања државе, чиме долази и до промене суштине њене одбрамбене функције. Наиме, док предмет одбране државе остаје исти, а то су опстанак и њене виталне вредности, промене суштине одбрамбене функције државе настају у дијалектичком односу одбране и напада. Сходно томе савремена одбрамбена функција државе могла би се разумети као њена заштитна функција којом држава, применом војних и невојних инструмената националне моћи, како у миру, тако и рату, штити свој опстанак и виталне вредности од различитих појава угрожава војне и невојне природе.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Aćimović, Ljubivoje. 1987. *Nauka o međunarodnim odnosima: teorije i istraživački pravci*. Beograd: Naučna knjiga.
- Bodin, Milenko. 2007. *Teorijski osnovi menadžmenta nacionalne bezbednosti*. Doktorska disertacija. Beograd: Fakultet bezbednosti.
- Despotović, Miomir. 2000. *Igra potreba: Andragoške varijacije*. Beograd: Filozofski fakultet, Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Dugin, Aleksandar. 2004. *Osnovi geopolitike: Geopolitička budućnost Rusije*. Zrenjanin: Ekopres.
- Finkel, Evgeny, and Yitzhak M. Brudny. 2012. "No more colour! Authoritarian regimes and colour revolutions in Eurasia," *Democratization* 19 (1): 1–14. DOI:10.1080/13510347.2012.641298.
- Fukujama, Frenisis. 2002. *Kraj istorije i poslednji čovek*. Podgorica: CID.
- Gray, Colin S. 2007. *War, Peace and International Relations: An Introduction to The Strategic History*. London and New York: Routledge.
- Grupa autora. 1973. *Vojna enciklopedija*, Drugo izdanje, Knjiga 6. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Hantington, Semjuel. 2000. *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*. Podgorica i Banja Luka: CID i Romanov.
- Hol, Kelvin S., i Gardner Lindzi. 1983. *Teorije ličnosti*. Beograd: Nolit.
- Hosoe, Nobuhiro. 2023. "The Cost of War: Impact of Sanctions on Russia following the Invasion of Ukraine." *Journal of Policy Modeling* 45 (2): 305–319. DOI: 10.1016/j.jpolmod.2023.04.001.
- Janković, Slobodan. 2013. „Arapsko proleće i mogućnost prekranja postojećih granica u arapskom svetu," *Međunarodna politika* LXIV(1152): 74–90.
- Jonsson, Oscar and Robert Seely. 2015. "Russian Full-Spectrum Conflict: An Appraisal after Ukraine," *The Journal of Slavic Military Studies*, 28 (1): 1–22. DOI: 10.1080/13518046.2015.998118.
- Jovanović, Slobodan. 1990. *Država*. Beograd: BIGZ.
- Korybko, Andrew. 2015. *Hybrid Wars: The Indirect Adaptive Approach to Regime Change*, Moscow: Peoples' Friendship University of Russia.
- Kounain, Farhat, Ahmed Saeed Minhas and Ghulam Qumber. 2017. "Independent Kurdish State in Middle East: An Upcoming Epicenter of Middle East Power Politics." *Global Social Sciences Review* II (2): 177–189. DOI: 10.31703/gssr.2017(II-II).11.

- Lykke, Arthur F. 2001. "Toward an Understanding of Military Strategy." In *U.S. Army War College Guide to Strategy*. eds. Joseph R. and Cerami James F. Holcomb, Jr. 179–185. Carlisle: U.S. Army War College.
- Mijalković, Saša V. 2011. *Nacionalna bezbednost*. Drugo, izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Kriminalističko–policijska akademija.
- Milenković, Miloš R., i Milinko S. Врачар, 2022. „Politička korisnost vojne moći u savremenim međunarodnim odnosima.” *Politička revija* 71 (1): 157–175. DOI: 10.22182/pr.7112022.8.
- Milenković, Miloš R., i Milinko S. Врачар. 2023. „Legitimnost kao faktor ograničenja političke korisnosti vojne moći.” *Srpska politička misao* 82 (4): 387–405. DOI: 10.5937/spm82–46559.
- Milkovski, Vangel, i Sandra Božić. 2023. „Koncept totalne odbrane u strategiji odvracaња Republike Srbije.” *Srpska politička misao* 80 (2): 7–32. DOI: 10.5937/spm80–44249.
- Miršajmer, Džon. 2017. *Tragedija politike velikih sila*. Izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Čigoja štampa.
- Owens, Mackubin Thomas. 2007. "Strategy and the Strategic Way of Thinking." *Naval War College Review* (60): 4, 111–124.
- Pajević, Dragan, i Ljubomir Kasagić. 2001. *Vojna psihologija*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Popović, Ranko. 1975. *Uvod u vojnu psihologiju*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Puljić, Želimir. „Samoostvarene osobe u psihologiji A. H. Maslowa.” *Crkva u svijetu* 15 (3): 268–276.
- Redžić, Saduša F. 2012. „Ličnost, temperament i karakter u teoriji Eriha Froma,” U *Zbornik radova Filozofskog fakulteta XLII (2)/2012*. ur. Branko Jovanović. 395–396. Priština: Filozofski fakultet.
- Šešić, Bogdan. 1982. *Osnovi metodologije društvenih nauka*. Treće izdanje. Beograd: Naučna knjiga.
- Simeunović, Dragan. 2002. *Teorija politike*. Rider, I deo. Beograd: Udruženje „Nauka i društvo“.
- Simeunović, Dragan. 2009. *Uvod u teoriju politike*. Beograd: Institut za političke studije.
- Stajić, Ljubomir. 2006. *Osnovi bezbednosti – sa osnovama istraživanja bezbednosnih pojava*. Šesto izdanje. Beograd: IK Draganić.
- Stepić, Milomir. 2016. *Geopolitika: Ideje, teorije, koncepcije*. Beograd: Institut za političke studije.
- Stojanović, Stanislav. 2012. *Hobsova teorija ljudske prirode i perspektive mira i poretka*. Beograd: Medija centar „Odbrana”.

- Stupar, Milorad. 2010. *Filozofija politike: Antičko i moderno shvatanje političke zajednice*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, IP Filip Višnjić.
- Višnjić, Dušan. 2005. *Strategija države kao sudbina nacije*. Beograd: Institut ratne veštine.
- Vračar, Milinko S., i Milica T. Ćurčić. 2022. „Vojna neutralnost Republike Srbije kao strategijska kategorija.” U „Perspektive vojne neutralnosti Republike Srbije: Između osporovanja i utvrđivanja” ur. Živojin Đurić, posebno izdanje, *Srpska politička misao*: 41–66. DOI: 10.22182/spm.specijal2022.2.

Milinko S. Vračar*

Strategic Research Institute, University of Defence, Belgrade

Igor I. Barišić**

Strategic Research Institute, University of Defence, Belgrade

THE DEFENSE FUNCTION OF THE STATE – TRADITIONAL AND MODERN UNDERSTANDING***

Resume

To understand a phenomenon means to grasp its essence, that is, all the characteristics that define it and distinguish it from other phenomena. Since the defense function of the state is a complex phenomenon encompassing biological, anthropological, philosophical, sociological, psychological, political, security, military, strategic, and other aspects, understanding its essence is no easy task. It requires a multidisciplinary approach and the application of concepts such as man, society, state, values, interests, power, politics, and strategy. The starting point in understanding its essence is undoubtedly the individual, given that instinctual needs for survival and security drive human nature. Since the origin and functioning of a political community are rooted in these human needs, the defense function of the state can be further clarified through an analogy with the same function in individuals. By applying this analogy, it can be concluded that defense belongs to the state's protective functions category. It differs from other functions of this type in that it is aimed at safeguarding the survival and vital values of the state from violent threats, and its protective action is also inherently violent. For this reason, until recently, the defense function of the state was equated with the military function. In recent decades, however, there has been a shift from the traditional military-centric understanding of the state's defense function due to the growing

* Email address: milinko.vracar@mod.gov.rs; ORCID: 0000-0002-2851-1043.

** Email address: igor.barisic@va.mod.gov.rs; ORCID: 0000-0003-4593-9196.

*** The paper was created as part of the Ministry of Defense project titled "Security Challenges of Western Balkan Countries within the European Security Paradigm" no. ISI/DH1/24-25, implemented by the research team and the Regional Security Research Group of the Strategic Research Institute, along with an external contributor, during the period 2024–2025.

significance of non-military threats to its survival and vital values. This has led to changes in the state's defense operations and, consequently, to a transformation in the essence of its defense function. While the object of the state's defense remains the same, its survival and vital values, the changes in the essence of its defense function emerge from the dialectical relationship between defense and attack. Therefore, the modern defense function of the state can be understood as a protective function by which the state, through the use of military and non-military instruments of national power in both peace and war, protects its survival and vital values from various military and non-military threats.

Keywords: defense, human, state, defense mechanism, defense function

* Овај рад је примљен 27. септембра 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 17. октобра 2024. године

Bojana Stajkić*

Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Jasna Hrnčić**

Faculty of Political Sciences, University of Belgrade

Milena Blagojević***

Non-Governmental Organization ADRA, Belgrade

**A CONTRIBUTION TO THE DEBATE
ON THE POLICY OF SANCTIONING
CORPORAL PUNISHMENT OF CHILDREN
IN SERBIA: ATTITUDE INCONSISTENCY******

Abstract

The policy of introducing a prohibition on corporal punishment of children (CPC) into legal frameworks currently needs unanimous support among social actors in Serbia. This may reflect the instability and inconsistency of collective and individual attitudes toward CPC, which are in the process of changing. The subject of this research is the attitude toward CPC from the standpoint of social change theories and stages of the attitude change process. The aim was to examine the consistency of this attitude across different levels of generality and situational contexts to determine its stability. A quantitative study was conducted among 104 respondents. Data were collected through an

* E-mail address: bojana.stajkic@f.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0002-4023-0797.

** E-mail address: jasna.hrnctic@fpn.bg.ac.rs; ORCID:0009-0004-4640-8471.

*** E-mail address: milena.blagojevic@adra.org.rs; ORCID: 0000-0002-2574-9291.

**** This paper is part of research activities financially supported by the Ministry of Science, Technological Development, and Innovation of the Republic of Serbia.

online questionnaire designed for the research. The findings revealed that attitude toward CPC depends on situational context differences and the context's specificity level. For instance, while 79.8% of respondents hold a negative general attitude toward CPC, 54.8% believe that parents should legally be allowed to slap a child on the buttocks with an open hand when the child is disobedient. When presented with five different situations involving specific child misbehavior, only 1.9% to 6.7% of respondents approved of a parent's reaction involving a mild slap on the buttocks without further explanation, depending on the situation. Conversely, support for this reaction increased to between 7.7% and 31.7% if accompanied by an explanation of why the child's behaviour was inappropriate. The results of the inconsistency of attitudes toward CPC are discussed in light of the significance of the level of abstraction and situational context. The recommended approach advocates for a policy that respects the particularities of Serbian society by formulating legal provisions on CPC as precisely as possible.

Keywords: corporal punishment prohibition policy, children, upbringing, discipline, attitude change, law

INTRODUCTION

Attitudes toward corporal punishment of children (CPC) shape parental practices that directly affect a child's emotional, social, and cognitive development and thereby impact society as a whole. The current social context in Serbia reflects a complex interplay of traditional, patriarchal values, which regard CPC as an integral part of child-rearing, and contemporary values that oppose CPC, supported by empirical evidence of its harmful consequences (Fréchette and Romano 2015; Gershoff and Grogan-Kaylor 2016). This indicates that our society is undergoing a nuanced shift in attitudes toward CPC on both collective and individual levels.

The lack of a clearly defined policy on CPC is evidenced by the fact that national initiatives that legally prohibit CPC have yet to be formally adopted. The UN Committee initiated a shift in attitude toward CPC on the Rights of the Child (UN CRC 2007), which defined "corporal" or "physical" punishment as any form of punishment involving the use of physical force with the intent to inflict a specific, even minimal,

degree of pain or discomfort (para. 11) and recommended that member states implement legal reforms to prohibit CPC. In February 2017, the Committee included in its recommendations for advancing child rights in Serbia a suggestion for the legal prohibition of CPC. Subsequently, in 2019, an initiative to legally ban CPC was launched. In 2020, the Strategy for the Prevention and Protection of Children from Violence for the period 2020–2023 was adopted, which stated that “it is necessary to define corporal punishment of a child as a form of violence against the child” (Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja 2020). In 2021, the Draft Law on Amendments to the Family Law was presented to the public, which proposed a ban on CPC by parents and defined corporal punishment as “any use of physical force with the intent to induce fear, pain, or discomfort in a child” (Advokatska komora Vojvodine 2021, Art. 10, para. 2). To date, this Draft has not been adopted. Public discussions on this issue have shown that opposing views on CPC are present among both professionals and the general public (Vujović 2020).

A better understanding of the process of shifting attitudes toward CPC – from positive to negative – is essential for defining future policies on CPC sanctions and relevant legal regulations. People tend to alter their attitudes under the influence of social factors – media and public discourse, political rhetoric, social movements, and group dynamics (Moussaid *et al.* 2013) – particularly when they identify with specific social groups (such as a political party, religious group, or social movement). In such cases, they align their beliefs with those prevailing in the group to foster a sense of belonging (Thomas *et al.* 2022). On the other hand, the most prominent individual factors in attitude change are cognitive mechanisms, especially cognitive dissonance, social learning (through imitation of role models), motivation, and beliefs (Festinger 1957; Montgomery 1992; Fazio *et al.* 1977; Moussaid *et al.* 2013; de la Sablonniere 2017; Cancino-Montecinos *et al.* 2018; Thomas *et al.* 2022). When society collectively moves toward a change in attitude, individuals tend to align their views with those of the majority (Moussaid *et al.* 2013; de la Sablonniere 2017). Individuals adopt new beliefs, especially in situations of uncertainty (Deutsch and Gerard 1955). The process of attitude change unfolds through a nuanced, dynamic interaction of individual and social mechanisms. The attitudes of the majority can be influenced by the personal attitudes of prominent individuals or activists who lead shifts in public discourse, subsequently resulting in the adoption of new attitudes on a broader societal level (de la Sablonniere 2017; Thomas *et al.* 2022).

The Process of Collective Attitude Change

Attitudes toward CPC possess both collective and individual dimensions. As a collective attitude, it reflects and dictates how the community perceives this issue collectively, shaping the behaviour of group members (Turner 1991) and influencing how they respond to social change. Research indicates that collective attitudes evolve through specific stages that accompany the process of social change (de la Sablonniere 2017). The first stage is stability or inertia. Initially, societies often resist change. Members adhere to existing beliefs and norms due to a need for psychological and social stability, remaining unaware of, or indifferent to, the necessity for change. In the second stage, new information or social circumstances prompt a reevaluation of established norms, and people begin to experience cognitive dissonance. This tension between established beliefs and a new reality leads some individuals to question the *status quo*, with small groups slowly beginning to advocate for change (Thomas *et al.* 2022). In the third stage, a gradual shift in collective attitude occurs as more individuals align their views with new perspectives, usually due to social influence and exposure to new ideas. This change spreads slowly through social networks or movements (Moussaid *et al.* 2013; de la Sablonniere 2017). However, change can sometimes happen dramatically and quickly, often triggered by significant events such as political upheavals or rapid technological advancements. Such events disrupt social and normative structures, leading to an abrupt shift in collective attitudes, initially sparking some resistance as the changes may threaten cultural or group identities (de la Sablonniere 2017). The final stage is consolidation and institutionalisation, when a critical mass of society members adopts new attitudes, and the new norms become institutionalised within society (Centola 2018) by establishing new laws, policies, or social norms that reinforce the newly adopted attitudes. These stages may vary in duration and intensity depending on factors such as the nature of the change, the social groups involved, the role of media, and the influence of prominent individuals (della Porta and Diani 2006).

The Process of Individual Attitude Change

The attitude toward CPC also represents an individual attitude, varying from person to person (Eagly and Chaiken 1993). The Stages of Change Model, or Transtheoretical Model (TTM), outlines six phases of

attitude change at the individual level (Prochaska and DiClemente 1983; Norcross and Prochaska 2002). In the first stage, precontemplation, the individual is either unaware of the need for change or actively resists it, denying the importance of the issue or resisting reconsidering their views because of the influence of social norms. In the second stage, contemplation, the individual begins to recognize that their attitude might require adjustment, weighing the pros and cons of change. Although open to new information, they have yet to commit fully to change. Next is the preparation stage, where the individual firmly decides that change is necessary, explores new perspectives, gathers information, and seeks advice from others before taking concrete action. In the fourth stage, action, the person actively works to change their attitude: they discuss the topic, question former beliefs, test new ones, expose themselves to various perspectives, and align behaviours with the new attitudes they seek to adopt. This phase is cognitively and emotionally demanding. Then comes the maintenance stage, where the person integrates the new attitude into daily life. In the final stage, a person may either achieve a lasting attitude change that becomes part of their belief system, requiring minimal effort to maintain; revert to their previous attitude, especially when confronted with opposing social pressures (de la Sablonniere 2017); or experience incomplete internalisation, where the attitude fails to fully integrate into daily life (Monin and Norton 2003).

Indicators of incomplete internalisation include low cognitive accessibility of the attitude when making decisions (Fazio 1990); emotional detachment from the attitude (Maio and Haddock 2010); hesitation to act consistently with the attitude (Fazio and Towles-Schwen 1999); sensitivity to social pressure, context, and authority figures (Cialdini and Goldstein 2004); selective application of the attitude only when socially reinforced (Petty and Krosnick 1995); lack of opportunity to practice the attitude-aligned behaviour, which would strengthen the link between attitude and action (Gollwitzer 1999); rationalisation to minimise dissonance between cognitively adopted attitudes and one's behaviour (Stone and Cooper 2001); or even open ambivalence, where the individual is aware of making both positive and negative evaluations of the attitude object (Thompson *et al.* 1995). Additionally, the attitude may be context-sensitive, particularly when situations lack cues that trigger the specific attitude, and contexts exert different levels of pressure on the individual to exhibit that attitude (Lord and Lepper 1999).

In stages of attitude change where internalisation is incomplete, an individual may adopt a generalised belief on an abstract level but struggle to apply it consistently in the concrete contexts of daily experiences. This discrepancy between abstract and concrete thinking is grounded in the stages of the cognitive process of attitude adoption. An abstract or generalised belief is initially adopted, forming a cognitive schema (Fiske and Taylor 1991). The person develops a general attitude based on social norms, cultural values, or moral reasoning (Markus and Zajonc 1985). This abstract attitude serves as a cognitive shortcut or our way to make sense of our world, but it does not necessarily account for the complexities of real life (Lord *et al.* 1984; Eyal *et al.* 2008). In the next phase, the individual attempts to apply this general belief to a specific instance. However, situations often involve complexities, intense emotions, or values that conflict with that adopted general belief. The individual then tries to rationalise why the general belief does not fully apply in that particular case (Harmon-Jones and Mills 1999). In the following phase, the context is re-evaluated, and the person realizes that the abstract attitude cannot be applied universally, prompting an adjustment of their cognitive schema. A specific split between contradictory beliefs may arise, allowing the individual to support both the abstract attitude and its exception without triggering cognitive dissonance (Markus 1977; Fiske and Taylor 1991). In specific situations, emotional and contextual factors (urgency, perceived danger, stress) may lead the individual to make exceptions to the general attitude, revealing that the abstract attitude is not fully internalized for specific contexts (Tversky and Kahneman 1981; Forgas 1995). Over time, through reflection or daily experience, the individual may attempt to integrate the general attitude with its contextual exceptions, either by reinforcing the general attitude to apply without exception or by modifying it to fit concrete life contexts better (Greenwald and Banaji 1995; Chaiken and Trope 1999). If this integration is not achieved, the person will continue to apply one attitude on an abstract level and another in specific situations without fully resolving the tension between them (Monin and Norton 2003).

The concept of incomplete internalisation and integration of attitudes into daily life is especially significant for understanding the complexity and duration of the attitude change process toward CPC in our society. In the face of opposing views, policies on CPC sanctions and related legal initiatives will not gain unanimous support, as the institutionalisation phase matures in society only after a sufficient

number of members have stably adopted and internalised the new attitude. Evidence of a gap between the general attitude toward CPC and attitudes in specific daily situations will serve as an indicator of the insufficient internalisation of the negative attitude toward CPC in our research.

RESEARCH

Objective and Hypotheses of the Study

This study aims to identify attitudes toward CPC and assess their consistency across varying levels of generality and different situational contexts to determine whether this attitude is stable and fully formed. The specific objectives are: 1) to determine participants' attitudes toward corporal punishment of children; 2) to analyse the consistency of participants' attitudes toward CPC concerning the level of attitude specificity; 3) to analyse the consistency of participants' attitudes toward CPC across various situational contexts; and 4) to examine participants' attitudes toward the legal regulation of parenting practices and CPC sanctioning policies.

The general hypothesis assumes that there is inconsistency in expressed attitudes across different levels of generality and situational contexts. The specific hypotheses are: 1) that a statistically significant majority of the sample will hold a generally negative attitude toward CPC and that respondents will more readily accept milder forms of corporal punishment than severe or excessive forms; 2) that the percentage of negative attitudes toward CPC will vary according to the generality level of the questions (whether the attitude is generalised or related to a specific situation); 3) that the percentage of negative attitudes toward CPC will vary across different situational contexts; and 4) that the percentage of those supporting legal regulation of CPC will be lower than the percentage of respondents holding a generally negative attitude toward CPC.

Method

This research is quantitative and descriptive, focused on collecting and describing statistical data on attitudes toward corporal punishment of children.

Sample. The study sample included 104 undergraduate students from the University of Belgrade (Faculty of Political Sciences and Faculty of Special Education and Rehabilitation).

Instrument. Data were collected via a questionnaire designed for this study. The questionnaire consisted of five sections, four of which were used in this paper. The first section collected socio-demographic data. The second section included the CPC Attitude Scale (SFKD1), which covers attitudes toward corporal punishment of children, comprising 16 statements rated on a Likert-type scale (1 – strongly disagree, 5 – strongly agree). A high score on this scale indicates opposition to corporal punishment. The scale's reliability was high after reverse-coding statements supporting corporal punishment (Cronbach's $\alpha = 0.95$). The third section addressed attitudes toward legal regulations on corporal punishment and included four statements with binary responses (Yes = 1, No = 2). The fourth section presented five specific scenarios of child transgressions for ages 5, 7, 9, 10, and 12. These scenarios represent everyday parenting situations: crossing the street (age 5), material damage due to disobedience (age 7), physical (age 9), and verbal aggression (age 10) toward others, and lying with severe consequences (age 12). The chosen ages reflect an expectation that the child would be aware of the wrongdoing, and these behaviours are relatively common and of comparable severity for each age. Respondents were offered 10 to 13 possible reactions for each scenario, seven involving corporal punishment. Respondents indicated agreement with each reaction by selecting "Yes", "Not sure", or "No".

Procedure. The study was conducted in 2023. Participants completed the anonymous questionnaire online via Google Forms. The survey link was distributed via email (mailing lists obtained from faculty staff) and shared on social networks in the following Facebook groups: FPN – Social Sciences 19/20; FPN – Social Sciences 20/21; FPN – Social Sciences 2021/22; FPN – Social Sciences 22/23; FASPER (Faculty of Special Education and Rehabilitation); and Students of Belgrade Universities – SBU.

Data Analysis. Data were processed using descriptive and inferential statistical methods with IBM SPSS 25.

RESEARCH RESULTS

Attitudes Toward Corporal Punishment of Children on the CPC Attitude Scale (SFKD1)

The presence of statistically significant differences in respondents' attitudes across different statements was examined and confirmed using the Friedman test ($\chi^2(15, N = 104) = 245.18, p < .001$). Nearly 80% of respondents believe that corporal punishment of children directly violates children's rights and harms their development and well-being (Table 1, Statements 1 and 2), with only 10–11% of respondents disagreeing. These two statements are the most abstract on the scale. Given the intense level of agreement with these, a firmly established attitude against CPC would predict a similar level of agreement with statements tied to specific contexts of corporal punishment and consistency in responses across these contexts. However, agreement levels are notably lower for all other statements, ranging from 41–68% across different contexts (Table 1, Statements 3–16).

It is noteworthy that while 80% of respondents agree that CPC is harmful and infringes on children's rights (Table 1, Statements 1 and 2), only 62.5% believe that CPC should never be used as a parenting method (Table 1, Statement 6), 57.7% consider it wrong to physically punish a child (Table 1, Statement 16), and as many as 47.1% of respondents find it acceptable to give a mild slap on the buttocks when a child is disobedient (Table 1, Statement 5). These responses indicate a significant discrepancy from the general negative attitude toward corporal punishment. A striking indicator of inconsistency is the difference between Statements 1 and 8: while only 10.6% of respondents believe that "corporal punishment does not harm children's development and well-being", this number rises to 28.8% when the statement is slightly contextualised only with the word "fair" (Table 1, Statement 8). This example illustrates how a single word can trigger rationalization mechanisms that allow for the coexistence of conflicting attitudes. These results show significant inconsistencies in attitudes toward CPC across statements that vary in generality and contextual specificity.

Further evidence of respondents' insufficiently firm attitude toward CPC can be seen in the high prevalence of "unsure" responses (Response 3). Examining the statements with the highest levels of indecision, it is apparent that they are contextualised (rather than abstract) and involve

emotionally charged circumstances. For example, Statement 10, which refers to using CPC on one’s own child, had 14.4% of respondents unsure. Similarly, Statement 7, referring to physical punishment of adults, had 14.4% unsure; Statement 13, which mentions the term “violence”, had 16.3% unsure; and Statement 15, which addresses the state’s right to intervene in child-rearing practices (a highly emotional topic), had as many as 20.2% of respondents unsure.

Table 1. Results on the CPC Attitude Scale (SKFD1)

No.	Statement	M	SD	Agree (%) (responses 4 and 5)	(%) Unsure 3	(%) Disagree (1 and 2)
1	Corporal punishment of children directly violates children’s rights.	4,21	1,10	79,8	8,7	11,5
2	Corporal punishment harms children’s development and well-being.	4,24	1,03	79,8	9,6	10,6
3	The state should legally ban corporal punishment of children.	3,93	1,24	67,3	14,4	18,3
4	Parents have the right to physically punish their children when they feel it is necessary for proper upbringing.	2,28	1,39	26,0	10,6	63,5
5	A mild slap on the buttocks is acceptable when a child is disobedient.	3,02	1,56	47,1	11,5	41,3
6	Parents should never use corporal punishment as a child-rearing method.	3,75	1,34	62,5	14,4	23,1
7	Just as it is forbidden to punish adults physically, the same should apply to children.	4,00	1,30	68,3	14,4	17,3
8	Fair corporal punishment does not negatively impact children.	2,27	1,41	28,8	6,7	64,4

9	Corporal punishment of children contributes to building parental authority.	2,22	1,37	25,0	9,6	65,4
10	As a parent, I would apply corporal punishment to my child when I deem it necessary.	2,09	1,34	19,2	14,4	66,3
11	Corporal punishment of children is not the same as physical abuse.	3,02	1,62	46,2	9,6	44,2
12	Corporal punishment of children is justified if previous disciplinary methods have failed.	2,49	1,47	31,7	11,5	56,8
13	Corporal punishment increases the likelihood of children experiencing violence from their parents.	3,57	1,37	63,5	16,3	20,2
14	Corporal punishment of children is an effective way to curb disobedience.	1,93	1,17	13,5	13,5	73,1
15	The state has no right to interfere in how parents raise their children.	2,09	1,18	12,5	20,2	67,3
16	It is always wrong to physically punish a child.	3,51	1,42	57,7	12,5	29,8

Source: Authors

Attitudes Toward Legal Regulation of Various Forms of CPC

In the previous section of the questionnaire, it was noted that, despite a generally negative attitude toward CPC, as many as 47.1% of respondents find it acceptable to give a child a mild slap on the buttocks when they are disobedient. However, when this same question is framed within the context of legality and parental rights (Table 2), an inconsistency emerges, with an even higher percentage of respondents (54.8%) agreeing that parents should be legally permitted to slap a child on the buttocks. A significantly smaller percentage of respondents believe they should be legally allowed for other, more severe forms of CPC.

Table 2. Attitudes Toward Legal Regulation of Specific Forms of CPC

Parents should be legally allowed to...	(%)	(%)
	Yes	No
...slap a child on the buttocks with an open hand when the child is disobedient.	54,8	45,2
...slap a child on the head with an open hand when the child is disobedient.	5,8	94,2
...strike a child on the buttocks or legs with an object (e.g., slipper, wooden spoon, belt) when the child is disobedient.	12,5	87,5
...strike a child on the head with an object (e.g., slipper, wooden spoon, belt) when the child is disobedient.	2,9	97,1

Source: Authors

Responses to these statements are especially inconsistent with those on the scale (Table 1). Although a very large percentage of respondents (80%) have a negative general attitude toward CPC (Table 1, Statements 1 and 2), the percentage of those who think the state law should prohibit CPC is significantly lower (67.3%; Statement 3). Here, when the question is further specified to include the severity of corporal punishment, an even smaller percentage (45.2%) believes that mild forms of CPC, such as slapping a child on the buttocks, should be legally prohibited (Table 2).

Attitudes Toward CPC in Specific Hypothetical Situations

The responses across all situations indicate significant differences in participants' agreement with various parental reactions (Table 3).

Table 3. Significance of Differences in Attitudes Toward Parental Reactions by Situation

Situation (N=104)	χ^2	df	p
Situation 1	578,07	9	0,001
Situation 2	682,39	11	0,001
Situation 3	712,98	11	0,001
Situation 4	635,01	10	0,001
Situation 5	790,60	12	0,001

Source: Authors

Of all the parental responses offered in the first hypothetical situation: “A 5-year-old child lets go of their parent’s hand and starts to run across the street while the pedestrian light is red”, participants agree

mostly (98.0%) with parents' action of catching the child's hand firmly and explaining that the action was wrong and why it was dangerous (Table 4, Statement 2). However, 31.7% of respondents agreed with the parental response of mildly slapping the child on the buttocks once and explaining the danger of the action (Statement 5). On the other hand, nearly all respondents (90.4%–99%) disagree with any other parental reaction that involves hitting the child (regardless of mild or severe, single or multiple strikes, on the buttocks, head, or body) (Statements 4, 6, 7, 8, 9, and 10).

Table 4. Attitudes Toward Parental Reactions in the First Hypothetical Situation

No.	Parental Reaction	Responses (%)		
		Yes	Unsure	No
1	The parent holds the child's hand and keeps walking once the light turns green without addressing the child's behaviour.	4,8	11,5	83,6
2	The parent holds the child's hand and firmly explains why the behaviour was wrong and dangerous.	98,0	1,0	1,0
3	The parent yells at the child.	24,0	23,1	52,9
4	The parent mildly slaps the child on the buttocks without saying anything.	3,8	5,8	90,4
5	The parent mildly slaps the child on the buttocks and explains why the behaviour is dangerous.	31,7	13,5	54,8
6	The parent mildly slaps the child on the cheek or head.	1,0	0	99,0
7	The parent gives the child a hard slap on the buttocks.	2,9	1,9	95,2
8	The parent gives the child a hard slap on the cheek or head.	1,0	0	99,0
9	The parent gives the child several hard slaps on the buttocks.	1,9	1,9	96,2
10	The parent gives the child several hard slaps on the body.	1,0	0	99,0

Source: Authors

Results for the second hypothetical situation: “*After the parent has repeatedly told the child not to run around the house, a 7-year-old child breaks a crystal vase*” (Table 5) indicate that out of all parental responses, respondents mostly (98.0%) agree with the parent's action of holding the child's hand and explaining firmly why the behaviour was wrong and undesirable (Statement 1). However, 32.7% of respondents

agree with the parent mildly slapping the child on the buttocks once and explaining why the behaviour was wrong (Statement 7). Again, nearly all respondents (87.5–100%) disagree with any other response involving hitting the child (Statements 6, 8, 9, 10, 11, and 12).

Table 5. Attitudes Toward Parental Reactions in the Second Hypothetical Situation

No.	Parental Reaction	Responses (%)		
		Yes	Unsure	No
1	The parent explains to the child what was wrong and why the behaviour was undesirable.	98,1	1,0	1,0
2	The parent punishes the child by sending him to a corner.	31,73	32,7	35,6
3	The parent punishes the child by taking away his tablet/mobile phone.	50,0	18,3	31,7
4	The parent yells at the child.	16,3	26,0	57,7
5	The parent threatens to hit the child.	5,7	5,7	88,5
6	The parent mildly slaps the child on the buttocks without saying anything.	5,7	6,7	87,5
7	The parent mildly slaps the child on the buttocks and explains why the behavior was wrong.	32,7	13,5	53,8
8	The parent mildly slaps the child on the cheek or head.	1,0	0,0	99,0
9	The parent gives the child a hard slap on the buttocks.	1,9	2,8	95,0
10	The parent gives the child a hard slap on the cheek or head.	0,0	0,0	100,0
11	The parent gives the child several hard slaps on the buttocks.	1,0	1,0	98,0
12	The parent gives the child several hard slaps on the body.	0,0	0,0	100,0

Source: Authors

Results for responses to the third hypothetical situation: “A 9-year-old child hit another child at the neighborhood playground because the other child wouldn’t share the ball” (Table 6) show that out of all parental responses, respondents mostly (96.2%) believe the parent should explain to the child why the behaviour was wrong and undesirable (Statement 1). However, 22.1% of respondents agree with the parent mildly slapping the child on the buttocks once and explaining why the behaviour was wrong (Statement 8). Again, almost all respondents (91.4–100%) disagree with any other response involving hitting the child (Statements 7, 9, 10, 11, and

12). Interestingly, a somewhat smaller percentage (82.8%) disagree with the parent hitting the child in the same way the child hit the other to help the child experience the same pain and develop empathy (Statement 5).

Table 6. Attitudes Toward Parental Reactions
in the Third Hypothetical Situation

No.	Parental Reaction	Responses (%)		
		Yes	Unsure	No
1	The parent explains to the child why the behavior was wrong and undesirable.	96,2	1,9	1,9
2	The parent punishes the child by taking them home.	67,3	18,3	14,4
3	The parent punishes the child by banning playground visits for a few days.	44,2	20,2	35,6
4	The parent yells at the child.	13,5	25,0	61,5
5	The parent hits the child in the same way the child hit the other child, so the child experiences the same pain and develops empathy.	8,6	8,6	82,8
6	The parent threatens to hit the child.	4,8	4,9	92,3
7	The parent mildly slaps the child on the buttocks without saying anything.	3,8	4,8	91,4
8	The parent mildly slaps the child on the buttocks and explains why the behaviour was wrong.	22,1	10,6	67,3
9	The parent mildly slaps the child on the cheek or head.	1,0	0,0	99,0
10	The parent gives the child a hard slap on the buttocks.	1,0	0,0	99,0
11	The parent gives the child a hard slap on the cheek or head.	1,0	0,0	99,0
12	The parent gives the child several hard slaps on the body.	0,0	0,0	100,0

Source: Authors

Results for responses to the fourth hypothetical situation: “A 10-year-old child uses vulgar language in front of older people (swearing or insulting words directed at them)” (Table 7) show that out of all parental responses, respondents mostly (99.0%) agree that the parent should explain to the child why the behaviour was wrong and undesirable (Statement 1). However, 25.0% of respondents agree with the response of the parent mildly slapping the child on the buttocks once and explaining why the behaviour was wrong (Statement 6). Again, almost all respondents (90.4–100%) disagree with any other response involving hitting the child (Statements 5, 7, 8, 9, 10, and 11).

Table 7. Attitudes Toward Parental Reactions
in the Fourth Hypothetical Situation

No.	Parental Reaction	Responses (%)		
		Yes	Unsure	No
1	The parent explains to the child why the behaviour was wrong and undesirable.	99,0	1,0	0,0
2	The parent yells at the child.	22,1	17,3	60,6
3	The parent insults the child in the same way the child insulted others.	1,9	1,9	96,2
4	The parent threatens to hit the child.	4,8	4,8	90,4
5	The parent mildly slaps the child on the buttocks without saying anything.	6,7	2,9	90,4
6	The parent mildly slaps the child on the buttocks and explains why the behaviour was wrong.	25,0	8,6	66,4
7	The parent mildly slaps the child on the cheek or head.	2,0	0,0	98,0
8	The parent gives the child a hard slap on the buttocks.	2,9	1,0	96,1
9	The parent gives the child a hard slap on the cheek or head.	0,0	0,0	100,0
10	The parent gives the child several hard slaps on the buttocks.	2,9	1,0	96,1
11	The parent gives the child several hard slaps on the body.	0,0	0,0	100,0

Source: Authors

Results for responses to the fifth hypothetical situation: “A 12-year-old child receives a failing grade (1) on a math test and lies to his parents, claiming he got a passing grade (3). The parents later learn from the teacher that the child must take a remedial exam as this was his third failing grade” (Table 8) show that out of all parental responses, respondents mostly (100%) agree that the parent should explain to the child why the behaviour was wrong and undesirable (Statement 1). In this situation, a smaller number of respondents (7.7%) agreed with the response of the parent giving the child a mild slap on the buttocks and explaining why the behaviour was wrong (Statement 8). Nearly all respondents (97.1–100%) disagreed with any other response involving hitting the child (Statements 7, 9, 10, 11, 12, and 13).

Table 8. Attitudes Toward Parental Reactions
in the Fifth Hypothetical Situation

No. Parental Reaction	Responses (%)	Unsure	No	
	Yes			
1	The parent explains to the child why the behaviour was wrong and undesirable.	100,0	0,0	0,0
2	The parent practices with the child to help them pass the remedial exam without reacting to their behaviour.	44,2	25,0	30,8
3	The parent yells at the child.	14,4	20,2	65,4
4	The parent punishes the child by taking away their mobile phone.	49,0	20,2	30,8
5	The parent bans the child from going out for a week.	38,5	19,2	42,3
6	The parent threatens to hit the child.	1,9	1,9	96,2
7	The parent mildly slaps the child on the buttocks without saying anything.	1,9	1,0	97,1
8	The parent mildly slaps the child on the buttocks and explains why the behaviour was wrong.	7,7	3,8	88,5
9	The parent mildly slaps the child on the cheek or head.	1,9	0,0	98,1
10	The parent gives the child a hard slap on the buttocks.	1,9	0,0	98,1
11	The parent gives the child a hard slap on the cheek or head.	0,0	0,0	100,0
12	The parent gives the child several hard slaps on the buttocks.	0,0	0,0	100,0
13	The parent gives the child several hard slaps on the body	0,0	0,0	100,0

Source: Authors

Analysis of Attitudinal Differences Toward CPC Across Five Hypothetical Situations

An analysis was conducted to examine significant differences in attitudes toward CPC in the five hypothetical situations, aiming to assess the influence of contextual factors and the type of child misbehaviour on the stability of attitudes toward CPC. The analysis revealed no statistically significant differences in agreement with severe forms of CPC across

the five situations, suggesting that attitudes toward severe forms of CPC are stable and resistant to context, remaining unacceptable regardless of the child’s actions.

However, the analysis showed that the number of respondents agreeing with milder forms of CPC (slapping the child on the buttocks with an accompanying explanation of why the behaviour is unacceptable) varies across situations and depends on the type of child misbehaviour (Table 9). This indicates that attitudes toward mild CPC accompanied by verbal correction are sensitive to context [$\chi^2(4, N = 104) = 96.16, p < 0.001$].

Table 9. Attitudes Toward the Parental Reaction of Mildly Slapping the Child on the Buttocks with an Explanation Across Five Hypothetical Situations

No.		Responses (%)		
		Yes	Unsure	No
1	Running across the street	31,7	13,5	54,8
2	Causing material damage due to negligence	32,7	13,5	53,8
3	Physical aggression toward others	22,1	10,6	67,3
4	Verbal aggression toward others	25,0	8,6	66,4
5	Lying with severe consequences	7,7	3,8	88,5

Source: Authors

DISCUSSION

The study confirmed all initial assumptions. The participants have a negative general attitude toward CPC (79.8%). Still, the attitude toward CPC varies depending on the level of generality of the question and different contexts. Overall, attitudes toward CPC are predominantly negative, with 79.8% of respondents expressing general opposition towards CPC and nearly unanimous rejection toward severe and excessive forms of CPC (97.1–99%). However, opposition to milder forms of CPC ranges from 53.8% to 91.4% across different specific contexts. This inconsistency also appears in views on legal regulation, with 67% supporting a legal ban on CPC – noticeably less than those expressing a general negative attitude toward it. Notably, 54% of respondents believe that parents should be legally allowed to slap a child on the buttocks with an open hand if the child is disobedient. Interestingly, when parents’ options include non-violent verbal communication with the child in five different situations, significantly fewer respondents endorsed slapping a child on the buttocks. Agreement with this mild form of CPC without explanation

ranged from 1.9% to 6.7%, while agreement increased to 7.7–32.7% if a parental explanation accompanied it.

Thus, the general hypothesis is confirmed: attitudes toward CPC are transitioning from a traditional patriarchal perspective to modern views of this disciplinary practice. The observed inconsistencies in applying these attitudes across different contexts suggest that respondents have adopted a general belief against CPC as an inappropriate method of discipline. However, cognitive integration of abstract and concrete applications of this belief and its complete internalisation has not yet occurred. Offering non-violent verbal alternatives for parents substantially aids this integration.

The findings confirm the relevance of cognitive, emotional, and social factors previously identified as sources of attitude instability across different situational circumstances (Moussaid *et al.* 2013). Data analysis revealed several instances of rationalisation mechanisms, which reduce cognitive dissonance, allowing those with a general negative attitude toward CPC to support it in certain circumstances. For instance, if the word “fair” is added to a statement about physical punishment, the percentage of those with a positive attitude toward CPC increases. Evidence of rationalisation in changing attitudes toward CPC is also seen in the analysis of the five-hypothetical child misbehaviour scenarios. Respondents uniformly opposed all forms of CPC, including mild CPC – a single slap on the buttocks. However, physical punishment becomes more acceptable when contextual elements that enable rationalisation are added (e.g., the parent explaining why the behaviour is wrong or unsafe). Responses to the third scenario, where a child displays physical aggression toward another, reveal that more respondents are willing to endorse CPC if it is rationalised by the idea that the parent wants the child to experience pain and thereby develop empathy.

Regarding emotional factors, more emotionally charged contexts lead to greater indecision among respondents, such as statements involving one’s own child, those using the word “violence” or those addressing the sensitive issue of the state’s right to intervene in child-rearing practices. The impact of emotional factors on CPC attitudes is also evident in the analysis of differences in views toward mild physical punishment across five child misbehaviour scenarios. Respondents most support CPC in emotionally charged situations, such as when a child runs into the street, endangering their safety, or when they cause material damage. This finding aligns with previous research on the influence of emotional

factors on attitude inconsistencies (Festinger 1957; Forgas 1995; Harmon-Jones and Mills 1999).

The analysis of attitudes toward mild CPC across five situations provides significant insight into the prevailing societal value system. Respondents most agree with mild CPC when the child endangers their safety or causes material damage, but are less supportive when the child is physically or verbally aggressive toward others or lies. This pattern reflects a value system common in societies facing economic challenges, where personal safety and material wealth are prioritised over the safety and well-being of others, as well as honesty.

The findings suggest that our society is in a phase of shifting collective attitude toward CPC, where small groups advocate for change (de la Sablonniere 2017), while the majority exhibit incomplete internalisation of the negative attitude and inconsistency in its application at a concrete level (Harmon-Jones and Mills 1999). This phase may progress to a stage of consolidation and institutionalisation, where the negative attitude toward CPC becomes normalised and institutionalised through progressive yet culturally sensitive policies and laws (Centola 2018). According to the results of this study, this integration would be significantly supported by offering alternative non-violent verbal disciplinary practices.

A limitation of this study is the convenience sample of young people who are not parents, which somewhat reduces the generalizability of the results. Future studies could include parents of children of various ages.

CONCLUSION

The study reveals a negative but inconsistent general attitude toward CPC, which remains highly sensitive to contextual factors, such as situational complexity, intense emotions, or values that may not align fully with the broadly adopted belief against CPC. Findings show that individuals with a negative general view of CPC may still support its use in certain circumstances, especially when situational factors provoke strong emotional responses or rationalisations for CPC. Confirming relevant theoretical frameworks (Prochaska and DiClemente 1983), the results suggest that the process of changing attitudes toward CPC is underway, with most respondents currently in the action phase, where attitudes are actively evolving, or in the maintenance phase, where attitudes have changed but are still being internalised and integrated into daily life. As such, these attitudes remain sensitive to situational pressures, ambiguity, emotions, and stress.

When considering legislation to prohibit CPC, it is essential to recognise that, according to theoretical models of individual and societal change, such a phase may only fully mature after the majority of society has wholly accepted, internalised, and consistently applied this new attitude across a range of real-life situations and experiences. Given the study's findings, it may be prudent to consider whether the definition of CPC as "any punishment in which physical force is used and intended to cause some degree of pain or discomfort, however light" (UN CRC 2007, para. 11) might be too restrictive for the current cultural moment in our society. This is underscored by the finding that not more than two-thirds of young respondents support a legal ban on CPC, while over half believe that parents should legally be allowed to slap a child on the buttocks with an open hand if the child is disobedient.

The stabilisation of a collective shift toward a negative attitude toward CPC would be aided by legal provisions that would clearly and concretely define, in alignment with existing cultural characteristics, when corporal punishment constitutes child abuse and when it does not, specifying the forms and circumstances under which CPC would be prohibited or allowed. A bylaw providing detailed, highly practical, context-sensitive guidelines on alternative disciplinary methods would support this direction. Changes in legal regulations should be accompanied by public campaigns highlighting the harmful aspects of CPC while acknowledging the emotional and situational pressures parents face, providing them with strategies for managing the demands of disciplining a child without resorting to physical punishment. Appropriate policies could reinforce the negative attitude toward CPC, facilitate the practical application of this attitude in concrete situations, and thus increase the consistency and integration of this attitude in everyday life.

REFERENCES

- Advokatska komora Vojvodine. 2021. „Prednacrt zakona o izmenama i dopunama porodičnog zakona - Tekst propisa.” *Advokatska komora Vojvodine*. Poslednji pristup 25. septembar 2024. <https://akv.org.rs/prednacrt-zakona-izmene-porodicni-zakon/?script=lat>.
- Cancino-Montecinos, Sebastian, Fredrik Björklund, and Torun Lindholm [Cancino-Montecinos *et al.*]. 2018. “Dissonance reduction as emotion regulation: Attitude change is related to positive emotions in the induced compliance paradigm.” *PLoS ONE* 13 (12): e0209012. DOI: 10.1371/journal.pone.0209012.

- Centola, Damon. 2018. *How behavior spreads: The science of complex contagions*. Princeton: Princeton University Press.
- Cialdini, Robert B., and Noah J. Goldstein. 2004. "Social influence: Compliance and conformity." *Annual Review of Psychology* 55 (1): 591–621. DOI: 10.1146/annurev.psych.55.090902.142015.
- Chaiken, Shelly, and Yaacov Trope, eds. 1999. *Dual-process theories in social psychology*. New York: Guilford Press.
- de la Sablonniere, Roxane. 2017. "Toward a psychology of social change: A typology of social change." *Frontiers in Psychology* 8: 397. DOI: 10.3389/fpsyg.2017.00397.
- della Porta, Donatella, and Mario Diani. 2006. *Social movements: An introduction* (2nd ed.). Hoboken: Wiley-Blackwell Publishing.
- Deutsch, Morton, and Harold Gerard. 1955. "A study of normative and informational social influences upon individual judgment." *Journal of Abnormal and Social Psychology* 51 (3): 629–636. DOI: 10.1037/h0046408.
- Eagly, Alice H., and Shelly Chaiken. 1993. *The psychology of attitudes*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Eyal, Tal, Nira Liberman, and Yaacov Trope [Eyal *et al.*]. 2008. "Judging near and distant virtue and vice." *Journal of Experimental Social Psychology* 44 (4): 1204–1209. DOI: 10.1016/j.jesp.2008.03.012.
- Fazio, Russell H., Mark P. Zanna, and Joel Cooper [Fazio *et al.*]. 1977. "Dissonance and self-perception: An integrative view of each theory's proper domain of application." *Journal of Experimental Social Psychology* 13 (5): 464–479. DOI: 10.1016/0022-1031(77)90031-2.
- Fazio, Russell H. 1990. "Multiple processes by which attitudes guide behavior: The MODE model as an integrative framework." *Advances in Experimental Social Psychology* 23: 75–109. DOI: 10.1016/S0065-2601(08)60318-4.
- Fazio, Russell H., and Tamara Towles-Schwen. 1999. "The MODE model of attitude–behavior processes." In *Dual-process theories in social psychology*, eds. Shelly Chaiken and Yaacov Trope, 97–116. New York: Guilford Press.
- Festinger, Leon. 1957. *A theory of cognitive dissonance*. Stanford: Stanford University Press.
- Fiske, Susan T., and Shelley E. Taylor. 1991. *Social cognition* (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.
- Forgas, Joseph P. 1995. "Mood and judgment: The affect infusion model (AIM)." *Psychological Bulletin* 117 (1): 39–66. DOI: 10.1037/0033-2909.117.1.39.

- Fréchette, Sabrina, and Elisa Romano. 2015. "Change in corporal punishment over time in a representative sample of Canadian parents." *Journal of Family Psychology* 29 (4): 507–517. DOI: 10.1037/fam0000104.
- Gershoff, Elizabeth T., and Andrew Grogan-Kaylor. 2016. "Spanking and child outcomes: Old controversies and new meta-analyses." *Journal of Family Psychology* 30 (4): 453–469. DOI: 10.1037/fam0000191.
- Gollwitzer, Peter M. 1999. "Implementation intentions: Strong effects of simple plans." *American Psychologist* 54 (7): 493–503. DOI: 10.1037/0003-066X.54.7.493.
- Greenwald, Athony G., and Mahzarin R. Banaji. 1995. "Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes." *Psychological Review* 102 (1): 4–27. DOI: 10.1037/0033-295X.102.1.4.
- Harmon-Jones, Eddie, and Judson Mills. 1999. *Cognitive dissonance: Progress on a pivotal theory in social psychology*. Washington: American Psychological Association.
- Lord, Charles G., Mark R. Lepper, and Elizabeth Preston [Lord *et al.*]. 1984. "Considering the opposite: A corrective strategy for social judgment." *Journal of Personality and Social Psychology* 47 (6): 1231–1243. DOI: 10.1037/0022-3514.47.6.1231.
- Lord, Charles G., and Mark R. Lepper. 1999. "Attitude representation theory." In *Advances in Experimental Social Psychology*, ed. Mark P. Zanna, 265–343. San Diego: Academic Press.
- Maio, Gregory R., and Geoffrey Haddock. 2010. *The psychology of attitudes and attitude change*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Markus, Hazel. 1977. "Self-schemata and processing information about the self." *Journal of Personality and Social Psychology* 35 (2): 63–78. DOI: 10.1037/0022-3514.35.2.63.
- Markus, Hazel, and Robert B. Zajonc. 1985. "The cognitive perspective in social psychology." In *Handbook of social psychology*, ed. Garden Lindzey and Elliot Aronson, 137–230. New York: Random House.
- Moussaid, Mehdi, Juliane E. Kämmer, Pantelis P. Analytis, and Hansjörg Neth [Moussaid *et al.*]. "Social influence and the collective dynamics of opinion formation." *PloS one* 8 (11): e78433. DOI: 10.1371/journal.pone.0078433.
- Monin, Benoît, and Michael I. Norton. 2003. "Perceptions of a fluid consensus: Uncertainty and deflection in judgments of public opinion." *Personality and Social Psychology Bulletin* 29 (5): 560–574. DOI: 10.1177/0146167203029005001.

- Montgomery, Robert L. 1992. "Social Influence and Conformity: A Transorientational Model." In *Social Judgment and Intergroup Relations*, ed. Donald Granberg and Gian Sarup, 3–54. New York: Springer.
- Norcross, John C., and James O. Prochaska. 2002. "Using the stages of change." *Harvard Mental Health Letter* 18 (11): 5–7.
- Prochaska, James O., and Carlo C. DiClemente. 1983. "Stages and processes of self-change of smoking: Toward an integrative model of change." *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 51 (3): 390–395. DOI: 10.1037/0022-006X.51.3.390.
- Petty, Richard E., and Jon A. Krosnick. 1995. *Attitude strength: Antecedents and consequences*. London: Psychology Press.
- Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023. godine [Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja], „Službeni glasnik RS”, 80/2020.
- Stone, Jeff, and Joel Cooper. 2001. "A self-standards model of cognitive dissonance." *Journal of Experimental Social Psychology* 37 (3): 228–243. DOI: 10.1006/jesp.2000.1446.
- Thomas, Emma F., Louis Winnifred R., and Craig McGarty [Thomas *et al.*] 2022. "Collective Action for Social Change: Individual, Group, and Contextual Factors Shaping Collective Action and Its Outcomes." In *The Cambridge Handbook of Political Psychology*, eds. Danny Osborne and Chris Sibley, 492–507. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thompson, Megan M., Mark P. Zanna, and Dale W. Griffin [Thompson *et al.*]. 1995. "Let's not be indifferent about (attitudinal) ambivalence." In *Attitude strength: Antecedents and consequences*, eds. Richard Petty and Jon Krosnick, 361–386. London: Psychology Press.
- Turner, Jonathan H. 1991. *The structure of sociological theory*. Belmont: Wadsworth Publishing.
- Tversky, Amos, and Daniel Kahneman. 1981. "The framing of decisions and the psychology of choice." *Science* 211 (4481): 453–458. DOI: 10.1126/science.7455683.
- UN Committee on the Rights of the Child [UN CRC]. 2007. "General comment No. 8 (2006): The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment. CRC/C/CG/8, 2 March 2007. (arts. 19; 28, para. 2; and 37, inter alia)." *Refworld*. Last accessed 25 September 2024. <https://www.refworld.org/legal/general/crc/2007/en/41020>.
- Vujović, Ranka. 2020. „Zabrana telesnog kažnjavanja dece u Srbiji." *Srpska politička misao* 68 (2): 421–448. DOI: 10.22182/spm.6822020.19.

Бојана Стајкић*

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Јасна Хрнчић**

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

Милена Благојевић***

Невладина организација АДРА, Београд

**ПРИЛОГ РАСПРАВИ О ПОЛИТИЦИ
САНКЦИОНИСАЊА ФИЗИЧКОГ
КАЖЊАВАЊА ДЕЦЕ У СРБИЈИ:
НЕКОНЗИСТЕНТНОСТ СТАВА******

Резиме

Политика увођења забране физичког кажњавања деце (ФКД) у законске оквире за сада нема подељену подршку друштвених актера у Србији, што може бити одраз нестабилности и неконзистентности колективног и индивидуалног става према ФКД који је у процесу промене. Предмет истраживања је став према ФКД, а полазиште су теорија социјалне промене и стадијума процеса промене ставова. Циљ је испитивање његове конзистентности кроз различите степене општости и различите ситуационе контексте како би се утврдило колико је став стабилан. Сprovedено је квантитативно истраживање на 104 испитаника. Подаци су прикупљени онлајн упитником конструисаним за потребе истраживања. Налази су открили да став према ФКД зависи од ситуационог контекста и од нивоа општости. Тако се показује да, иако 79,8% испитаника има негативан општи став према ФКД, њих 54,8% сматра да би родитељима требало да буде законом дозвољено да отвореном шаком ударе дете по стражњици када је непослушно. Када је описано пет различитих ситуација конкретног престапа детета, сагласност испитаника за реакцију родитеља благим ударцем по стражњици без додатног објашњења је

* Имејл адреса: bojana.stajkic@f.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0002-4023-0797.

** Имејл адреса: jasna.hrnacic@fpn.bg.ac.rs; ORCID: 0009-0004-4640-8471.

*** Имејл адреса: milena.blagojevic@adra.org.rs; ORCID: 0000-0002-2574-9291.

**** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности коју финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

био, у зависности од ситуације од 1,9–6,7%. Са друге стране, овакву реакцију родитеља у истим ситуацијама подржава 7,7% до 31,7% испитаника уколико је праћена објашњењем зашто је понашање детета неадекватно. Резултати о неконзистентности ставова према ФКД су дискутовани у светлу значаја нивоа апстракције и контекста. Заступана је политика уважавања специфичности нашег друштва кроз што прецизније формулације законских одредби о ФКД.

Кључне речи: политика забране физичког кажњавања, деца, васпитање, дисциплиновање, промена става, закон

* Овај рад је примљен 2. октобра 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 17. октобра 2024. године.

*Maja Trifunović**
Independent University of Banja Luka

FAMILY IN DISPLACEMENT AND ITS ROLE IN CULTURAL ADAPTATION AND NATIVE LANGUAGE PRESERVATION

Abstract

This paper analyzes the challenges and opportunities faced by families in a diaspora regarding cultural adaptation and native language preservation. In the modern world, where migration becomes more frequent, families that move into new cultural environments often face a dilemma between integrating into the host country and preserving their own cultural identity through nurturing the native language and tradition of the countries from which they originate. In the context of globalization, the family proves to be a critical unit that not only transmits language and cultural values but also forms the identity of each of its members, providing him/her with the possibility to develop multiculturally in all personality aspects. Through the review of relevant literature and published studies, this paper examines factors that affect the success of the adaptation of new generations, including the role of social support, educational institutions, and intergenerational relations. The paper also explores the strategies families use to preserve their native language, which is critical in maintaining cultural identity. Daily communication in the native language, cultural events, manifestations, and participation in educational programs ensure that younger generations remain connected to their roots. Families often take an active role in creating communities that support language and culture preservation, thus contributing to the richness of multicultural societies. This paper contributes to the understanding of the dynamics of identity in the diaspora and emphasizes the educational role

* E-mail address: maja.trifunovic@nubl.org; ORCID: 0009-0008-3344-9273.

of family structures in the process of cultural adaptation and openness in accepting other cultures. The paper's conclusions suggest that language and culture preservation is possible through a combination of individual efforts, community support, and adapted educational programs. The paper provides guidelines for future research and practice, emphasizing the need to develop effective diaspora family support models to preserve linguistic and cultural heritage.

Keywords: the expatriate family, cultural adaptation, native language

INTRODUCTION

The family plays a vital role in the process of all forms of adaptation of the child, including the cultural one, but also in the process of the native language preservation, both for children who live outside their home country and for their members in the multicultural environments in which they exist. In a time of increasingly frequent migrations, the family is responsible for preserving its members' linguistic and cultural identity. As migration is associated with the challenges of adapting to a new cultural environment, the fear of cultural assimilation and the potential loss of linguistic and cultural identity complicates this critical task of the family. In these circumstances, the family becomes the primary source of support, providing emotional security and preserving cultural values, traditions, customs, and language as the central aspect of cultural identity. This adaptation (integration) process often implies a two-way dynamic of multiple significance because migrant families simultaneously adopt elements of the host culture but also strive to keep the original culture, leaving it as a legacy to the next generation. The specificity of this dynamic is reflected in the transmission of elements of one's own culture to the members of the multicultural society in which individuals and families are currently located, resulting in the interaction of cultures and traditions, as well as the enrichment of the cultural landscape of the host country communities. Seen in this way, adaptation places particular emphasis on the native language, which, as one of the most important aspects of a nation's cultural identity, plays a central role in this process. The family, as the primary cell of society, and family education in the group of the population living outside the home country thereby gain in complexity and significance in the formation of a young individual

with all the qualities of the ethnic group from which they originate, but also in the skill of interaction, they enter into with members of other ethnic groups in the country where they live. In this way, the family contributes to preserving its own cultural values and active participation in constructing a new, multicultural society in terms of understanding, tolerance, and cultural wealth. The function of the family presented in this way in the process of adaptation indicates its increasing importance in creating a connection between the past and the future, preserving the cultural heritage, and adapting to the circumstances in which it finds itself, with the aim of the successful functioning of its members in the (multicultural) community.

METHODOLOGICAL FRAMEWORK

In the paper, we defined vital concepts such as diaspora, migrants, cultural adaptation, and native language and dealt with the issues of preserving the identity of migrant families from the aspect of native language preservation and cultural adaptation in the host country. The available literature and research conducted with the same or similar topics were reviewed, and the strategies used by families to preserve their identity in foreign countries were pointed out. The paper also points out the factors that affect the level of successful integration of younger generations, emphasizing the importance and role of the social environment in which that integration takes place, educational institutions, and intergenerational relations. Given that the lives of individuals take place primarily in families, its older members often take on the role of organizers in creating associations that support language and culture preservation. In a separate part of the paper, more will be said about the support of the social community of the host country and of the home country of migrant families in the form of organized programs to preserve their own culture, tradition, and language.

DEFINING TERMS

Although the terms diaspora, migrants, adaptation, and native language are more or less known and frequently used in everyday speech, we should not forget that their definition is often different from the meaning and context in which these terms are used. Therefore, we also decided to provide an overview of some definitions in this paper.

A Diaspora (scattered seeds) is a word of Greek origin and denotes members of a nation who live apart from their home country (Wikipedia 2024a). According to Princeton University (Princeton University, n.d.), the diaspora consists of “groups of persons of the same ethnolinguistic origin who themselves, or their ancestors, voluntarily or under compulsion, migrated from one place to another, or several other places, settled in those other places, and maintain their identity and different types of contacts with their place of origin”.

Historically speaking, this term primarily meant the forced displacement of Jews from Israel and their settlement around the world (Cohen 1997). Sociologists define diaspora as a transnational community that, despite the spatial distance from the home country, retains a sense of shared identity and belonging (Safran 1991). Contemporary definitions provide an overview of globalization, emphasizing that diaspora is a significant factor in international relations, economy, and cultural exchanges (Castles and Miller 2009). From the above definitions, the diaspora is clearly seen as a newly formed and dynamic community of members of the same ethnic group outside the homeland.

A migrant is usually defined as someone who moves from one place to another for economic, educational, and/or political reasons and due to natural disasters, regardless of international borders (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO] 2020). Migrants can be permanent or temporary, returning or seasonal. The International Organization for Migration again considers that the critical aspect of migrant status is crossing geographical borders (International Organization for Migration [IOM] 2020). According to Milan Mesić (Mesić 2002, 425), a migrant is a person who moves and changes the political area of his habitual residence. This definition includes both border crossing and change of residence. According to Wikipedia (Wikipedia 2024b), people who are in migration are called migrants, and depending on the context of the observer, they can be expatriates or emigrants, i.e., incomers or immigrants. Depending on the context, therefore, any movement of persons can be classified into emigration (leaving one's country), immigration (arriving in another country to settle), and internal migration, i.e., relocation within the home country.

The concept of *family* can be defined and viewed from several aspects, so the sociological, psychological, and cultural elements interest us here. From a sociological point of view, the family is defined as the primary cell of society. It is a basic social unit comprised of people living

together and in a blood, marriage, or partnership relationship (Giddens and Sutton 2017).

Our well-known sociologist Marko Mladenović (Mladenović 1995) defines the family as a historically changing social group, i.e., the bond between a man and a woman that ensures the reproduction of society in a biological sense, contributes to the moral and psychological development of personality, establishes kinship relationships and performs certain economic activities. Seen through the eyes of a psychologist, the family is the basic emotional unit in which children develop social and emotional skills that later serve as a foundation for building interpersonal relationships (Bowlby 1969). Pedagogy, similar to psychology, puts the role of parents in the foreground in the development of values, norms, and skills that shape the child's later life. With this, we see the role of parents and family upbringing in preserving the cultural identity of the ethnic group from which it originates, which is also a cultural aspect of defining the family.

Adaptation means any form of adjustment, and different authors (depending on the field and context) define this word differently. In this paper, we will examine cultural adaptation as one of the segments of informal integration. Cultural adaptation refers to the process of adapting new migrants to the cultural norms and values of the society in which they live. Berry's model of acculturation implies that migrant families go through certain adaptation stages (Berry 1997). In this context, the family has a significant role because all its members must decide how they will relate to the new culture they are integrating into and develop strategies for preserving their identity in the new culture. The family's strategy and its actions in the adjustment process depend on the age of the family members. Thus, families with younger children will definitely try to secure a place in preschool institutions for their offspring, therefore providing them with equal chances for success in further development (Trifunović 2023). How children will fit into the new life system is one of the most critical questions of every parent. The dilemma of how much migrants should adapt and how much they should keep their own identity is always current. One study of Vietnamese families in Australia shows that traditional values are preserved through generations despite the integration of Vietnamese families into the new society (Nguyen and Minh 2023). Individuals can manage their cultural identity in interaction with individuals of different origins, which constitutes the richness of interculturality, thus forming multiculturalism. According to Young

Yun Kim (Kim 2008), cultural identity is not static and monolithic, as is prevalent in the literature of social sciences, but is complex and evolving. Therefore, the identity has a dynamic character.

The term *native language* is a term that defines itself, so in this paper, we treated it as a language used in a family, provided that all members of that family belong to the same ethnic group. It is “the first language a person encounters as a means of spoken communication in life” (*Veliki rečnik manje poznatih reči i izraza* 2024). Most often, it is the language spoken by the mother in the family, and in connection with that, its terminological definition is like this. Linguistically speaking, the native language enables the child to develop phonology, morphology, syntax, and semantics (De Houwer 2009). Psychologically, the native language provides the child with emotional security because parents use it to express love, attention, and emotional support, which are the basis of healthy emotional relationships and social skills (Bowlby 1969). Preserving the native language and identity proved to be the most critical factor in cultural adaptation, especially in maintaining communication between different generations (Nguyen and Hoang Bao 2020). Research shows that families who actively use their native language in everyday life more successfully pass that language on to their descendants, thereby contributing not only to preserving the language but also to preserving their cultural identity (Fishman 2001). The native language is not only a means of communication but also one of the essential elements of an individual’s socialization. Through its constant application, values, behavioral norms, culture, and traditions are adopted and transmitted within the family and the wider community (Baker 2021). Therefore, language preservation is closely related to the cultural values and identity parents pass on to their children in daily communication and through social activities within the community.

IDENTITY PRESERVATION STRATEGIES

Identity preservation in an environment where a second language is used is primarily carried out by preserving the native language. Some of the strategies used by families and the social environment, as well as the home country of the ethnic group, can be classified as follows:

Family communication and intergenerational language transmission as a strategy for preserving identity and language are among the most important links. As we have said before, the native language is the

first language an individual encounters, the first means of spoken communication. This is why the constant use of language in the family environment is essential. Parents are the most important factor in this strategy because they play a crucial role in passing on the language to their offspring in everyday communication, in the oral transmission of folk tales and storytelling, through reading and singing songs of the community from which they originate (De Houwer 2009). In this way, parents create a rich language environment for their children and contribute to maintaining tradition through the native language. One study on the use and preservation of the Lithuanian language in Sweden illustrates the very challenges that families face. It emphasizes the need to encourage children to identify with the native language and involve them in the decision-making process related to problems arising from reducing its daily use (Bissinger 2021). Similarly, Fishman (2001) states that language transmission is a critical factor in preserving the ethnic identity of people outside the motherland, while Cummins (2000) links the positive attitude of parents towards the native language with the cognitive and emotional development of children. Migration often leads to linguistic pressure on younger generations to accept the dominant language of the new environment, while older family members usually remain tied to their native language (Portes and Rumbaut 2001). We have witnessed that with some migrant children, the native language is used passively, so they understand what is said to them in the native language, but they answer in the language of the host country because it is easier for them. The fact that most children still actively use their native language at home, especially when communicating with older family members, is encouraging.

Education in the native language is one of the strategies used in the function of identity and language preservation, as well as gathering an ethnic group around the motherland. Through education in their native language, children develop linguistic and cultural competencies, enabling them to preserve the language and pass on traditions, customs, and values to the next generations. In addition, research has shown that children who learn in their native language achieve better academic results and have higher self-confidence (Cummins 2000). This strategy is most often organized by one of the Ministries and managed through the consular institutions of the home country in the diaspora. One such example is supplementary schools organized by Serbian communities in the diaspora. This form of teaching contributes to language learning

and promotes cultural activities, such as folk dances and learning about national history (Ministarstvo spoljnjih poslova Republike Srbije [MSPRS] n.d.). The organization of Serbian supplementary schools in the diaspora is governed by the Rulebook on the realization of educational work abroad (Pravilnik o ostvarivanju obrazovno-vaspitnog rada u inostranstvu 2023) which precisely specifies the way of realization of educational work, a unique program with a framework plan for teaching and learning in primary education and upbringing abroad, the textbooks in use, the selection and conditions for the engagement of teachers-professional staff, their duties, and the evaluation of students and the way of keeping records of educational work. From the above, it can be seen that the implementation of Serbian supplementary schools abroad is not left to chance and is under the watchful eye of the home country. In the school year 2023/2024, supplementary schools in the Serbian language were organized in 22 countries with more than 8,000 participants aged from the first to the eighth grade of primary school (Ministarstvo prosvete Republike Srbije [MPRS], n.d.). A study by Bissinger (2021) on the preservation of the Lithuanian language in Sweden indicates that supplementary schools in the native language significantly contribute to the preservation of the linguistic and cultural identity of the community. Parents who actively support such programs influence social cohesion within the community with their attitude. Research by Nguyen and Minh (2023) on the Vietnamese community in Australia, which highlights the importance of educational initiatives to connect children with the linguistic and cultural heritage of their country of origin, showed a similar result. In addition to the organization and attendance of supplementary schools in the native language, native language courses and weekend schools for children and adults are also present in the practice of the diaspora as a particular form of preserving identity and language. Bilingual schools or weekend schools offering courses in the native language can significantly contribute to language preservation among the younger generations (Cummins 2000). In this strategy category, we also include reading books, newspapers, and magazines in the native language, as well as watching movies and listening to “local” music. It is a strategy that parents can develop and nurture, which contributes to the enrichment of passive and active vocabulary and keeps the native language alive. In the same category of strategies, we can add encouraging writing and creating content in the native language. Such

activities include writing blogs, poetry, and prose and making videos and content in the native language.

Cultural manifestations, the organization of festivals, and joint events are also considered part of the strategy of preserving cultural identity and native language. These strategies are supported by the social community of the host country and the motherland, which creates the possibility of cultural adaptation without the feeling of losing one's origin. The development of multiculturalism also depends on the openness of the host countries' culture, so one of the constant tasks of the host country is to facilitate the organization of cultural manifestations and festivals of ethnic groups within it. This strategy enables community members to nurture language, culture, and tradition. Traditional festivals and celebrations of important dates, such as National Day, religious holidays, Flag and Unity Days, etc., allow members of an ethnic group to connect with their mother culture. Such events include traditional music with the participation of folklore groups, various handicraft workshops, gastronomic festivals of traditional foods and drinks, but also other segments of cultural identity, which are closely related to the native language – theater performances and concerts, celebrations of important dates of significance for ethnic groups. This approach to cultural identity affects the creation of a “collective cultural memory” that protects cultural heritage from oblivion and preserves it for new generations (Zujić 2023). Given that older family members often feel nostalgic and more pressured to preserve traditions, their influence on younger members increases, leading to a balance between their identity and integration into a multicultural society among new generations. Such manifestations enrich both communities, both ethnic and the host community, and thus contribute to multicultural dialogue and exchange of values within the various communities of the host country.

Visits to the country of origin also represent a significant strategy in preserving the native language and cultural identity in the diaspora, as it enables concrete use of the native language and direct interaction with the culture. At the same time, the native language is continuously used with relatives, in shopping, and everyday activities (Fishman 2001). When these visits are regular, which is most often the case with emigrants, connecting with relatives, community, and culture gains importance even among the younger generations because they strengthen the feeling of belonging to the ethnic group. Homeland visits can also be organized by institutions that work to preserve the language and culture of the home

country, which we consider a targeted visit, such as, for example, visits to language camps for children. The visits organized in this way include several segments of language and tradition preservation – language, music, and folklore workshops, as well as handicraft workshops and sports activities that strengthen the spirit of the collective and belonging to the ethnic group. One example of such a language camp is the Project *The Summer in the Homeland – Tršić*, organized by the Ministry of Education of the Republic of Serbia for several years following the Strategy for the Development of Education and Training until 2030. The language camp is held in the Scientific-Educational Cultural Center “Vuk Karadžić” in Tršić, in three groups for 7 days each during the summer vacation. *The Summer in the Homeland* program achieves a particular goal –improving attitudes towards the Serbian language and literature as essential elements of national and cultural identity and improving education in the Serbian language in the diaspora. In the framework of the activities, students are enabled to learn the Serbian language in the context of national culture through speech and game activities, art, culture and tradition, and other cultural and sports activities and contents (MPRS, n.d.). Participation in this program is adapted to the students’ summer vacation in the countries they come from. Each group includes students from different countries, so it is possible to use the native language in everyday use, considering that these students can communicate with each other only in the Serbian language. The goal of such camps or programs is precisely the preservation and improvement of the language skills of the native language, the promotion of cultural identity through language and cultural activities, and the connection of language camp participants with cultural heritage and tradition. Studies show that children who participate in such camps and/or regularly visit their homeland are more motivated to preserve their language and develop a more profound sense of belonging to their home community. De Houwer (2009) points out that such activities increase intergenerational language transmission. In its very structure, such a program includes intensive classes in the native language with a focus on grammar, vocabulary, and literature, then workshops on folk customs, historical content, music, traditional dance, and art, all the way to practical skills that involve the participation of children in workshops of traditional crafts of the region in which language camp is organized, about cooking and other cultural skills. In addition to these regular activities, we should not forget the possibility of organizing excursions and visits to historical and cultural

places and objects in the environment, such as religious buildings, museums, libraries, squares, etc. All of the above indicates that these types of programs develop skills that help young generations preserve their identity in multicultural societies, which suggests the importance of this strategy. As we live in the era of technology and witness digital expansion, this segment of strategic action in preserving language and identity is gaining importance every day.

Thus, *social networks and online communities* are also included in the strategies, which enable contact with the community and constant use of the native language through daily use. Online forums imply oral and written communication, contributing to using letters in practical and informal situations. Paola Katić (2023) indicates that social networks enable young people to connect with peers who speak the same language, which contributes to the preservation of linguistic identity. Young people create their own “online identities” on social network platforms such as Facebook, Instagram, TikTok, Snapchat, WhatsApp, and similar applications. In this way, they exchange language structures in the form of written and spoken words and cultural content. Using media such as radio and television, social networks, and language learning apps can help preserve the language. At the same time, we must not forget the creation and sharing of multimedia content and blogs, which can preserve the language through entertaining and contemporary educational content. By creating your own or downloading existing content in your native language with the support of digital media, the spread and use of the language are enabled. In the role of creators, local communities often contribute to the preservation of cultural identity through the presence of their native language in the digital space. This strategy is undoubtedly closer to new generations, and additional attention should be paid.

FINAL CONCLUSIONS

In the modern world, where globalization and migration inevitably lead to cultural exchange, language, and cultural identity preservation is a challenge. The process of cultural adaptation, through which individuals and communities go, is often perceived as a balancing act between integrating into a new environment and preserving one’s linguistic and cultural roots. This paper emphasizes that language and identity preservation strategies are essential for preserving cultural diversity and strengthening individual and collective identities within communities.

Although cultural adaptation can lead to changes in language use and cultural habits, language preservation plays a crucial role in identity preservation. Language is both a means of communication and a carrier of cultural values, tradition, and collective memory. Strategies that include intergenerational language transmission in the family, formal education in the native language, cultural manifestations, digital media, and institutional support have proven to be effective in language preservation in various social contexts, both in the motherland itself and even more in the diaspora.

The success of these strategies is not guaranteed by itself and depends on several important factors. The first and perhaps the most important factor is recognizing the value of language preservation by communities and active work on its transmission to younger generations. Family communication, supported by the educational systems, provides a solid foundation for developing language skills and cultural awareness of the ethnic group to which the family belongs. Another critical factor without whose support there would be no institutional assistance in organizing and implementing native language and culture preservation is the role of governments and international organizations in creating policies that support the values of linguistic diversity. Without institutional support, the communities' efforts would be limited and ineffective. The third factor is technology and the media, without which the new generations could not imagine their everyday life. Thus, they play a significant role in language preservation, especially among young people. We must see digital tools and platforms as a bridge between tradition and a new way of life, enabling us to use language continuously in everyday life. Finally, this paper highlights the need for an integrative approach to the problem of language preservation as a factor in identity preservation. An integrative approach should combine individual, family, educational, cultural, and institutional efforts to preserve language and identity. Only through coordinated and comprehensive strategies is it possible to nurture linguistic diversity and preserve cultural identity in a time that brings with it the challenges of multiculturalism and our adaptability to it. Writer and Nobel laureate Ivo Andrić said the following about the language: "Language is a living force with which not only culture but also the existence of a nation is connected" (Institut za moderno obrazovanje, n.d.).

These considerations also provide broader implications for researchers, current decision-makers, and communities dealing with the

issue of language preservation in multicultural societies. Future research should focus on the long-term effects of the strategies presented in this paper and on developing new integrative approaches and procedures that would enable the maintenance and constant revitalization of the language in the light of continuous social changes. This will ensure the linguistic and cultural legacy survives without merging into cultural adaptation with new cultures, putting their own stamp on the global mosaic of cultures.

REFERENCES

- Baker, Colin, and Wayne E. Wright. 2021. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Bristol: Multilingual Matters.
- Berry, John W. 1997. "Immigration, acculturation, and adaptation." *Applied Psychology* 46 (1): 5–34.
- Bissinger, Frederik H. 2021. "Family Language Policies and Immigrant Language Maintenance: Lithuanian in Sweden." PhD diss. Stockholm University.
- Bowlby, John. 1969. *Attachment and Loss: Volume I: Attachment*. New York: Basic Book.
- Castles, Stephen, and Mark J. Miller. 2009. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. 4th ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Cohen, Robin. 1997. *Global Diasporas: An Introduction*. London: Routledge.
- Cummins, Jim. 2000. *Language, Power, and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire*. Bristol: Multilingual Matters.
- De Houwer, Annick. 2009. *Bilingual First Language Acquisition*. Bristol: Multilingual Matters.
- Fishman, Joshua A. 2001. *Can Threatened Languages Be Saved?* Bristol: Multilingual Matters.
- Giddens, Anthony, and Philip W. Sutton. 2017. *Sociology*. Boston: Polity.
- Institut za moderno obrazovanje. n.d. „Šta podrazumeva očuvanje maternjeg jezika.” Poslednji pristup 28. avgust 2024. <https://www.institut.edu.rs/sta-podrazumeva-ocuvanje-maternjeg-jezika/>
- International Organization for Migration [IOM]. 2020. World Migration Report. Geneva: IOM.
- Katić, Paola. 2023. „Jezik mladih na društvenim mrežama: Novi online-identiteti.” Diplomski rad. Sveučilište u Splitu.

- Kim, Young Yun. 2008. "Intercultural personhood: Globalization and a way of being." *International Journal of Intercultural Relations* 32 (4): 359–368.
- Mesić, Milan. 2002. *Međunarodne migracije*. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za sociologiju.
- Ministarstvo prosvete Republike Srbije [MPRS]. n.d. „Dopunske škole u inostranstvu.” Poslednji pristup 10. avgust 2024. <https://prosveta.gov.rs/prosveta/predskolsko-i-osnovno-obrazovanje-2/dopunske-skole-u-inostranstvu/>.
- Ministarstvo spoljnjih poslova Republike Srbije [MSPRS]. n.d. „Dopunske škole.” Poslednji pristup 10. avgust 2024. https://www.dijaspora.gov.rs/lat/dopunske_skole.php.
- Mladenović, Marko. 1995. *Osnovi sociologije porodice*. Beograd: Zavet.
- Nguyen, Hoang Bao N. 2020. "Cross-generational linguistic variation in the Canberra Vietnamese heritage language community: A corpus-centred investigation." PhD diss. University of Cambridge.
- Nguyen, Minh G. 2023. "The Cultural Adaptation and Integration of Diasporas: A Qualitative Study of the Vietnamese Community in Australia." *Journal of Social Transformation and Education* 4 (1): 1–9 DOI: 10.54480/jste.v4i1.56.
- Novosti.rs. 2023. „Leto u zavičaju: Đaci iz dopunskih škola borave u Tršiću.” Poslednji pristup 14. avgust 2024. <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/dopunske-skole-u-dijaspori>.
- Portes, Alejandro, and Rubén G. Rumbaut. 2001. *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*. Berkeley: University of California Press.
- Pravilnik o ostvarivanju obrazovno-vaspitnog rada u inostranstvu, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 109/2023.
- Princeton University. n.d. "Encyclopedia Princetoniensis – Diaspora." Last accessed August 17, 2024. <https://pesd.princeton.edu/node/256>.
- Safran, William. 1991. *Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return*. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 1 (1): 83–99. DOI:10.1353/dsp.1991.0004.
- Trifunović, Maja. 2023. "Adaptation of the child to the preschool institution – The Berlin model and possibilities of its application in preschool institutions in the Republik of Srpska." *SVAROG* (27): 87–94. DOI: 10.7251/SVR2326087T.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO]. 2020. *World Migration Report*. Geneva: United Nations.

- Veliki rečnik manje poznatih reči i izraza.* 2024. „Maternji jezik.” Poslednji pristup 18. avgust 2024. <https://velikirecnik.com/2016/12/19/maternji-jezik/>
- Wikipedia. 2024a. “Diaspora.” Last accessed August 18, 2024. <https://en.wikipedia.org/wiki/Diaspora>
- Wikipedia. 2024b. “Migrant.” Last accessed March 24, 2024. <https://en.wikipedia.org/wiki/Migrant>.
- Zujić, Manuela. 2023. „Čuvarice regionalne culture-Važnost kulturno-umjetničkih manifestacija u oblikovanju kulturne memorije.” Diplomski rad. Univerzitet u Osijeku.

Маја Трифуновић*

Независни Универзитет Бања Лука

ПОРОДИЦА У РАСЕЈАЊУ И ЊЕНА УЛОГА У КУЛТУРНОЈ АДАПТАЦИЈИ И ОЧУВАЊУ МАТЕРЊЕГ ЈЕЗИКА

Резиме

Овај рад се бави анализом изазова и прилика с којима се суочавају породице у дијаспори у погледу културне адаптације и очувања матерњег језика. У савременом свијету, гдје миграције постају све учесталије, породице које се селе у нове културне средине често се суочавају с дилемом између интеграције у друштво домаћина и очувања властитог културног идентитета кроз његовање матерњег језика и традиције земаља из којих потичу. У контексту глобализације породица се показује као кључна јединица која не само да преноси језичке и културне вриједности, већ и обликује идентитет сваког свог члана, пружајући му тако могућност да се мултикултурално развија у свим аспектима своје личности. Кроз преглед релевантне литературе и објављених студија, овај рад испитује факторе који утичу на успјешност прилагођавања нових генерација, укључујући улогу друштвене подршке, образовних институција и међугенерациских односа. Такође, рад истражује стратегије које породице користе како би очувале матерњи језик, који се сматра кључним елементом у очувању културног идентитета. Свакодневна комуникација на матерњем језику, организовање културних догађаја и манифестација, те учешће у образовним програмима, осигурава да млађе генерације остану повезане са својим коријенима. Породице често преузимају активну улогу у стварању заједница које подржавају очување језика и културе, чиме доприносе богатству мултикултуралних друштава. Овај рад доприноси разумијевању динамике идентитета у дијаспори и наглашава васпитну улогу породичних структура у процесу културне адаптације и отворености за прихватање других култура. Закључци рада сугеришу да је очување језика и културе могуће кроз комбинацију индивидуалних напора, подршке заједнице и прилагођених образовних програма. Рад пружа смјернице за

* Имејл адреса: maja.trifunovic@nubl.org; ORCID: 0009-0008-3344-9273.

будућа истраживања и праксу, наглашавајући потребу за развијањем ефективних модела подршке породицама у дијаспори, како би се осигурало очување њиховог језичког и културног наслијеђа.

Кључне ријечи: исељеничка породица, културна адаптација, матерњи језик

* Овај рад је примљен 4. октобра 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 17. октобра 2024. године

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

УДК 323.1:316.75(497.1)''19''

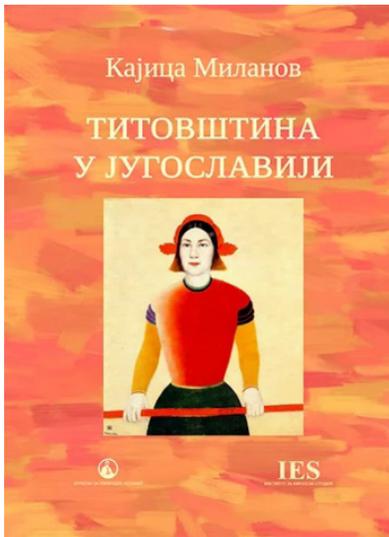
DOI: 10.5937/spm89-54671

Приказ

*Душан Достанић**

Институт за политичке студије, Београд

ТИТОВШТИНА У ЈУГОСЛАВИЈИ

Миланов, Кајица. 2021. *Титовштина у Југославији*. Београд: Друштво за привредну историју и Институт за европске студије, 350. стр.

Филозоф Кајица Миланов спада међу оне српске умове за које се може казати да су остали готово сасвим заборављени. Уколико се у обзир узме чињеница да простор оптерећен ратовима, окупацијама, устанцима, крвавим сменама владара и идеолошким разрачунавањима више тражи ратнике него педантне интелектуалце, овај заборав се можда може разумети, иако не и оправдати. Напротив, посматрано из те перспективе, багателисање значајним личностима интелектуалног живота испоставља се наглашено штетним за културу која је и иначе оптерећена дисконтинуитетима. Кајица Миланов и сам је био жртва оног радикалног прекида

* Имејл адреса: dusan.dostanic@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0003-1602-8684.

са традицијом и наслеђем до кога је дошло 1945. године, а од кога се Србија ни до данашњег дана није опоравила. У новоуспостављеном поретку Миланов је остао прећутан, не само зато што је био грађански филозоф, већ и зато што је доследно остао политички противник новог стања, што га је на крају одвело у емиграцију. Може се рећи да је барем имао ту срећу да га није задесила судбина неких његових колега који су у време револуционарне „правде“ своја убеђења платили животом. Заслугом Друштва за привредну историју и Института за европске студије, емигрантски радови Кајице Миланова су постали доступни широј читалачкој публици. Тиме је начињен важан корак да име професора Миланова изађе из заборава на светло дана.

Књига *Титовитина у Југославији* открива Миланова као изванредно проницљивог политичког писца. Са сигурношћу се може тврдити да би он у другим околностима, односно да није било Другог светског рата и успостављања комунистичке диктатуре, пружио вредан допринос на интелектуалном плану. У том случају се ипак свакако не би бавио титовштином и анализом анатомије комунистичког поретка, већ неким другим

темама. У сваком случају, сада се ова књига поново појављује, 60 година после њеног изласка у емиграцији.

Наслов је сасвим јасан, и на први поглед читаоцу може изгледати као нека већ добро позната критика комунизма у Југославији, коју је могао саставити било који емигрант на основу свог искуства са влашћу успостављеном 1945. Међутим, ствари су много другачије, и Кајица Миланов у том погледу пружа много више. У првом поглављу се разматра значај Југославије за комунистички продор ка Европи. Тај кратки осврт представља и приказ спољнополитичке ситуације, односно малу геополитичку студију у којој Миланов демонстрира невероватан таленат за препознавање положаја, односно околности у којима живи. Након тога он пише о стварности у Југославији. Ту вредно описује све оно што је и сам доживео и видео у земљи до 1947. Тај приказ можда и не би био толико занимљив, да Миланов не ради методично па приказује и преображај у друштвеној као и у привредној сфери. Он ништа не оставља нетакнуто, па пише о стању интелектуалаца и стручњака, односно сељака и радника. Посебна пажња посвећена је пропаганди,

васпитању народа и просвети. У склопу тог одељка Миланов даје и кратак термилошки речник комунистичке Југославије уз неке духовите опаске.

У оквиру седмог поглавља, детаљно се разматра расположење народа који живе у Југославији, затим странке и политичке струје, те положај емиграције. У тим извођењима има изузетно занимљивих момената и вредних података. Пада у очи да Миланов у емиграцији још рачуна са Југославијом, па и са Бугарима, наравно у оквирима једне истински демократске Југославије. У том смислу, он је спреман на компромис са Хрватима у Босни, односно са Бугарима у Македонији. Миланов са доста пажње расправља и о онима који би евентуално могли имати користи од Титовог режима, који су „нивелисани навише” и који ће зато стајати уз режим, а против враћања на старо стање. Уколико су се његова виђења по питању опстанка Југославије и укључивања Бугарске показала као промашена, у делу који се бави снагама које би из сопствених интереса могле стајати уз Брозев режим, аутор пише са великом дозом реализма.

Одатле се затим прелази на питање титоизма као теорије и титовштине као праксе комунистичке Југославије

(201). У овом делу Миланов је прилично прецизан, јер не само што настоји да раздвоји теорију и праксу, већ и да покаже по чему се комунизам у Југославији разликује од комунизма у СССР-у. При томе, треба нагласити да није реч о покушају да се комунизам у Југославији прикаже као хуманији или либералнији од совјетског модела. Миланов се детаљно бави узроцима и последицама сукоба између Броза и Стаљина, те разматра могући развој ситуације. Он детаљно анализира тачне и нетачне коминформовске оптужбе на рачун Броза, као и титоистичке покушаје одбране. Мора се признати да је дубина његових увида импресивна. Већ у оно време и у емиграцији Миланов је јасно препознао да би Запад могао подржати Броза како би разлабавио совјетски блок.

У деветој глави књиге се затим прелази на разматрање великих комунистичких обећања, а посебна пажња посвећена је илузији о одумирању државе. Тај део је можда теоријски и најзанимљивији. Ту Миланов демонстрира и своје познавање комунистичког учења. Уочљиво је да Миланов као критичар комунизма не наступа као типичан конзервативац, већ да и сам држи неке условно говорећи леве, прогресивистичке позиције.

Напоследку, у делу који се бави кратком историјом Југославије, настанком НДХ, ратном ситуацијом и Техераном, Миланов на малом броју страна пружа изванредан опис ситуације. Што се грађанског рата тиче, уочава постојање три фронта: социјални, српскохрватски и окупациони. Стране су се разликовале према томе шта им је било од првенствене важности. Тако испада да су недићевци и љотићевци били првенствено борци против комунизма, и да им је у том смислу борба против Немаца била од другоразредног значаја. Са друге стране, Драгољуб Михаиловић и његов покрет су нагласак стављали на борбу против окупатора, док је код њих борба против комунизма остала у другом плану. Са треће стране, хрватске усташе су биле усмерене на истребљење Срба. Миланов закључује да је Југославија једноставно предата комунистима и да то није имало везе са партизанском снагом. Да се Србија којим случајем географски налазила на западу земље, припајање Југославије комунистичком блоку било би немогуће, будући да је, као што Миланов убедљиво показује, Србија била антикомунистичка. То је важан моменат који оповргава све оне тезе које су предуго биле у оптицају у Европи, а по

којима постоји нека суштинска склоност православних народа ка комунизму. То што се сличне идеје данас могу чути и код домаћих заступника неке врсте националног комунизма, истина само са обрнутим предзнаком и вредновањем, само потврђује да тако смеле тезе не би требало износити олако, посебно не пре консултовања релевантне литературе, у коју свако спада и књига Кајице Миланова.

На крају књиге следи и кратак закључак у коме Миланов поново упозорава на тоталност комунистичког преображаја и на њихову жељу за светском доминацијом. Иако се у том погледу Миланов не разликује од великог броја аутора који су писали о комунизму, стиче се утисак да је он до ових закључака ипак стигао самостално.

Књигу допуњује и важан Милановљев чланак у коме он разматра покушај Душана Недељковића да историју српске филозофије тумачи у комунистичком кључу, те Ђиласову критику те књиге. Из тог кратког, али вредног чланка може се лепо видети колико је и данас снажно Недељковићево наслеђе, односно да се наше историје политичких идеја још увек пишу из доминантно левичарске перспективе што се види већ и по избору

личности које се укључују у такве приказе. Такође, Миланов је препознао да је сукоб између Недељковића и Ђиласа заправо осликавао разилажење на линији комунистичког интернационализма, кога оличава Ђилас, и стаљинизма (Недељковић). Књигу, поред предговора који је писао Слободан Јовановић, прате и два важна прилога Бориса Милосављевића. У првом се Милосављевић бави спором о српској историји између Недељковића и Ђиласа, док други прилог представља више него корисну биографију Кајице Миланова.

* Овај рад је примљен 9. новембра 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 12. децембра 2024. године.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

У часопису *Српска политичка мисао* објављују се радови који представљају резултат најновијих теоријских и емпиријских научних истраживања у области политичких наука. Аутори би приликом писања радова требало да се позивају претежно на резултате научних истраживања који су објављени у научним часописима, првенствено у часописима политиколошке тематике.

Рукописи се прилажу на српском језику (ћирилично писмо) уз обавезан енглески превод, или на енглеском језику.

Часопис се објављује шест пута годишње. Рокови за слање радова су: 1. фебруар, 1. април, 1. јун, 1. август, 1. октобар и 1. децембар.

Исти аутор не може да објави рад у два узастопна броја часописа, без обзира да ли је реч о самосталном или коауторском раду.

Радови за издања часописа прилажу се путем Asistent система СЦИИндекса путем креирања персоналног налога аутора, прилагања датотеке и уноса тражених метаподатака о раду. Платформа часописа доступна је на следећем линку: <https://aseestant.ceon.rs/index.php/spm/login>.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе потписану и скенирану изјаву о ауторству. Образац изјаве може се преузети са интернет странице часописа: https://www.ips.ac.rs/magazines/srpska-politicka-misao/authors_directions/

Сви пријављени радови проверавају се на плагијаризам или аутоплагијаризам. Различити облици Chat box-а и други облици софтвера вештачке интелигенције не могу бити (ко)аутори радова који се прилажу на разматрање. Ови алати се могу користити само за стилистичке дораде језика, не и за писање делова рада, а аутори који их користе су у обавези да назначе сврху употребе оваквих алата на месту где су исти употребљени. Аутори су у обавези да, уз (пожељно) институционалну имејл адресу коју достављају у тексту рукописа у фусноти уз име и презиме, доставе и своје ORCID бројеве.

Научни чланак може имати највише 40.000 карактера са размацима, укључујући фусноте. Приликом бројања карактера изоставити списак референци. Изузетно, монографска студија може бити већег обима у складу са одредбама *Правилника о поступку, начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживања*.

Осврт може имати највише 15.000 карактера са размацима.

Приказ књиге може имати највише 10.000 карактера са размацима.

НАЧИН ЦИТИРАЊА

Часопис *Српска политичка мисао* користи делимично модификовани Чикаго стил цитирања (17. издање приручника *Chicago Manual of Style*), што подразумева навођење библиографске парентезе (заграде) по систему аутор–датум у тексту, као и списак референци са пуним библиографским подацима након текста рада.

Податке у библиографској парентези и списку референци навести на латиничном писму.

У наставку се налазе правила и примери навођења библиографских података у списку референци и у тексту. За сваку врсту референце прво је дато правило навођења, а затим пример навођења у списку референци и библиографској парентези.

Библиографска парентеза се по правилу наводи на крају реченице, пре интерпункцијског знака, и садржи презиме аутора, годину објављивања и одговарајући број страна, према следећем примеру: (Subotić 2010, 15–17).

Монографија

Један аутор

Презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Subotić, Momčilo. 2010. *Politička misao srbistike*. Beograd: Institut za političke studije.

(Subotić 2010)

(Subotić 2010, 256)

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

(Mearsheimer 2001)

Два или три аутора

Презиме, име, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Stojanović, Đorđe, i Živojin Đurić. 2012. *Anatomija savremene države*. Beograd: Institut za političke studije.

(Stojanović i Đurić 2012)

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

(Pollitt, Birchall, and Putman 1998)

Четири и више аутора

Презиме, име, име и презиме, име и презиме, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Milislavljević, Bojan, Saša Varinac, Aleksandra Litričin, Andrijana Jovanović, i Branimir Blagojević [Milislavljević i dr.]. 2017. *Komentar Zakona o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama: prema stanju zakonodavstva od 7. januara 2017. godine*. Beograd: Službeni glasnik; Pravni fakultet.

(Milislavljević i dr. 2017)

Уредник/приређивач/преводицац уместо аутора

Након навођења имена, ставити зарез, па након тога одговарајућу скраћеницу на језику и писму референце, нпр. „ur.“, „prev.“, „prir.“, „ed.“, „eds.“

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy [Kaltwasser *et al.*], eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press.

(Kaltwasser *et al.* 2017)

Lazarević, Andrijana, i Dušan Radujko, prir. 2023. *Arčibald Rajs: Život, reč, nasleđe*. Beograd: Institut za političke studije.

(Lazarević i Radujko 2023)

Поглавље у зборнику

Презиме, име. Година издања. „Наслов поглавља.” У *Наслов*, ур. име презиме, број страна на којима се налази поглавље. Место издања: издавач.

Stepić, Milomir. 2015. „Pozicija Srbije pred početak Velikog rata sa stanovišta Prvog i Drugog zakona geopolitike.” U *Srbija i geopolitičke prilike u Evropi 1914. godine*, ur. Milomir Stepić i Ljubodrag P. Ristić, 55–78. Lajkovac: Gradska biblioteka; Beograd: Institut za političke studije. (Stepić 2015)

Lošonc, Alpar. 2019. “Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism.” In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 23?46. Belgrade: Institute for Political Studies. (Lošonc 2019)

Чланак у научном часопису

Чланак у редовном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Наслов часописа* волумен (број): број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Arsić, Katarina. 2024. „Ugovor o zabrani nuklearnog oružja – položaj, primena i značaj.” *Srpska politička misao* 89 (4): 47–68. DOI: 10.5937/spm86-51046 (Arsić 2024, 49–52)

Ellwood, David W. 2018. “Will Brexit Make or Break Great Britain?” *Serbian Political Thought* 18 (2): 5–14. DOI: 10.22182/spt.18212018.1 (Ellwood 2018, 11)

Чланак у дневним новинама или периодичним часописима

Наведен је аутор

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Назив новине или часописа* годиште: број стране на којој се налази чланак.

Avakumović, Marijana. 2019. „Platni razredi – 2021. godine.” *Politika*, 8. decembar: 9. (Avakumović 2019)

Није наведен аутор

Назив новине или часописа. Година издања. „Наслов чланка.”
Годиште: број стране на којој се налази чланак.

New York Times. 2002. “In Texas, Ad Heats Up Race for Governor.”
July 30, 2002.

(*New York Times* 2002)

Референца са корпоративним аутором

Назив аутора [акроним, по потреби]. Година издања. *Наслов издања*.
Место издања: издавач.

Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije [MEIRS]. 2018.
Vodič za korišćenje EU fondova u Srbiji. Beograd: Ministarstvo za
evropske integracije Republike Srbije.(Ministarstvo za evropske
integracije Republike Srbije [MEIRS] 2018) – *прво навођење*
(MEIRS 2018) – *свако следеће навођење*

International Organization for Standardization [ISO]. 2019. *Moving
from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International
Organization for Standardization.

(International Organization for Standardization [ISO] 2019) – *прво
навођење*

(ISO 2019) – *свако следеће навођење*

Правни акти

У библиографској парентези навести члан, став и тачку или
параграф коришћењем скраћеница „čl.”, „st.”, „t.”, „Art.” „para.” и сл.

Устави и закони

Назив акта [акроним, по потреби], „Назив службеног гласила”
и број, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 98/06.

(Ustav Republike Srbije 2006, čl. 33)

Zakon о osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja [ZOSOV],
„Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 88/2017, 27/2018 – dr. zakon,
10/2019 i 27/2018 – dr. zakon.

(ZOSOV 2019, čl. 17, st. 4)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019, www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf, last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

Извори са интернета

Презиме, име или назив корпоративног аутора [акроним]. Година објављивања или н.д. – ако не може да се утврди година објављивања. „Наслов секције или стране унутар сајта.” *Назив сајта*. Датум креирања, модификовања или последњег приступа страници, ако не може да се утврди на основу извора. Интернет адреса.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Institut za političke studije [IPS]. n.d. „Predavanje dr Fridriha Romiga.” *Institut za političke studije*. Poslednji pristup 10. oktobar 2018. <http://www.ips.ac.rs/rs/news/predavanje-dr-fridriha-romiga/>.

(Institut za političke studije [IPS], n.d.) – *прво навођење*

(IPS, n.d.) – *свако следеће навођење*

Tanjug. 2019. „Evropska svemirska agencija povećava fondove.” 28. novembar 2019. <http://www.tanjug.rs/full-view1.aspx?izb=522182>.

(Tanjug 2019)

Посебни случајеви навођења референци

Навођење другог и сваког следећег издања

Презиме, име. Година издања. *Наслов*, напомена о издању. Место издања: издавач.

Gaćinović, Radoslav. 2018. *Mlada Bosna*, drugo dopunjeno i izmenjeno izdanje. Beograd: Evro Book.

Више референци истог аутора

1) *Исти аутор, различите године* – Ређати према години издања, почевши од најраније.

Stepić, Milomir. 2012. „Srbija kao regionalna država: reintegracioni geopolitički pristup.” *Nacionalni interes* 14 (2): 9–39. DOI: 10.22182/ni.1422012.1.

Stepić, Milomir. 2015. „Pozicija Srbije pred početak Velikog rata sa stanovišta Prvog i Drugog zakona geopolitike.” U *Srbija i geopolitičke prilike u Evropi 1914. godine*, ur. Milomir Stepić i Ljubodrag P. Ristić, 55–78. Lajkovac: Gradska biblioteka; Beograd: Institut za političke studije.

2) *Исти аутор, иста година* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу почетног слова назива референце. Поред године објављивања ставити почетна слова азбуке или абецедне која се користе и у библиографској парентези.

Gaćinović, Radoslav. 2018a. „Vojna neutralnost i budućnost Srbije.” *Politika nacionalne bezbednosti* 14 (1): 23–38. doi: 10.22182/pnb.1412018.2.

Gaćinović, Radoslav. 2018b. *Mlada Bosna*, drugo dopunjeno i izmenjeno izdanje. Beograd: Evro Book.

(Gaćinović 2018a, 25), (Gaćinović 2018b)

3) *Исти аутор као самостални аутор и као коаутор* – Прво навести референце у којима је самостални аутор, а затим оне у којима је коаутор.

Stojanović, Đorđe. 2016. „Postmodernizam u društvenim naukama: stanje paradigme.” U „Postmodernizacija srpske nauke: politika postmoderne / politika posle postmoderne”, ur. Đorđe Stojanović i Miško Šuvaković, posebno izdanje, *Srpska politička misao*: 5–35. DOI: 10.22182/spm.specijal2016.1.

Stojanović, Đorđe, i Živojin Đurić. 2012. *Anatomija savremene države*. Beograd: Institut za političke studije.

4) *Исти аутор као први коаутор у више различитих референци* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу презимена другог коаутора.

Pollitt, Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

Pollitt, Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

Посебни случајеви навођења библиографске парентезе

Изузеци од навођења библиографске парентезе на крају реченице

1) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице* – Презиме на латиничном писму и годину издања ставити у заграду након навођења презимена као интегралног дела реченице, а број стране на крају реченице у заграду.

Према мишљењу Суботића (Subotić 2010), „...” (30).

„Бокслер (Bochsler 2018) у својој књизи тврди...”

2) *Навођење исте референце више пута у једном пасусу* – Ако се наводи иста страна или опсег страна, унети библиографску парентезу приликом последњег навођења или на крају пасуса пре интерпункцијског знака. Ако се наводе различите стране, референцу навести приликом првог позивања на одређену страну, а затим до краја пасуса у заграду стављати само различите бројеве страна.

Не користити „исто”, „*ibid*”, или „*op. cit.*” за вишеструко навођење референце.

Навођење израза „видети”, „упоредити” и сл.

Изразе унети у библиографску парентезу на ћириличном писму. (видети Knežević 2014, 153)

(Stepić 2015; упоредити Knežević 2014)

Секундарна референца

У библиографској парентези прво навести презиме аутора, годину и број стране примарне референце, затим „цитирано у:” и презиме аутора, годину и број стране секундарне референце. У списку референци навести само секундарну референцу.

„Том приликом неолиберализам се од стране највећег броја његових протагониста најчешће одређује као политика слободног тржишта која охрабрује приватне фирме и побољшава избор потрошачима, разарајући при том ’неспособну, бирократску и паразитску владу која никада не може урадити ништа добро, без обзира на њене добре намере” (Chomsky 1999, 7 цитирано у: Đurić i Stojadinović 2018, 47).

Đurić, Živojin, i Miša Stojadinović. 2018. „Država i neoliberalni modeli urušavanja nacionalnih političkih institucija.” *Srpska politička misao* 62 (4): 41–57. DOI:10.22182/spm.6242018.2.

Иста библиографска парентеза, више референци

1) *Различити аутори* – Референце одвојити тачком и зарезом.
(Stepić 2015, 61; Knežević 2014, 158)

2) *Исти аутор, различите године* – Навести презиме аутора, а затим године издања различитих референци по редоследу од најраније до најновије и одвојити их зарезом, односно тачком и зарезом када се наводи број страна.

(Stepić 2012, 2015) ili (Stepić 2012, 30; 2015, 69)

3) *Различити аутори, исто презиме* – Иницијал имена. Презиме аутора. Година издања.

(D. Subotić 2010, 97), (M. Subotić 2010, 302)

Subotić, Dragan. 2010. „Novi javni menadžment u političkom sistemu Srbije.” *Politička revija* 23 (1): 91–114. DOI: 10.22182/pr.2312010.5.

Subotić, Momčilo. 2010. „Vojvodina u političkom sistemu Srbije.” *Politička revija* 23 (1): 289–310. DOI: 10.22182/pr.2312010.15.

ФОРМАТИРАЊЕ ТЕКСТА

Опште смернице о обради текста

Текст рада обрадити у програму *Word*, на следећи начин:

- величина странице: А4;
- маргине: *Normal* 2,54 cm;
- текст писати курентом (обичним словима), осим ако није другачије предвиђено;
- проред између редова у тексту: 1,5;
- проред између редова у фуснотама: 1;
- величина слова у наслову: 14 pt;
- величина слова у поднасловима: 12 pt;
- величина слова у тексту: 12 pt;
- величина слова у фуснотама: 10 pt;
- величина слова за табеле, графиконе и слике: 10 pt;
- увлачење првог реда пасуса: 1,27 cm (опција: *Paragraph/Special/First line*);
- поравнање текста: *Justify*;
- боја текста: *Automatic*;
- нумерација страна: арапски бројеви у доњем десном углу;
- не преламати речи ручно уношењем цртица за наставак речи у наредном реду;
- сачувати рад у формату .doc.

Форматирање научног чланка

Научни чланак форматирати на следећи начин:

Форматирање научног чланка

Научни чланак форматирати на следећи начин:

*Име и презиме првог аутора**

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора. ORCID:

Установа запослења

*Име и презиме другог аутора***

** Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора. ORCID:

Установа запослења

НАСЛОВ РАДА***

*** Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних) података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом 3) исказ захвалности.

Сажетак

Сажетак, обима од 100 до 250 речи, садржи предмет, циљ, коришћени теоријско-методолошки приступ, резултате и закључке рада.

Кључне речи: Испод текста сажетка навести од пет до десет **кључних речи**. Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

У тексту је могуће користити највише три нивоа поднаслова. **Поднаслов**е навести без нумерације, на следећи начин:

ПОДНАСЛОВ ПРВОГ НИВОА

Поднаслов другог нивоа

Поднаслов трећег нивоа

Табеле, графиконе и слике уносити на следећи начин:

- изнад табеле/графикона/слике централним поравнањем написати: Табела/Графикон/Слика, редни број и назив;
- испод табеле/графикона/слике централним поравнањем навести извор на следећи начин: 1) уколико су табела/графикон/слика преузети, написати *Извор:* и навести референцу на исти начин као што се наводи у библиографској парентези; 2) уколико нису преузети, написати *Извор:* Обрада аутора.

Референце наводити у тексту према *Начину цитирања*.

Фусноте користити искључиво за давање напомена или ширих објашњења.

РЕФЕРЕНЦЕ

Списак референци навести након текста рада, а пре резимеа, на следећи начин:

- навести референце на латиници и страним језицима по абecedном реду;
- прву линију сваке референце поравнати на левој маргини, а остале увући за 1,27 cm, користећи опцију *Paragraph/Special/Hanging*;
- све референце наводити заједно, без издвојених делова за правне акте или архивску грађу;
- референце не нумерисати;
- наводити искључиво оне референце које су коришћене у тексту.

Након списка референци навести име и презиме аутора, наслов рада и резиме на енглеском језику на следећи начин:

First Author*

* Footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:

Affiliation

Second Author**

** Footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:

Affiliation

TITLE***

*** Footnote: if necessary, specify one of the following (or similar) data: 1) the name and number of the project; 2) the proceeding where the manuscript was presented under the same or similar title; 3) statements of gratitude.

Resume

Резиме, обима до 1/10 дужине чланка, садржи резултате и закључке рада који су образложени опширније него у сажетку.

Keywords: Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

Уколико је **рад написан на страном језику**, након списка референци, име и презиме аутора, наслов, резиме и кључне речи навести на српском језику.

Форматирање осврта

Осврт форматирати на исти начин као научни чланак, без навођења сажетка, кључних речи, резимеа и насловница књига.

Форматирање приказа

Текст приказа поделити у две колоне. Приказ књиге форматирати на следећи начин:

<p><i>Име и презиме аутора*</i></p> <p>* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора. ORCID: <i>Установа запослења</i></p> <p>НАСЛОВ ПРИКАЗА**</p> <p>** Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних) података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом 3) исказ захвалности.</p>	<p>Испод наслова поставити слику предње корице;</p> <p>Испод слике предње корице навести податке о књизи према следећем правилу:</p> <p>Име и презиме. Година издања. <i>Наслов</i>. Место издања: издавач, број страна.</p> <p>Текст приказа обрадити у складу са општим смерницама о обради текста.</p>
--	---

Детаљно упутство о цитирању и форматирању можете пронаћи на интернет презентацији часописа: https://www.ips.ac.rs/magazines/srpska-politicka-misao/authors_directions/

AUTHOR GUIDELINES

The academic journal *Serbian Political Thought* publishes articles that result from the latest theoretical and empirical research in the field of political science. Authors should refer mainly to the results of scientific research published in academic journals, primarily in political science journals.

Manuscripts should be submitted in Serbian (Cyrillic script) with a mandatory English translation, or in English.

The journal is published six times a year. The deadlines for submitting the manuscripts are February 1st, April 1st, June 1st, August 1st, October 1st, and December 1st.

Two consecutive issues cannot contain articles written by the same author, whether single-authored or co-authored.

Papers are submitted to the Editorial Board by uploading them to the CEON platform using the following link: <https://aseestant.ceon.rs/index.php/spm/login>.

Authors are obliged to submit a signed and scanned declaration of authorship when submitting their works. The declaration form can be downloaded from the journal's website: https://www.ips.ac.rs/en/magazines/srpska-politicka-misao/authors_directions/

All submitted manuscripts are checked for plagiarism or auto-plagiarism. Various forms of chat boxes and other artificial intelligence software cannot be (co)authors of the papers under consideration. These tools can only be used for stylistic language editing, not for writing sections of the paper, and authors who use them are obliged to specify the purpose of using such tools at the point where they are used.

Authors are required to provide their ORCID numbers along with their (preferably) institutional email addresses, which they include in the manuscript text in a footnote alongside their names and surnames.

Research articles can have up to 40,000 characters with spaces, including footnotes. When counting the characters leave out the reference list. Exceptionally, a monographic study can be larger in scope in accordance with the provisions of *the Rulebook on procedure, method of evaluation, and quantitative presentation of scientific research results*.

Reviews can have up to 15,000 characters with spaces.

Book reviews can have up to 10,000 characters with spaces.

CITING AND REFERENCING

The journal *Serbian Political Thought* uses a partially modified Chicago style of citation (17th edition of the *Chicago Manual of Style*), which implies specifying bibliographic parentheses (brackets) according to the author-date system in the text, as well as a list of references with full bibliographic data after the text of the paper.

Data in bibliographic parentheses and the list of references should be written in Latin script.

Below are the rules and examples for citing the bibliographic information in the reference list and in the text. For each type of source, a citation rule is given first, followed by an example of citation in the reference list and bibliographic parenthesis.

The bibliographic parenthesis is usually set off at the end of the sentence, before the punctuation mark. It contains the author's surname, the year of publication, and page numbers pointing to a specifically contextual page or range of pages, as in the following example: (Mearsheimer 2001, 15–17).

Books

Books with one author

Surname, Name. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

(Mearsheimer 2001)

Books with two or three authors

Surname, Name, and Name Surname. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Brady, Henry E., and David Collier. 2010. *Rethinking Social Inquiry: Diverse Tools, Shared Standards*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

(Brady and Collier 2010, 211)

Pollitt, Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998.

Decentralising Public Service Management. London: Macmillan Press.
(Pollitt, Birchall and Putman 1998)

Books with four or more authors

Surname, Name, Name and Surname, Name and Surname, and Name and Surname. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Pollitt, Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen [Pollitt *et al.*]. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

(Pollitt *et al.* 2005)

Editor(s) or translator(s) in place of the author(s)

Surname, Name, Name and Surname, ed. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy [Kaltwasser *et al.*], eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press.

(Kaltwasser *et al.* 2017)

Chapter in an edited book

Surname, Name. Year of publication. "Title of the chapter." In *Title*, ed. Name Surname, pages range. Place of publication: Publisher.

Lošonc, Alpar. 2019. "Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism." In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 23?46. Belgrade: Institute for Political Studies.

(Lošonc 2019)

Journal Articles

Regular issue

Surname, Name. Year of publication. "Title of the article." *Journal* Volume, if available (issue): page range. DOI.

Ellwood, David W. 2018. "Will Brexit Make or Break Great Britain?" *Serbian Political Thought* 18 (2): 5?14. DOI: 10.22182/spt.18212018.1.

(Ellwood 2018)

Newspapers and magazines

Signed articles

Surname, Name. Year of publication. "Title of the article." *Newspaper/Magazine* Date: page range.

Clark, Phil. 2018. "Rwanda's Recovery: When Remembrance is Official Policy." *Foreign Affairs*, January/February 2018: 35–41.

(Clark 2018)

Unsigned articles

Title of the newspaper/magazine. Year of publication. "Title of the article." Date: page range.

New York Times. 2002. "In Texas, Ad Heats Up Race for Governor." July 30, 2002.

(*New York Times* 2002)

Corporate Author

Name of the corporate author ?acronym if needed?. Year of publication. *Title of the publication.* Place of publication: Publisher.

International Organization for Standardization ?ISO?. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015.* Geneva: International Organization for Standardization.

(International Organization for Standardization ?ISO? 2019) – *The first in-text citation*

(ISO 2019) – *Second and all subsequent citations*

Legal and Public Documents

Sections, articles, or paragraphs can be cited in the parentheses. They should be appropriately abbreviated.

Constitutions and laws

The title of the legislative act [acronym if needed], "Official Gazette of the state" and the number of the official gazette, or the webpage and the date of last access.

The Constitution of the Republic of Serbia, "Official Gazette of the Republic of Serbia", No. 98/06.

(The Constitution of the Republic of Serbia, Art. 33)

The Law on Foreign Affairs [LFA], “Official Gazette of the Republic of Serbia”, No. 116/2007, 126/2007, and 41/2009.

(LFA 2009, Art. 17)

Succession Act [SA], “Official Gazette of the Republic of Croatia”, No. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, and 33/15 and 14/19.

(SA 2019, Art. 3)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019, www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf, last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

Legislative acts of the European Union

The title of the legislative act, the number of the official gazette, the publication date, and the number of the page in the same format as on the *EUR-lex* website: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Regulation (EU) No 182/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 laying down the rules and general principles concerning mechanisms for control by Member States of the Commission’s exercise of implementing powers, OJ L 55, 28.2.2011, p. 13–18.

(Regulation 182/2011, Art. 3)

Web sources

Surname, Name, or name of the corporate author [acronym]. Year of publication or n.d. – if the year of publication cannot be determined. “The name of the web page.” *The name of the website*. Date of creation, modification, or the last access to the web page, if the date cannot be determined from the source. URL.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Institute for Political Studies [IPS]. n.d. “The 5th International Economic Forum on Reform, Transition and Growth.” *Institute for Political Studies*. Last accessed 7 December 2019. <http://www.ips.ac.rs/en/news/the-5th-international-economic-forum-on-reform-transition-and-growth/>.

(Institute for Political Studies [IPS] n.d.) – *First in-text citation*

(IPS n.d.) – *Second and every subsequent citation*

Associated Press [AP]. 2019. “AP to present VoteCast results at AAPOR pooling conference.” May 14, 2019. <https://www.ap.org/press-releases/2019/ap-to-present-votecast-results-at-aapor-polling-conference>.

(AP 2019)

Special cases of referencing

Citing editions other than the first

Surname, Name. Year of publication. *Title*, edition number. Place of publication: Publisher.

Bull, Hedley. 2012. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, 4th edition. New York: Columbia University Press.

(Bull 2012)

Multiple sources of the same author

1) *Multiple sources by the same author* should be arranged chronologically by year of publication in ascending order.

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

Mearsheimer, John J. 2010. “The Gathering Storm: China’s Challenge to US Power in Asia.” *The Chinese Journal of International Politics* 3 (4): 381–396. DOI: 10.1093/cjip/poq016.

2) *Multiple sources by the same author from the same year* should be alphabetized by title, with lowercase letters attached to the year. Those letters should be used in parenthetical citations as well.

Walt, Stephen M. 2018a. *The Hell of Good Intentions: America’s Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

(Walt 2018a)

Walt, Stephen M. 2018b. “Rising Powers and the Risk of War: A Realist View of Sino-American Relations.” In *Will China’s Rise be Peaceful: Security, Stability and Legitimacy*, ed. Asle Toje. 13–32. New York: Oxford University Press.

(Walt 2018b)

3) *Single-authored sources precede multiauthored sources beginning with the same surname* or written by the same person.

Pollitt, Christopher. 2001. "Clarifying convergence. Striking similarities and durable differences in public management reform." *Public Management Review* 3 (4): 471–492. DOI: 10.1080/14616670110071847.

Pollitt, Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

4) *Multiauthored sources with the same name and surname* as the first author should continue to be alphabetized by the second author's surname.

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

Pollitt Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

Special cases of parenthetical citation

Exceptions to the rule of placing the parenthetical citation at the end of a sentence

1) If the *author is mentioned in the text*, even if used in a possessive form, the year must follow in parenthesis, and page numbers should be put in the brackets at the end of the sentence.

For the assessment, see Kaltwasser *et al.* (2017) ... (112).

According to Ellwood (2018) ... (7).

2) When *quoting directly*, if the name of the author precedes the quotation, the year and page numbers must follow in parenthesis.

Mearsheimer (2001, 28) claims that: "...".

3) When *using the same source multiple times in one paragraph*, the parenthetical citation should be placed either after the last reference (or at the end of the paragraph, preceding the final period) if the same page (or page range) is cited more than once, or at the first reference, whereas the subsequent citations should only include page numbers.

Do not use *ibid* or *op. cit.* with repeated citations.

Using brief phrases such as “see”, “compare” etc.

Those phrases should be enclosed within the parenthesis.

(see: Ellwood 2018)

Using secondary source

When using a secondary source, the original source should be cited in parenthesis, followed by “quoted/cited in” and the secondary source. The reference list should only include the secondary source.

“Its authority was greatly expanded by the constitutional revision of 1988, and the Court of Arbitration can now be regarded as a ‘genuine constitutional court’” (De Winter and Dumont 2009, 109 cited in: Lijphart 2012, 39–40).

Lijphart, Arend. 2012. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 2nd edition. New Haven & London: Yale University Press.

Multiple sources within the same parentheses

1) When *multiple sources* are cited, they should be separated by semicolons.

(Mearsheimer 2001, 34; Ellwood 2018, 7)

2) When *multiple sources by the same author*, but published in different years are cited, the name of the author is cited only the first time. The different years are separated by commas or by semicolons where page numbers are cited.

(Mearsheimer 2001, 2010) or (Mearsheimer 2001, 15–17; 2010, 390)

3) When *different authors share the same surname*, include the first initial in the parenthesis.

(M. Chiti 2004, 40), (E. Chiti 2004, 223)

Chiti, Edoardo. 2004. “Administrative Proceedings Involving European Agencies.” *Law and Contemporary Problems* 68 (1): 219–236.

Chiti, Mario. 2004. “Forms of European Administrative Action.” *Law and Contemporary Problems* 68 (1): 37–57.

TEXT FORMATTING

General guidelines for writing the manuscript

The **manuscript** should be written in Word, in the following manner:

- Paper size: A4;
- Margins: Normal 2.54 cm;
- Use Times New Roman font (plain letters) to write the text, unless specified otherwise;
- Line spacing: 1.5;
- Footnote line spacing: 1;
- Title font size: 14 pt;
- Subtitles font size: 12 pt;
- Text font size: 12 pt;
- Footnote font size: 10 pt;
- Tables, charts and figures font size: 10 pt;
- Use Paragraph/Special/First line at 1.27 cm;
- Text alignment: Justify;
- Font color: Automatic;
- Page numbering: Arabian numerals in lower right corner;
- Do not break the words manually by inserting hyphens to continue the word in the next line;
- Save the manuscript in the .doc format.

Research article manuscript preparation

The manuscript should be prepared in the following manner:

*Name and surname of the first author**

* Footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:

Affiliation

*Name and surname of the second author***

** Footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:

Affiliation

TITLE OF THE PAPER***

*** Footnote: if necessary, specify one of the following (or similar) data: 1) the name and number of the project; 2) the proceeding where the manuscript was presented under the same or similar title; 3) statements of gratitude.

Abstract

Abstract, within 100–250 words range, contains the subject, aim, theoretical and methodological approach, results and conclusions of the paper.

Keywords: Below the abstract, five to ten **key words** should be written. Key words should be written in roman font and separated by commas.

The manuscript can have maximally three levels of subtitles. **Subtitles** should not be numbered. They should be used in the following manner:

FIRST LEVEL SUBTITLE

Second level subtitle

Third level subtitle

Tables, charts, and figures should be inserted in the following manner:

- Above the table/chart/figure, center the name of the Table, Chart or Figure, an Arabic numeral, and the title in Times New Roman font;
- Below the table/chart/figure, the source should be cited in the following manner: 1) if the table/chart/figure is taken from another source, write down *Source:* and include the parenthetical citation information of the source; or 2) if the table/chart/figure is not taken from another source, write down *Source: Author.*

Use in-text references according to *Citing and referencing*.

Use the footnotes solely to provide remarks or broader explanations.

REFERENCES

References should be listed after the text of the paper, before the Resume in the following manner:

- the first line of each reference should be left indented, and the remaining lines should be placed as hanging by 1.27 cm using the option Paragraph/Special/Hanging;
- all the references should be listed together, without separating legal acts of archives;
- the references should not be numbered;
- list only the references used in the text.

After the reference list, write the name and surname of the author, the title of the paper and resume in Serbian in the following manner:

Име и презиме првог аутора *

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора. ORCID:

Установа запослења

Име и презиме другог аутора **

** Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора. ORCID:

Установа запослења

НАСЛОВ РАДА ***

*** Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних) података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом 3) исказ захвалности.

Резиме

Resume (Резиме) up to 1/10 length of the paper contains the results and conclusions of the paper which are presented in greater scope than in the abstract.

Keywords (Кључне речи): Keywords should be written in Times New Roman font and separated by commas.

Review preparation

A review should be prepared in the same manner as the research article, but leaving out the abstract, keywords, resume, or book cover.

Book review preparation

When writing book reviews, split the text into **two columns**. Book reviews should be prepared in the following manner:

<p><i>Name and surname of the author</i>*</p> <p>* In the footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:</p> <p><i>Affiliation</i></p> <p>TITLE OF THE BOOK REVIEW***</p> <p>*** Footnote: if necessary, specify one of the following (or similar) data: 1) the name and number of the project; 2) the proceeding where the manuscript was presented under the same or similar title; 3) statements of gratitude.</p>	<p>Below the title place the image of the front cover;</p> <p>Below the image of the front cover list the book details according to the following rule:</p> <p>Name and surname of the author. Year of publication. <i>Title of the book</i>. Place of publication: Publisher, total number of pages.</p> <p>The text of the book review should be prepared following the guidelines of the research article preparation.</p>
--	---

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Улога рецензента је да допринесе очувању високог квалитета нашег часописа. Радови подлежу двострукој рецензији, а рецензије су анонимне у оба смера.

Захтев за израду рецензије достављају се преко СЦИИндекс Асистент система. Рок за прихватање/одбијање рецензирања је седам дана од пријема захтева, а за саму израду рецензије две недеље од пријема захтева. Садржај рецензије је поверљив, те се не сме откривати особама које нису у уредништву часописа. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију.

Приликом рецензије рукописа, рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима и зборницима (посебно часописи и зборници из политикологије).

Научни и друштвени допринос рада. Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно:

Молимо Вас да одаберете једну од препорука за категоризацију рада:

1. Оригинални научни рад
2. Прегледни рад
3. Научна критика, полемика и осврти

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публиковању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада:

Име, презиме и научно звање рецензента:

Приликом израде рецензија, забрањена је употреба Chat box-ова и других софтвера вештачке интелигенције.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

32

СРПСКА политичка мисао = Serbian Political Thought / главни и одговорни уредник Миша Стојадиновић. - Vol. 1, бр. 1/4 (1994)- .
- Београд : Институт за политичке студије, 1994- (Београд : Донат граф). - 23 cm

Двомесечно. - Текст на срп. и енгл. језику. - Преузео је: Serbian Political Thought = ISSN 1450-5460. - Друго издање на другом медијуму: Српска политичка мисао (CD-ROM изд.) =

ISSN 1452-3108

ISSN 0354-5989 = Српска политичка мисао

COBISS.SR-ID 102782215